

T. C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSAL HAREKETİN ÜÇ LİDERİ
YUSUF AKÇURA, ZİYA GÖKALP VE MUSTAFA
KEMAL ATATÜRK'ÜN MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞLARI

YÜKSEK LİSANS TEZ

AHMET AYDIN

141145113

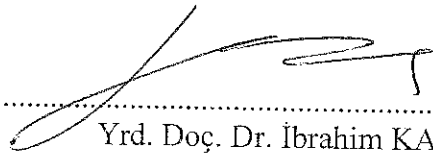
Danışman Öğretim Üyesi:

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Kamil

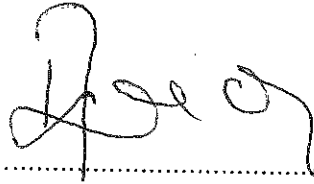
İstanbul, Kasım 2017

T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

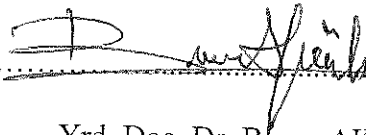
10.11.2017 tarihinde tezinin savunmasını yapan Ahmet AYDIN'a ait "Ulusal Hareketin Üç Lideri Yusuf AKÇURA, Ziya GÖKALP, ve Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Milliyetçilik Anlayışları" başlıklı çalışma, Jürimiz Tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi Olarak ~~Oy Birliği/Oy Çokluğuyla~~ Kabul Edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. İbrahim KAMİL
Başkan (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Nesrin KENAR
(Üye)

Yrd. Doç. Dr. Bircu AKYÜREK
(Üye)

YEMİN METNİ

10/11/2017

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "ULUSAL HAREKETİN ÜÇ LİDERİ YUSUF AKÇURA, ZİYA GÖKALP VE MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞLARI" adlı çalışmanın, proje safhasından sonuçlanmasına kadar olan bütün süreçlerinde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımda yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin "Kaynakça"da gösterilenlerden oluştuğunu, "Kaynakça"da yer alan bu eserlerden metin içinde atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.

Öğrenci Numarası
141145113

Adı-Soyadı
Ahmet Aydın

İmza

THE LEADERS OF THE NATIONAL MOVEMENT, YUSUF AKÇURA ZIYA GÖKALP AND MUSTAFA KEMAL ATATÜRK NATIONALISM PERCEPT

ABSTRACT

In order to be able to recover without the State of Ottoman statesmen they took various measures but succeed. This turbulent period of the Ottoman Empire a number of idea currents has emerged. To be effective this idea flows so much for that idea, even though the terms of the current nationalism is one of the Republic of Turkey will be in the future the idea of infrastructure as an important current that will create. The idea of this master and one of the most important practitioners of Ziya Gökalp, Yusuf Akçura and Mustafa Kemal Atatürk nationalism perspectives is in this research are explored in detail.

No idea is the formation of an independent way of the conditions of the period. Nationalism spread rapidly among the Turks the flow of Turkish nationalism has been decisive in turning period terms. Turkish nationalism and while examining Ziya Gökalp, Yusuf Akçura and Mustafa Kemal Atatürk's nationalism are explored in terms of understanding the period. Study of three ideas, starting from their families Turkish nationalism began to appear in their minds the idea of childhood and youth period between the time that the deaths of their activities and in the context of nationalism studies are described in.

These three views, to convey the idea of nationalism was conducted to study, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura and Mustafa Kemal Atatürk's nationalism in various fields how they see it, in theory, last and remaining ideas implemented in sections have been assessed. All of these achievements, then Ziya Gökalp, Yusuf Akçura and Mustafa Kemal Atatürk's nationalism in the sense of the similarities and differences have been identified in comparison

Keywords: Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Mustafa Kemal Atatürk

ULUSAL HAREKETİN ÜÇ LİDERİ YUSUF AKÇURA, ZİYA GÖKALP

VE MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞLARI

ÖZET

Değişen ve gelişen dünya şartlarına ayak uyduramayan Osmanlı Devleti XIX. yüzyıldan sonra dağılma sürecine girmiştir. Devleti dağılmadan kurtarabilmek amacıyla Osmanlı devlet adamları çeşitli önlemler almışlar fakat başarılı olamamışlardır. Osmanlı Devleti'nin bu çalkantılı döneminde bir takım fikir akımları ortaya çıkmıştır. Bu fikir akımlarının etkili olduğu o zaman şartları için pek söylenemese de bu fikir akımlarından biri olan milliyetçilik gelecekte kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin fikri alt yapısını oluşturacak olan önemli bir akım olarak belirlemiştir. Bu akımın fikir üstatları ve en önemli uygulayıcıları olan Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk'ün milliyetçiliğe bakış açıları ise bu araştırmada detaylı bir biçimde incelenmiştir.

Hiçbir fikir akımı dönemin şartlarından bağımsız bir şekilde oluşmamıştır. Milliyetçilik akımının da Türkler arasında hızla yayılıp Türk milliyetçiliğine dönüşmesinde dönemin şartları belirleyici olmuştur. Türk milliyetçiliği incelenirken de Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk'ün milliyetçilik anlayışları dönem şartları içerisinde incelenmiştir. Çalışmada üç fikir adamının ailelerinden başlanarak Türk milliyetçiliği fikrinin zihinlerinde belirmeye başladığı çocukluk ve gençlik dönemlerinden bahsedilmiş, ölümlerine kadar geçen sürede yaptıkları faaliyetler ve milliyetçilik bağlamında çalışmalar anlatılmıştır.

Bu üç fikir adamının milliyetçilik görüşlerini irdelemek amacıyla yapılan çalışmada Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk 'ün milliyetçiliği çeşitli alanlarda nasıl gördükleri, uygulamaya geçen ve teoride kalan fikirleri bölümler halinde değerlendirilmiştir. Bütün bu çalışmalardan sonra Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk 'ün milliyetçilik anlayışındaki benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırmalı olarak tespit edilmiştir.

Anahtar kavramlar: Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk, Millet, Milliyetçilik.

KISALTMALAR

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

Ed. : Editör

Haz. : Hazırlayan, Hazırlayanlar

s. : Sayfa

TDK : Türk Dil Kurumu

TTK : Türk Tarih Kurumu

TTAE : Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü

vb. : ve benzeri

Yay. : Yayınları, yayıncılık, yayınevi

Yy. : yüzyıl

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Türkiye de milliyetçilik düşüncesinde etkili olan Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk'ün milliyetçilik anlayışları incelenmiştir.

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösteren ve destek olan değerli danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. İbrahim Kamil'e, çalışmalarım boyunca maddi ve manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan aileme ve değerli meslektaşım, kardeşim Hayriye Mutlu Aydın'a sonsuz teşekkürler ederim.

Ahmet Aydın,

Erzurum, 2017

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT	II
ÖZET.....	III
KISALTMALAR	IV
ÖNSÖZ	V
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi:	2
1.2. Araştırmanın Amacı:	3
1.3. Araştırmanın Önemi:	3
1.4. Araştırma Yöntemi.....	4
1.5. Araştırmanın Örnekleme ve Evreni	5
1.6. Veri Toplama Araçları	5
1.7. Veri Analizi	6
1.8. Araştırmanın Sınırları ve İşlemi.....	6
2. MİLLET, MİLLİYETÇİLİK VE TÜRK KAVRAMLARI	8
3. MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI	13
3.1. İlkçi (Primordialist). Kuram.....	13
3.2. Modernist Kuram	14
3.2.1. Eric J. Hobsbawm (Milletler ve Milliyetçilik).	15
3.2.2. Benedict Anderson (Hayali Cemaatler).....	16
3.3. Etnosembolcu Kuram.....	18
3.3.1. Anthony Smith (Milli Kimlik).	18
4. MİLLİYETÇİLİĞİN ÇEŞİTLERİ	21
4.1. Liberal Milliyetçilik	21
4.2. Irk Milliyetçiliği	22
4.3. Yayılmacı Milliyetçilik	24
4.4. Muhafazakar Milliyetçilik.....	26

4.5. Coğrafi Milliyetçilik.....	26
5. ZİYA GÖKALP'İN HAYATI VE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI.....	28
5.1. Ziya Gökalp'in Hayatı.....	28
5.2. Millet ve Milliyetçilik	36
5.3. Ekonomi ve Milliyetçilik	38
5.4. Din ve Milliyetçilik	45
5.5. Dil ve Milliyetçilik.....	49
5.6. Turan ve Ziya Gökalp	57
6. YUSUF AKÇURA'NIN HAYATI VE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI.....	64
6.1. Hayatı	64
6.2. Milliyetçilik Anlayışı	71
6.3. Ekonomi ve Milliyetçilik	74
6.4. Eğitim ve Milliyetçilik	78
6.5. Din ve Milliyetçilik	81
6.6. Yusuf Akçura'nın Türkçülük Anlayışı.....	84
7. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN HAYATI VE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI.....	92
7.1. Hayatı	92
7.2. Millet ve Milliyetçilik Anlayışı.....	97
7.3. Mustafa Kemal Atatürk'ün Din Anlayışı	105
7.4. Dil ve Milliyetçilik.....	110
7.5. Ekonomi ve Milliyetçilik	115
SONUÇ	122
KAYNAKLAR	132
ÖZGEÇMİŞ	138

1. GİRİŞ

XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başları Osmanlı Devleti'nin siyasi, fikri, ekonomik ve kültürel olarak en çalkantılı dönemi olmuştur. Türk milletinin tarih sahnesindeki en zor süreçlerinden birini yaşadığı bu dönemde siyasal, kültürel ve ekonomik alanlarda yaşanan buhranların aşılması için çeşitli fikirler ortaya atılmış ve çıkış yolları aranmıştır.

Osmanlı Devleti Yükselme Dönemi'nde Batı karşısında elde ettiği üstünlüğünü, Duraklama ve Gerileme Dönemi'nde Batı'da yaşanan gelişmeleri yeterince takip edememesi neticesinde kaybetmiştir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde, Batı karşısındaki bu geri kalış ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda daha belirgin bir şekilde kendini göstermiştir. Siyasal kültürel ve ekonomik alanlarda yaşanan sıkıntıların yanı sıra Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımı etkisiyle azınlıkların kendi milli devletlerini kurmak istemeleri ve bağımsızlık düşüncesi ile hareket etmeleri Osmanlı Devleti'ni dağılmanın eşiğine götürmüştür. Dönemin aydınları, bu olumsuz gidişatı durdurup Osmanlı Devleti'nin bekası sağlamak amacıyla farklı fikir ve görüşler etrafında toplanmışlardır. Bu görüşlerden öne çıkanlar; Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük olmuştur.

Yeni dünya düzeninde toplumun kazanacağı yeni kimlikte milliyetçilik anahtar konumda olmuş fakat milliyetçilik anlayışı farklı algılamalara açık bir kapı bırakmıştır. Osmanlı fikir adamlarının da milliyetçilik algılamalarında farklılıklar tespit edilmiştir. İşte bütün bu benzerlikleri ve farklılıkları algılayabilmek amacıyla Türk milliyetçilik akımının önde gelen isimlerinden Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve Mustafa Kemal Atatürk'ün fikirlerini ve hedeflediği toplum modelinde milliyetçiliğin yeri ve önemini anlayabilmek için onların milliyetçilik anlayışlarını ortaya çıkarmak gerekmiştir. Bundan hareketle çalışmada Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve Mustafa Kemal Atatürk'ün; din, dil, ekonomik, eğitim gibi alanlardaki görüşleri, milliyetçilik anlayışları ve diğer fikir akımlarına bakış açıları sistematik olarak bir süreç içerisinde ortaya konulmuştur.

Bu çalışmada Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve Mustafa Kemal Atatürk'ün milliyetçilik fikirlerinin ortaya çıkışında etkili olan unsurlar belirlenirken öncelikle onların hayat

hikayeleri ve milliyetçilikle tanışmaları bir bütün olarak ele alınmış çok boyutlu olarak incelenmiştir. Dil, din, ekonomi, eğitim alanlarındaki millet ve milliyetçilik anlayışları kuramsal bir çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır. Bu fikir adamlarının milliyetçilik anlayışları bireysel olarak incelendikten sonra karşılaştırmalar yapıp aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya koyulmuştur. Bütün bu incelemeler sonucunda Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'ın milliyetçilik düşüncelerinin teoride kaldığı bu düşünceleri kendi milliyetçilik anlayışı ile harmanlayan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün uygulamaya koyduğu tespit edilmiştir.

1.1. Araştırmanın Problemi:

Fransız İhtilali ile ortaya çıkan ve zaman içerisinde geniş kitleleri etkileyerek tüm dünyaya yayılan milliyetçilik düşüncesi ulus devletlerin oluşumuna neden olmuştur. Milliyetçilik her ulusunun içinde var olan vazgeçilemez bir anlayış haline gelmiştir. Bu anlayış eski dünya düzenini bozmuş, bunun sonucunda çeşitli imparatorlukların bünyesinde yaşayan etnik unsurlar milliyetçilik söylemleri ile devletleşme sürecine katılmışlardır. Osmanlı Devleti de sosyal yapısı itibari ile milliyetçilik fikrinden etkilenmiştir. İlk aşamada Osmanlı aydınları bu fikir akımına Osmanlı Devlet yapısına uygun olmaması ve ilerleyen süreçte dağılmaya neden olabileceği gerekçesiyle sıcak bakmazlarken zaman içinde Türk milliyetçiliği fikrine yönelmelerinin sebepleri ele alınmıştır. Bu fikir akımının en önemli üç temsilcisi aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin fikri temellerinin atılmasında etkili olan Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve Mustafa Kemal Atatürk'ün milliyetçilik anlayışları ve kitleleri nasıl etkileyebildikleri araştırmanın temel problemini oluşturmuştur.

Çalışmanın temel bağlamını milliyetçilik düşüncesi oluşturmuştur. Bu anlamda hem Türkiye de milliyetçilik hem de Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk'ün milliyetçilik anlayışlarına bakılmaya çalışılmıştır. Milliyetçilik düşüncesi çıkış noktası olarak Fransız İhtilali'ni ve bu ihtilalin doğurduğu sonuçlardan aldığı ve gelenekle birlikte bir muasırlaşma isteği göz önüne alındığında Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk'ün düşüncelerine bu temelde yaklaşmanın daha yararlı olacağı düşünülmüştür. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünsel yapısında odak noktasının Türk milliyetçiliği olduğu ve milli değerlerle birlikte muasırlaşma taraftarları olduğu görülmüştür. Bununla birlikte dönemin şartları göz önüne alındığında milliyetçi düşüncenin oluşması yeni Türkiye

Cumhuriyetinin Türk milliyetçiliğinin bir parçası olduğu göz önüne alındığında, çalışmanın ana bağlamının milliyetçilik olması gereklilik arz etmiştir

1.2. Araştırmanın Amacı:

Milliyetçilik konusu ile ilgili olarak birçok çalışma yapılmakla birlikte Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve Mustafa Kemal Atatürk'ün milliyetçilik anlayışları incelenmiş fakat bu karşılaştırmalı olarak incelenmemiştir. Türk milliyetçiliği için çok önemli olan bu üç düşünürün milliyetçilik anlayışlarının merak edilmesi araştırmacıyı bu araştırmayı yapmaya sevk etmiştir.

Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve Mustafa Kemal Atatürk'ün milliyetçilik anlayışlarının geniş kitleler tarafından kabul görmesinde etkili olan nedenler ve bu kişilerin milliyetçilik anlayışlarının uygulanabilirliği çalışmada sorgulanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşundan itibaren devletin ve toplumun ideolojik alt yapısının oluşmasında önemli etkileri görülen milliyetçiler devletin dil, din, ekonomi, eğitim alanlarında çeşitli anlayışlar oluşturmuşlardır. Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve Mustafa Kemal Atatürk'ün bu alanlardaki anlayışlarını incelemek çalışmanın bir diğer amacını teşkil etmiştir.

1.3. Araştırmanın Önemi:

XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu buhranlı dönemden kurtarmak için çeşitli arayışlar içine girmiş Osmanlı fikir adamları çeşitli gayretler sarf etmiş, çareler üretmişlerdir. Ne var ki Osmanlı Devleti bu sürece çok fazla dayanamamış ve yıkılmıştır. Fakat Osmanlı Devleti yıkılırken onun mirası üzerine yeni bir Türk devleti kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda önemli bir yere sahip olan milliyetçilik akımı ve bu akımının önde gelen isimlerinden Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve Mustafa Kemal Atatürk'ün fikirlerini ortaya koyarak tahlil etmek Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin fikri temellerini anlamak bakımından önemli görülmüştür. Fikri ve siyasi hareketler, geçmiş için önemli olduğu gibi bugün ve yarınlar için de büyük önem taşımıştır. Bu nedenledir ki fikri ve siyasi hareketler üzerine yapılan bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki fikri alt yapıyı anlayabilmek mümkün olmuştur. Çalışmamız dönemin fikir hareketleri hakkında bilgi vermesi nedeniyle önemlidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin şekillenmeye başladığı dönemden itibaren devlet ve toplumun fikri yapısının oluşmasında önemli bir yere sahip olan milliyetçilik düşüncesi, yeni Türkiye'nin oluşmasında etkili olan fikir adamlarından; Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk tarafından nasıl anlaşıldığı ve çeşitli alanlara önemli tesirleri vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu açıdan Türkiye'de milliyetçi düşüncenin Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünce yapılarındaki yeri ve önemi, o dönemde olduğu gibi günümüzde de zihinleri meşgul eden konulardan olmuştur.

İdeolojik fikirler sadece ortaya çıktığı yer ve dönemle sınırlı kalmamış geniş coğrafyalara yayılarak dünümüz için değil bugünümüz ve geleceğimiz için de önem arz etmiştir. Bu nedenle tüm siyasi ve fikri oluşumlar üzerinde yapılan çalışmalar Türk milleti ve toplumu açısından önemli olmuştur. Bu çalışma Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatları ve düşünce yapılarında milliyetçiliğin önemi hakkında kısa da olsa bilgi vermesi nedeniyle önemlidir. Onların hayat tecrübeleri ayrıca fikirlerinin tahlili ve sentezi, Türk tarihinin daha iyi anlaşılıp bugünün daha iyi idrak edilmesini ve geleceğinin daha iyi planlanması açısından önemlidir.

Türk tarihi üzerine yapmış oldukları çalışmalar ve Türk milletini muasır medeniyetler seviyesine çıkarmak için çalışmalar yapmış olan Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura, Türk milliyetçiliğinin alevlenmesinde etkili olan kişilerden olmuşlardır. Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte Türk milliyetçiliği başat güç haline gelmiştir. Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın Türk milliyetçiliği düşünceleri sadece söylemlerden ibaret olmamış, ilmi bir hüviyet kazanmıştır. Bu noktada Mustafa Kemal Atatürk ise Türk milliyetçiliğinin uygulama alanlarında etkili olmuştur.

1.4. Araştırma Yöntemi

Yapılan araştırmada akademik yazım kurallarından APA yazım yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle metin içinde yapılan bütün alıntılarda sayfa numaraları verilmiştir. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı ile ilgili birincil kaynaklarda alıntılar genel itibariyle doğrudan alınmıştır. Konu ile ilgili ikincil kaynaklardan yapılan alıntılarda akademik yazım kuralları dışına çıkmadan analiz, sentez ve değerlendirme yapılmıştır. Tez çalışmasında konu belirlendikten sonra temel kaynaklar edinilmiş, konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelenmiş gerekli notlar tutulmuş ve daha sonra tez metni bölümler şeklinde

oluşturulmuştur. Bölümler halinde yazılan tez önce araştırmacı tarafından okunmuş daha sonra tez danışman hocası tarafından okunmuş ve ayrıca tez bir bütün olarak tekrar incelenmiş gerekli düzeltmeler ve değişmeler yapılarak oluşturulmuştur.

Araştırmada öncelikle Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk'ün eserlerine kaynak olarak başvurulmuş ve daha sonra bu kişiler hakkında düşünceleriyle doğrudan ya da dolaylı olarak alakası olan, onları konu eden eserler tespit edilmiş ve araştırma kısımlarına geçmiştir.

Araştırmada ilk önce Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatlarını konu alan eserler titizlikle tetkik edilmiştir. Daha sonra Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Mustafa Kemal Atatürk'ün eserleri ayrıca bu kişilerin fikirlerini konu alan ikincil kaynaklar aynı titizlikle analiz, sentez ve değerlendirme aşamalarından geçilerek yazılmıştır. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Mustafa Kemal Atatürk'ün genelde düşünceleri özelde milliyetçilik fikirlerini daha iyi anlamak için Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatlarına, tarihsel konjonktür hakkında mümkün olduğunca bilgi verilmeye çalışılmıştır. Araştırmada Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünceleri nesnel bir bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1.5. Araştırmanın Örnekleme ve Evreni

Milliyetçilik kavramı ana hatları itibariyle çok genel bir anlam taşıdığı için konunun araştırma evreni Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk'ün milliyetçilik anlayışları olarak belirlenmiştir. Araştırma süresince herhangi bir röportaj veya anket yapılmamıştır. Araştırmanın örneklem alanını Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatlarından ve fikirlerinden etkilenip onların dil, din, ekonomik ve hars alanlarda milliyetçiliği algılamaları oluşturmuştur.

1.6. Veri Toplama Araçları

Kaynak taraması kitap, dergi, gazete gibi materyaller kullanılarak yapılmıştır. Bu kaynaklar karşılaştırmalı bir biçimde incelenmiş gerekli notlar alınmıştır. Milliyetçilik genel tanımının ne olduğu araştırılmış genelden özele doğru bir yol izlenilmiş asıl anlatılmak istenen konunun detayına inilmiştir. Milliyetçilikle ilgili hayli kaynak olmasına rağmen Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk'ün milliyetçilik anlayışları üzerine yazılan eserler daha az olduğu görülmüştür. Bu

nedenle kaynak taramasında birincil kaynaklar daha önemli bir yer tutmuştur. Birincil kaynaklardan edinilen bilgiler analiz edildikten sonra sistemli bir şekilde tez metni oluşturulmuştur. Elde edinilen bilgiler tek kaynaktan olduğu gibi alınmamış doğruluğu sorgulanmıştır. Konu ile ilgili yazılan kaynakların çok olması doğru bilgi elde etmeyi kolaylaştırmıştır.

1.7. Veri Analizi

Bu araştırmayla milliyetçilik anlayışı özele indirilmiş Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk'ün milliyetçilik anlayışları ve fikirleri ile geniş kitleleri etki altına almaları ile ilgili kapsamlı bilgiler içermiştir. Araştırmada anlatılanlar kendi içerisinde ve diğer kaynaklarla tutarlı bir şekilde verilmiştir. Konu ile ilgili elde edilen veriler genellikle aynı doğrultudadır. Birincil kaynaklardan elde edinilen veriler diğer ikincil kaynaklarla karşılaştırılmış milliyetçilik anlayışının oluşumu, bu fikrin yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin dil, din, ekonomi ve toplum yapısına etkileri bir bütün olarak ayrı ayrı konu başlıkları halinde çalışmada yer almıştır. Bu nedenle veri analizi yapılırken önce genel kaynak taraması yapılmış ardından da tez çalışmasına konu olan her düşünür içinde ayrı ayrı çalışma yapılmış ve son olarak edinilen bilgiler doğrultusunda sırası ile tez metnini oluşturmuştur.

1.8. Araştırmanın Sınırları ve İşlemi

Araştırma sınırı genel olarak Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Erzurum İl Halk Kütüphanesi ve İstanbul Maltepe Üniversitesinin kütüphanesinin zengin kaynaklarından faydalanılmıştır. Bunların dışında milliyetçilik konusyla ilgili çalışma yapan kişilerin görüşlerine başvurulmuş uygun görülen görüşler dikkate alınmıştır. Bu nedenle yukarıda bahsi geçen kütüphaneler araştırma için önemli olmuştur.

Araştırma dört bölümden oluşmaktadır. Bölümlerin içeceğini şunlar yer almaktadır:

- Giriş bölümünde araştırmanın problemi, amacı, önemi, yöntemi, örneklem ve evreni, veri toplama aracı, veri analizi, sınırlılıkları ve işlemi yer almıştır.

I. Bölümde :

- ✓ Millet, Milliyetçilik ve Türk kavramları
- ✓ Milliyetçilik Kuramları

✓ Milliyetçilik Çeşitleri

II. Bölümde :

- ✓ Ziya Gökalp'in Hayatı
- ✓ Millet ve Milliyetçilik Anlayışı
- ✓ Ekonomi ve Milliyetçilik Anlayışı
- ✓ Din ve Milliyetçilik Anlayışı
- ✓ Dil ve Milliyetçilik Anlayışı
- ✓ Turan ve Ziya Gökalp

III. Bölümde ise:

- ✓ Yusuf Akçura'nın Hayatı
- ✓ Millet ve Milliyetçilik Anlayışı
- ✓ Ekonomi ve Milliyetçilik Anlayışı
- ✓ Eğitim ve Milliyetçilik Anlayışı
- ✓ Din ve Milliyetçilik Anlayışı
- ✓ Yusuf Akçura'nın Türkçülük Anlayışı

IV. Bölümde :

- ✓ Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı
- ✓ Millet ve Milliyetçilik Anlayışı
- ✓ Din ve Milliyetçilik Anlayışı
- ✓ Dil ve Milliyetçilik Anlayışı
- ✓ Ekonomi ve Milliyetçilik Anlayışı
- Sonuç, kısmında ise genel bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

2. MİLLET, MİLLİYETÇİLİK VE TÜRK KAVRAMLARI

Sosyal bilimlerde kavramların açıklanmasına kavram kargaşalarının önüne geçmek için önem verilmiştir. Değişen ve gelişen dünya şartları neticesinde literatüre birçok alanda yeni kavramlar eklenmiştir. Sayıları hayli fazlalaşan bu kavramları sosyal bilimciler bir taraftan açıklayarak azaltmaya çalışmışlardır. Fakat bu açıklamalarda farklılıklar görülebilmektedir. Kavram açıklamalarında sosyal bilimcilerin ortak bir noktada birleşmemelerinin en önemli nedenlerinden biri sosyal bilimlerin, fen bilimlerine göre deney ve gözlemden uzak olan soyut, öznel ve kategorik kavramlarla ilgilenmesidir. İnsan ihtiyaçlarının her geçen gün daha da farklılaşması sonucu ortaya çıkan sosyal olay ve olguları belirlemek, tanımlamak ve bunları sistemli bir biçimde kavramsal çerçeveye sokmak hiç de kolay olmamıştır. Sosyal olay ve olguların bir bütünlük arz ettiğini bu kavramların birbirinden kopuk ve bağımsız olmadığını, aralarında neden ve sonuç bağlantısının olduğu düşünülürse, kavramların açıklanması işte bu noktada kolaylaşabilir. Çalışmada açıklanmış olan “*millet, milliyetçilik ve Türk*” kavramları da sosyal bilimlerde yaşanan bu kavram kargaşasına mikro bir örnek olmuştur. “*Millet*”, “*Milliyetçilik*” ve “*Türk*” kavramları değişik boyutlarda ele alınmış ve açıklanmıştır. Millet kavramı ve onun uzantısı olan milliyetçiliği oluşturan öğelerin öncelikleri çağın ve bölgenin içinde bulunduğu kültürel, sosyal ve ekonomik koşullara göre değişmiştir.

“*Millet*” sözcüğü aslen Arapça bir kelime olup, milletin çoğulu mileldir (Keskin, 1999, s. 1). Millet kavramı, Şemseddin Sami’nin (Türk dil bilgini) Kamus-i Türk adlı eserinde; “*Din, mezhep, İbrahim milleti, milleti İslam, bir din ve mezhepte bulunan cemaat*” olarak tanımlanmıştır (Sami, 2010, s. 1400). Buradan anlaşılacağı üzere millet din anlamında ayrıca bir din ve cemaate mensup olanları ifade etmek için kullanılmıştır. Osmanlı Devleti’nde millet kavramı Müslüman olmayan cemaatler için kullanılmıştır. Bütün Müslümanlar bir ümmet sayılarak ümmet-i Muhammet adını almışlardır. Rum, Yahudi, Ermeni gibi farklı dini cemaatlere mensup olan topluluklara millet denilmiştir (Lewis, 1998, s. 333).

Millet kavramı Batı dillerinin tamamında “*nation*” kelimesi ile ifade edilmiştir. Nation kelimesi Latince “*nasci*” yani “*doğum*” kelimesi ile de aynı kökten gelmiştir (Türköne, 2012, s. 27). Latince kökenli olan “*nation*”, kavramı ilk olarak

Roma'da yabancıları anlatmak için kullanılmıştır. Ortaçağ'da anlam değişikliğine uğrayarak Fransa, İspanya ve İtalya'dan gelen öğrenciler, şerefli Fransız milleti, sadık Picardie milleti, saygıdeğer Normandiya milleti gibi ifadeler içinde kullanılmıştır. XIII. yy. sonuna doğru ise yeni bir anlam kazanarak “*görüş topluluğu*” anlamına gelmeye başlamış bu boyutu ile “*kültürel ve siyasal otoritenin temsilcisi*” ifade etmiştir. XVI. yy. İngiltere'sin de “*nation*” seçkin kişiler anlatan anlamıyla birlikte, halkı da ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır (Örs, 2014, s. 315-317). Kelimenin siyasi bir kimlik kazanması XVIII. yy. sonlarına doğru meydana gelmiştir (Türküne, 2012, s. 27).

Milliyetçi düşünce ise 1789-1799 Fransız Devrimi'nin fikirlerinden doğmuştur (Hayes, 2010, s. 69). Avrupa tarihindeki ilk milliyetçi hareketler Napolyon istilası (1804-1815) altındaki devletlerin Fransa'nın sertliğine, devrime ve Napolyon'a karşı gösterilmiştir. Almanya milli ruhu uyandırmak için propaganda bürosu kurmuştur. Aynı yıllarda, Rus işgalindeki Polonya'da güçlü bir milliyetçi akım doğmuştur. 1821'de Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan Yunanistan, Avrupa'nın milliyetçi çevrelerinde çok heyecanlı destekler edinmiştir. 1848'de Avusturya İmparatorluğu'na karşı ayaklanan Macarlar, daha sonra Çekler ve Sırlar, milliyetçilik akımını Orta Avrupa'ya taşınmışlardır. 1860-1870 yılları arasında gerçekleşen İtalya birliği, devrimci milliyetçiliğin en büyük zaferlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. 1870'lerde Rusya'da doğan Pan-Slavizm akımı da yayılmacı milliyetçiliğin ilk örneklerinden biri olmuştur (Hayes, 2010, s. 76- 83).

Ziya Gökalp'ın milleti oluşturan unsurlar arasında coğrafi, ırki, siyasi, idari öğeleri temel almamıştır. Ona göre millet, dili ortak olan yani aynı terbiyeyi almış fertlerin ortak sanatsal değerlerinde buluşan kültürel bir birliktir. O millette soy ağacı aranmasını da gereksiz görmüştür. Çünkü ırk birliğini değil, dilde ve dinde ortak bir geçmişe sahip insanların millet olma bilincine sahip olacağını ifade etmiştir. İçinde bulunulan toplumun terbiyesi akla rağmen bireyin duygularını idare etmiştir. Bireyler, terbiyesini aldıkları toplumun ülkeleri için çalışmışlardır. Ziya Gökalp'e göre milliyetçilik ve Türkçülük, bir millet halinde var olabilmenin terbiyesini almış olmak demektir (Gökalp, 2014b, s. 37-39).

Yusuf Akçura göre millet; “*İrk ve dil birliği ile toplum vicdanında birliktelik duygusu oluşturmuş insan topluluğudur.*” (Akçura, 2015a, s. 17). Bir başka yazısında

ise aynı kökten gelen bedeni yapıları ve dili aynı olan, aynı âdet ve ahlaka sahip ve bunları kabullenmiş insanlar topluluğunun millet olduğu tespitini yapmıştır. Bunlara ek olarak bu şartlar içerisinde ortak geçmişe sahip insanların oluşturduğu cemiyet için de millet tabirini kullanmıştır (Akçura, 2016a, s. 17). Yusuf Akçura, bu tanımda kullandığı ırk kavramını millet kavramıyla da eş anlamlı olarak kullandığını ifade etmiştir (Akçura, 2016a, s. 26).

Mustafa Kemal Atatürk ise millet tanımını şöyle yapmıştır: “*Millet, dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu siyasal ve sosyal bir bütündür.*” (Afetinan, 2015, s. 30). Bu tanımıyla Atatürk millet için genel bir tanım yapmıştır. Bir ulusun oluşumunda etkili olan faktörlerden kültür birliğine, Atatürk’te Ziya Gökalp gibi son derece önem vermiştir. Bu düşünce millet tanımlamalarında açık bir biçimde görülmüştür. Bir millet oluştuktan sonra bireylerin devlet hayatında, ekonomik ve fikri hayatında ortaklaşa çalışmalarının sayesinde meydana gelen milli kültürde şüphesiz milletin her bireyinin emeği vardır. Bu doğrultuda aynı kültürden olan insanlardan oluşan topluma millet denir (Afetinan, 2015, s. 33).

Mustafa Kemal’in milliyetçilik anlayışı, din ve ırk birliğine dayanmamıştır. Mustafa Kemal, milliyetçilik anlayışını, çağdaş bilim adamlarının da kabul ettiği temel ilkeler çerçevesinde belirlemiştir. Bu ilkeleri; coğrafi-siyasi birlik, kültür-tarih birliği ve ülkü birliği olarak ayrılabilir. Yani Mustafa Kemal’e göre aynı vatani paylaşan, aynı siyasal yönetim altında yaşayan, aralarında tarihin derinliklerinden gelen birliktelik olan ve bu ortaklıklarını sürdürmek isteyen insanların oluşturduğu toplum, ulus olmaya hak kazanmıştır (Afetinan, 2015, s. 30).

Benedict Anderson, milleti şöyle ifade eder: “*Ulus, hayal edilmiş bir siyasal topluluktur, kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık için olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir. Hayal edilmiştir, çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplumlarının hayali yaşamaya devam eder.*” (Anderson, 2014, s. 20). Bir millet neden hayal edilmiştir! Buna cevap olarak Anderson eserinde; “*En küçük millete ait olan birey bile ait olduğu milletin diğer bireyleri ile hiçbir zaman tanışamayacaktır, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplumlarının hayali yaşamaya devam eder.*” ifadelerini kullanır. Bununla birlikte o milletin bireylerinde ortak bir

yaşama arzusu topluluk olma duygusu her zaman var olur. Yani Anderson, ulusu, milli dillerin yayılmasını hızlandıran matbaa kapitalizminin gelişmesiyle ortaya çıkan “*hayali bir cemaat*” olarak tanımlamaktadır (Anderson, 2014, s. 20-22).

E. J. Hobsbawm göre bir halkın millet olarak sınıflandırılmasına olanak tanıyan üç ölçüt mevcuttur: (Hobsbawm, 2010, s. 55).

- Birincisi, milletin mevcut devletle tarihsel bağı ya da oldukça eskiye dayanan ve yakın döneme uzanan geçmişle bağı.
- İkincisi, yazılı, milli edebi ve idari ana dile sahip olan, yerleşik bir kültürel elitin varlığı.
- Üçüncü ölçüt ise, kanıtlanmış bir fetih yeteneği.

“Millet, özünde tepeden oluşturulmuş; ama ayrıca aşağıdan bir bakışla, yani sıradan insanların mutlaka milli olması gerekmediği gibi milliyetçiliği daha da az olan varsayımları, umutları, ihtiyaçları, özlemleri ve çıkarları temelinde analiz edilmedikçe anlaşılmayan ikili bir olgudur.” (Hobsbawm, 2010, s. 25).

Gellner ulusu, sanayi toplumunun türdeşliği ve siyasi toplumsallığı olarak görmüştür. Gellner’e göre bir ulusun üyesi olmak insanın doğuştan sahip olduğu bir özellik değilse de zamanımızda öyle bir görünüme bürünmüştür (Gellner, 2013, s. 77). Ona göre ulusu anlamak için şu iki açıklama yeterli olmuştur; (Gellner, 2013, s. 78). İki insan, ancak ve ancak aynı kültürü paylaşıyorlarsa aynı ulustan sayılırlar. İki insan ancak ve ancak birbirlerini aynı ulusun üyesi olarak kabul ediyorlarsa aynı ulusa mensup demektirler.

Uluslar insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının ürünüdür; onları ulus yapan, birbirlerini aynı grubun üyeleri olarak görmeleridir (Gellner, 2013, s. 78). Ulusçuluğun sanayi toplumunun, örgütlenmesinin yol açtığı bir gelişme olmakla birlikte, bu yeni toplumsal örgütlenme biçiminin getirdiği tek sonuç da değildir (Gellner, 2013, s. 117-120).

Ulusçuluk, ulusların bir ürünü değildir, tam tersine, ulusları meydana çıkaran ulusçuluğun kendisidir. Ulusçuluğun kullandığı kültürel parçalar ve yamalar çoğu kez gelişigüzel yaratılmış tarihsel icatlardır (Gellner, 2013, s. 138-141).

Türk ulusuna gelince “*Türk*” kelimesinin aslına ve anlamına dair çeşitli bilim adamları bazı açıklamalar yapmışlar ancak tam anlamıyla ne anlama geldiği çoğu zaman bir tartışma konusu olmuştur. Bu açıklamalar halk etimolojilerine dayanmıştır. Bundan dolayı bu çalışmada bunlara yer verilmemiştir (Koca, 2003, s. 46).

Türklerin eski bir tarihe sahip olduğu için “*Türk*” adı eski tarih kaynaklarında aramıştır. Türk adını, tarihte ilk kez devlet adı olarak kullananlar Göktürkler olmuştur(Kök-Türk). Türk sözcüğünün kullanıldığı yazılı metinler VI-VIII. yüzyılda Göktürklerden kalma Orhun Kitabeleridir. Bu kitabelerde “*Türk*” kelimesi “*Türük*” sözcüğü ile ifade edilmiştir. Ancak zamanla kısaltılarak “*Türk*” biçimine girmiştir (Kafesoğlu, 2000, s. 44-45).

- Türk kelimesinin ilk ilmi açıklamasını Macar bilim adamı H. Vambéry yapmıştır. Ona göre Türk kelimesi, “*törü-mek*”ten meydana gelmiştir (Kafesoğlu, 2000, s. 44). Türk kelimesi “*törü-mek*” (törü-mek=törük=türük=türk). fiilinden çıkmış bir isimdir. Bu açıklama doğrultusunda “*türemiş, yaratılmış, doğmuş, yaratık, adam*” gibi anlamlarında kullanılmıştır (Koca, 2003, s. 47).
- Türkçede Türk sözcüğünün “*törük-mek*” biçiminde yazılmış olması anlamı bakımından bir ipucu vermektedir. Türkçede bugünde “*töre*” veya “*türe*” biçimlerinde kullanılan bir sözcük vardır. Bu sözcüğün anlamını Ziya Gökalp ve W. Barthold, Türk kelimesini anlam bakımından “*törü*” kelimesi ile ilişkili görmüşlerdir. Ziya Gökalp’e göre Türk, “*Törelî*” yani törelî demektir (Gökalp, 2014a, s. 12). Barthold ise Türk kelimesinin “*kanun,örf*” ve “*an’ane*” anlamlarına geldiğini ileri sürmüştür (Koca, 2003, s. 48).
- Türk sözcüğü Uygur Türkçesinde, “*güç, kuvvet*” anlamına gelen “*erk*” kelimesi ile birlikte “*erk, Türk*” şeklinde eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Yani Türk kelimesi “*güç, kuvvet, kudret, kuvvetli*” anlamlarına gelmektedir (Koca, 2003, s. 48).
- Çin kaynaklarında, “*T’u-küe*” miğfer anlamında kullanılmıştır. İslam kaynaklarında, “*Trk*” terk edilmiş anlamında kullanılmıştır (Kafesoğlu, 2000, s. 44).

- Kaşgarlı Mahmud, Divan-ü Lügat-it Türk adlı eserinde, “*Türk*” kelimesini “*vakit*” anlamına gelen “*bütün meyvelerin olgunlaştığı zamanın ortası*” olarak belirtmiştir. Yani Türk kelimesini gençlik çağının ortası olarak ifade etmiştir (Önder, 2010, s. 104).

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları devlete “*Türk*” adını vererek mozaik yapıya sahip olan topraklarında ırkçı bir devlet olmadıklarını devletin kurucuları “*Türk*” adını seçmekle Yörük, Yahudi, Rum, Süryani, Ermeni, Laz, Çerkez, Kürt, Boşnak, vb. bütün etnik grupları kapsayan bir vatandaşlık kavramını ifade etmişlerdir. Türkiye Cumhuriyetinde dil, din, ırk ve etnik kökeni ne olursa olsun herkes aynı hukuk düzenine bağlı olduğu için, “*Türk*” sözcüğü eşitliği ve vatandaşlığı ifade eden bir kavram olarak kullanılmıştır. “*Türk*” adı çağdaş uygarlık düzeyini aşmayı amaçlamış ve eşit vatandaşlık haklarına dayalı bir toplumun ulusal niteliğini en özlü bir biçimde açıklamıştır. Bu etnik yapı içinde Türklük bir üs kimlik olmayıp, asli kimliği teşkil etmiştir (Önder, 2010, s. 11-12).

3. MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI

Millet ve milliyetçiliğin, açıklanmasında, ne zaman ve nerede ortaya çıktığı hakkında farklı görüşler öne sürülmüştür (Özkırımlı, 2008, s. 79).

3.1. İlkçi (Primordialist). Kuram

İlkçi kuram göre milliyetçilik yaklaşımlarını, etnik yapı ile ilgili çalışmalardan bağımsız ele almak mümkün değildir. Çünkü kuram ilk olarak etnik kimliği ve bu kimliği oluşturan temel öğeleri araştırarak şekillenmiştir (Özkırımlı, 2008, s. 83).

İlkçi kuram, etnisiteyi doğuştan edinilen, doğduğu yerden ve akrabalık ilişkileri, din, dil, gelenek gibi sosyal öğelerden kaynaklanan, doğal ve değiştirilemez bir bağlılık duygusu ve bundan doğan sosyal dayanışma olarak görmüştür. İlkçiler bu durumun, aynı özelliklere sahip bireylerin kolayca yakınlık kurmalarını sağladığını ve etnik grupların ortaya çıkmasına neden olacağını düşünmüşlerdir (Smith, 1994, s. 7-10).

İlkçilik kuramını benimseyen kişiler kendi aralarında uyum ve birliktelik sağlayamamıştır. Bundan dolayı çeşitli konularda fikir ayrılıklarına düşmüşlerdir. İlkçi düşünceyi benimseyen araştırmacıları üç kategoride inceleyebiliriz: Doğalcı, biyolojik, kültürel kuram.

Doğalcı, olarak ifade edilen yaklaşım, ilkçiliğin en uç noktasını oluşturmuştur. Bu görüş, etnik kimliği konuşma yeteneği, koku alma, görme duyuları ya da cinsiyet kadar doğal kabul etmiştir. Kişiler, nasıl bir ailede doğuyorlarsa aynı şekilde bir etnik toplulukta da bu şekilde doğmuşlardır. Bu kuram milletler ve etnik gruplar arasında bir ayırım yapmayarak milliyetçiliğin de insanlığın var olduğu süreden başladığını ve bunun temel niteliği olarak kabul etmişlerdir (Özkırımlı, 2013, s. 82-83).

İlkçilik içerisindeki ikinci kuram olan “*Biyolojik Kuram*” adından da anlaşılacağı üzere etnik bağılıkların kökenlerini genetik özelliklerde ve içgüdülerde aramıştır. Bu yaklaşıma kaynaklık eden sosyo-biyolojik kuramların temelinde, ‘üreme’ kavramı ve insanları öncelikli olarak üreme eyleminde başarıya ulaşma güdüsünün yönlendirdiği anlayışı yatmıştır (Özkırımlı, 2008, s. 90).

İlkçilik içerisindeki diğer bir kuram “*Kültürel İlkçilik*”tir. Bu şekilde adlandırılmasının temel nedeni etnik bağılıklarda inancı ön plana çıkarmasıdır. Bireyleri etnik topluluğa ya da (din, dil, ortak geçmiş gibi). milleti oluşturan öğelere bağlayan temel bağ, bu öğelerin ilk olma niteliği taşıdığına ve her şeyden önce var olduğuna duyulan inançtır (Özkırımlı, 2008, s. 89).

İlkçi kuramı savunan tüm araştırmacıları birleştiren ortak nokta, etnik kimliklerin ve onu oluşturan din, dil, kan bağı gibi nesnel öğelerin ‘verili’ olduğu ve nesilden nesile fazla değişikliğe uğramadan aktarıldığı düşüncesi olmuştur. Ancak doğuştan gelen ve toplumsal ilişkilerden bağımsız gelişen etnik bağılıkların varlığı görüşünün pek de doğru olmadığı, günümüzde sayısı giderek artan etnisite çalışmaları ile ortaya konmuştur (Özkırımlı, 2008, s. 89-90).

İlkçi kurama göre; milletlerin varlığının eski çağlarından beri var olduklarını, belirli dönemlerde kendi kabuklarına çekilseler de milli duyguların ortaya çıkmasına neden olan olayların meydana gelmesi, milliyetçiliğin büyümesi ile kabuklarından çıktıkları görülmüştür. İlkçilere göre milletler zamanla çeşitli değişiklikler geçirirler de milli öz her zaman var olmuştur ve ortaya çıkmayı beklemiştir.

3.2. Modernist Kuram

Modernist kurama göre, milletler ve milliyetçilik oldukça yeni bir kavramdır; milliyetçi fikirlerin, tohumları ilk olarak, XVII. yy. sonu XVIII. yy. başların da kendi göstermiştir. Modern çağın ürünü olan milliyetçilik endüstrileşme, merkezi

devletlerin kurulması, bürokrasi, kentleşme, işçi sınıfı, kitle iletişimi ve sivil toplum gibi modern dünyanın güçlerinin ürünü olarak gelmiştir. Yani milliyetçilik, ekonomik değişimin, siyasal değişimin, toplumsal değişimin ve kültürel değişimin bir sonucu olarak kendine modern çağda yer bulmuştur (Özkırımlı, 2013, s. 102-103). Modernist milliyetçilik yaklaşımını benimseyen bilim adamlarının farklı düşüncelere sahip olmuşlardır.

3.2.1. Eric J. Hobsbawm (Milletler ve Milliyetçilik).

Modernistler, modernleşme sürecinin ortaya çıkardığı yeni oluşumların etki tepki ilişkisi ile milliyetçi duyguların uyanışı arasında bir ilişki bulmuşlardır. Esasen, *“Modern milletin ve onunla bağlantılı her şeyin temel karakteristiği, modernliğidir.”* (Hobsbawm, 2010, s. 29).

Hobsbawm milletlerin belirli, tarihsel açıdan fazla uzak olmayan bir döneme ait olduğunu öne sürmüştür. Ona göre Milletlerden ancak *“modern toprağa bağlı devletler”* (ulus-devlet). ortaya çıktıktan sonra söz edilebilmiştir (Hobsbawm, 2010, s. 24-25).

Milliyetçilik, milletlerden önce gelmiştir. Yani milletler devletleri ve milliyetçikleri yaratamamışlardır (Hobsbawm, 2010, s. 24). Millet, yalnızca toprağa bağlı bir devletin ürünü değildir, ancak teknolojik ve ekonomik gelişmenin belirli bir evresinde ortaya çıkabilmiştir. Örneğin, konuşulan ya da yazılan standart milli diller, matbaa keşfedilmeden, okur-yazarlık ve eğitim kitleleşmeden gelişmemişlerdi. Bu nedenle millet, yukarıdan inşa edilen ama sıradan insanların umutları, gereksinimleri, özlem ve çıkarları temelinde analiz edilmesi gereken iki yönlü bir olgu olmuştur (Hobsbawm, 2010, s. 24, 25).

Milleti ve milli kimliği yaratma sürecinde, millet için ortak bir tarih, mitler, destanlar ve kahramanlar yaratılmıştır. Temelde bir ideoloji olan milliyetçilik, milleti inşa sürecinde, zorunlu olarak, tarihsel olayların yarattığı gerçeklerden farklı, kimi zaman kahramanlıklara, kimi zaman da üstünlüklere dayalı bir tarih kurgulamış ve yaratmıştır. O halde *“Milliyetçilik, açıkça öyle olmadığı bilinen bir şeye sıkı sıkıya bağlanmayı gerektirir.”* Renan'ın dediği gibi, *“Tarihi yanlış yazmak bir millet olmanın parçasıdır.”* (Hobsbawm, 2010, s. 26-27).

Hobsbawm'a göre, günümüzde *“Milliyetçilik ne kadar kaçınılmaz olursa olsun, artık Fransız Devrimi ile İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gelen emperyalist sömürgeciliğin sona erişisi arası çağdaki gücüne sahip değildir.”* (Hobsbawm, 2010, s. 201). Yaşanan aidiyet açlığı ve *“kimlik politikaları”, “milletler ile milliyetçiliğin üçüncü bin yıla hazırlanan karşı konulmaz bir güç olduğu yanılsamasını yaratırlar.”* (Hobsbawm, 2010, s. 210). Bu yüzden de, *“Milletler ve milliyetçilik olduğundan daha etkili ve daha yaygın görünmektedir.”* (Hobsbawm, 2010, s. 211).

3.2.2. Benedict Anderson (Hayali Cemaatler).

Anderson'a göre millet; *“Hayal edilmiş bir siyasal topluluktur. Kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içinde olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir.”* (Anderson, 2014, s. 20). Millet sınırlı olarak hayal edilmektedir; çünkü en büyük milletin bile belirli, ötesinde başka milletlerin yaşadığı sınırları bulunmuştur. Millet egemen olarak hayal edilmiştir; çünkü kavram, Aydınlanma felsefesi ve devrimlerin, güçlerini Tanrı'dan alan hiyerarşik hanedanlıkların meşruiyetini yerle bir ettiği bir çağda doğmuştur. Bu nedenle özgürlük hayalleri kuran milletler, Tanrı'ya bağlı olacaklarsa bile, bunun doğrudan, aracısız bir bağlılık olmasını yeğlemişlerdir. Son olarak millet bir topluluk, bir cemaat olarak hayal edilmiştir; çünkü fiilen geçerli olan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne boyutta olursa olsun, millet daima derin ve yatay bir yoldaşlık, kardeşlik olarak tasarlanmıştır. İnsanların milletleri uğruna her türlü fedakârlıkta bulunmalarını, hatta canlarını vermelerini sağlayan da işte bu yoldaşlık/kardeşlik duygusu olmuştur (Anderson, 2014, s. 20-22).

Anderson, milliyetçiliğin bilinçli olarak benimsenen siyasal ideolojilerle değil, kendisinden önce gelen geniş kültürel sistemlerle ilişkilendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu anlamda en önemli iki kültürel sistem din ve hanedanlık olmuştur (Anderson, 2014, s. 26). XVI. yüzyıla kadar dünyaya egemen olan bu iki sistem, XVII. yüzyıldan itibaren gerilemeye başlamıştır. XVIII. yüzyılda milliyetçiliğin doğmasını, milletin ihtiyaç duyduğu tarihsel ve coğrafi yeri sağlayan, işte bu gerileme olmuştur. *“Aydınlanma çağı, dünyevi akılcılık çağı, beraberinde, kendi modern karanlığını da getirmiştir.”* (Anderson, 2014, s. 25).

Toplumların, ilahi bir bağış/buyruktan ötürü hükmeden kralların altında ve etrafında örgütlendiği inancının sarsılmasının yanı sıra, dinsel iktidar da giderek güç

kaybetmiştir (Anderson, 2014 s. 25). Deniz aşırı keşifler ve kutsal dil olan Latincenin önemini yitirmeye başlaması ile dini topluluklar önemlerini yitirmişlerdir (Anderson, 2014, s. 30-33). Dinin önemini yitirmesinin anlamı çok büyüktür çünkü geleneksel dinler aşılamaaya çalıştıkları kader anlayışı ile hayatın rastlantısallığını açıklamakta ve ölümden sonra yaşam vaatleriyle de insanlığın ölüm korkusu gibi zaaflarından faydalanılmıştır. Dinin önemini yitirmesi ile ölümlülüğü sürekliliğe çevirecek, rastlantıya anlam katacak başka bir çözüme gereksinim duyulmuştur. Bu amacı gerçekleştirmek için millet kullanılmıştır çünkü milletler ezeli bir geçmişten gelmekte ve sonsuz bir geleceğe doğru ilerlemektedir. Anderson'un ifadesi ile: *“Milliyetçiliğin büyüü, rastlantıyı yazgıya dönüştürmesidir”* (Anderson, 2014, s. 25).

Anderson, dini toplulukların ve krallıkların gerilemesinin ardında yatan asıl gelişmenin, zaman anlayışında yaşanan bir devrim olduğunu iddia etmiştir. Bu devrim, dünyayı algılama biçimlerini temelinden değiştirmiş ve milletin hayal edilebilmesini mümkün kılmıştır. Değişim, Ortaçağ'ın *“eşzamanlılık”* kavramıyla özetlenebilecek zaman anlayışında yaşanmıştır. Ortaçağ'da hâkim olan anlayışa göre, olaylar eşzamanlı olarak yaşanmaktadır; geçmiş, bugün ve gelecek yoktur. Her şey ilahi güç tarafından önceden belirlenmiştir. Gelecek, geçmişte söylenenlerin gerçekleşmesinden ibarettir ve bu ikisi arasında nedensel ya da zamansal bir ilişki bulunmamıştır. Zamanın, geçmişle bugünün birbirlerinden radikal bir şekilde ayrıştığı sonsuz bir neden-sonuç zinciri olarak kavranması, Ortaçağ Hıristiyan zihniyetine tamamen yabancısıdır. Anderson, *“Ortaçağ'ın zaman-boyunca-eşzamanlılık kavrayışının”* yerini, *“homojen ve içi boş zaman”* düşüncesinin aldığını belirtmiştir (Anderson, 2014, s. 37-39).

Anderson, dinin ve krallıkların eski önemini yitirmesi ile zaman anlayışındaki değişimin, milliyetçiliğin içinde doğacağı kültürel ortamı hazırladığını belirtmiştir. Ancak, milliyetçiliğin oluşumuna büyük katkıda bulunacak bir gelişimin daha bu tabloya eklenmesi gerekmiştir. Anderson'a göre bu gelişim, kapitalizmin yayıncılık sektörüne girmesiyle oluşmuştur. Avrupa'da 1500-1550 yılları arasında yayıncılık, herhangi bir zamanda olduğundan daha fazla, zengin kapitalistlerin denetimi altında olan büyük bir sanayi olduğu için öncelikli kaygısı kâr etmek olan kitap satıcıları, mümkün olduğu kadar geniş kitlelere ulaşabilecek yapıtlar aramışlardır (Anderson, 2014, s.53). Kutsal diller olan Latince, Yunanca ve İbranice'nin üstünlüklerini yitirmeye başlamasıyla birlikte, Hıristiyanlık öncesi halk dilleri canlanmıştır.

Böylece yayıncılar daha fazla kâr için gereksinim duydukları daha geniş okuyucu kitlesine ulaşabilmek amacıyla halk dillerinde kitaplar basmaya başlamışlardır. Anderson, kitabın “*modern tarzda kitlesel ölçekte üretilen ilk sanayi ürünü*” olduğunu belirtmiştir (Anderson, 2014, s. 49).

Modernist kuram, milletlerin modern zamanlarda milliyetçiler tarafından yaratılmış yapay yapılar olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çeşitli faktörler sonucu ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri, milletleri inşa etmiş ve tarih sahnesine getirmiştir. Ancak modernistlere yöneltilen “*Milletler boşlukta mı oluşturuldu?*” sorusuna cevap verebilmek için üçüncü bir yaklaşım olan etno-sembolcü kuram devreye girmiştir.

3.3. Etnosembolcu Kuram

Etno-sembolcü kuram, Conversi tarafından, milletlerin yoktan var edilemeyeceğini, milli kimliklerin geçmişten kalan mitler, değerler ve sembollerin etkisi altında şekillendiklerini savunan yaklaşım olarak tanımlanmıştır (Özkırımlı, 2013, s. 203). Milliyetçilik çözümlerinde etnik geçmişe ağırlık veren kuramcılardan oluşan etno-sembolcü kuram, modernizmin baskısına bir tepki olarak doğmuş ve temel düşünceleri modernizm eleştirisinden yola çıkarak geliştirmiştir (Özkırımlı, 2013, s. 203). Milliyetçilik çözümleri büyük ölçüde benzerlik gösteren etno-sembolcü düşünürlere göre milletlerin gelişim süreci, etnik geçmişleri de göz önünde bulundurularak geniş bir zaman dilimi içinde incelenmelidir. Çünkü bugünün milletleri modern öncesi dönemin etnik topluluklarının devamıdır ve etnik kültürlerin gölgesi altında şekillenmişlerdir. Etnik kimlikler; göçler, istilalar ve etnik gruplar arası evliliklere rağmen, özlerini yüzyıllar boyu koruyabilecek kadar dayanıklı olmuşlardır. Milliyetçiliği, modern çağın ürünü olarak kabul eden ilkçilerden ayrılan etno-sembolcü düşünürler, geçmişten gelen mitler, semboller ve törelerin bugünün milliyetçiliklerinin içeriğini belirlediğini düşünmüşlerdir (Özkırımlı, 2013, s. 204-205).

3.3.1. Anthony Smith (Milli Kimlik).

Modernist kuramlar genel olarak toplumsal ve ekonomik nedenlere vurgu yapmış, milletler ve milliyetçiliğin kapitalizmin yükselişine eşlik eden büyük ölçekli toplumsal değişimlerin ürünü olduğunu belirtmişlerdir. Smith ise, öncelikle ekonomik boyutları vurgulayan modernist bakış açısından bu noktada farklılaşarak,

salt ekonomik faktörlere daha ufak bir rol yükleyen görüş çerçevesinde, modern milletler ve milliyetçiliğin önceden var olan etnik bağlar ve onların siyasal seferberliği üzerine kurulu olduğunu, bu miras tarafından oluşturulduğunu ileri sürmüştür. Smith, ekonomik faktörlerin milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve gelişiminde küçük bir rol oynadığını iddia etmemiştir; ekonomik faktörlerin oynadığı rolü kabul etmekle birlikte, bunun hızlandırıcı bir etkiye sahip olduğunu belirtir (Smith, 1994, s. 39-73).

Milliyetçilik, bir milletin özerklik, birlik, kimlik kazanmasına ve bunu sürdürmesine yönelik bir ideolojidir. Temel varsayımlar milliyetçiliği, *“Bazı üyeleri tarafından bir ‘millet’ kurması öngörülen bir halk adına özerklik, birlik ve kimlik elde etmeye ve bunları korumaya çalışan bir ideolojik hareket.”* olarak tanımlamaktadır. Smith, *“devletin değil, milletin ideolojisi”* olan milliyetçiliğin temel önermelerini şu şekilde tanımlamıştır: (Smith, 1994, s. 121). Dünya, her topluluk kendi, tarihi ve kaderi yaşaması ile hayat bulmuştur. Millet, ana unsurdur onun çevresinde şekillenen siyasi, ekonomik ve toplumsal unsurların temel nedenidir ve millet bütün mukaddes olan şeylerin üstündedir. Özgürlük ve kendini gerçekleştirmenin aslı unsuru milletle ilişki halinde değildir. Dünyada barış ve adalet temel yapı taşının milletlerin özgür ve güvenlik içinde bulunmaları gerekir.

Milliyetçilik, milletin birliği ve bölünmezliği fikrini teşvik etmiş, kültürel ve siyasal türdeşlik adına bütün farklılıkların, çoğunlukla da zor kullanılarak, ortadan kaldırılmasını haklı göstermiştir. Bunun sonucunda devlet, millet olmanın aracı haline gelmiş, heterojen bir nüfusun çeşitli etnik kültürlerinin zorunlu olarak yerini alacak türdeş bir siyasal kültürü yaratmak adına toplumsal ve siyasal bütünleştirme politikaları uygulamaya koyulmuştur. Burada milliyetçilik kavramı, etnik kökenlerine rücu etmekte ve kültürel farklılıkları, tasarlanan millet ile aşacak bir tek biçimlilik oluşturmaya çalışılmıştır (Smith, 1994, s. 125).

Smith bir etnik grubu, tarihsel ve sembolik-kültürel nitelikleri öne çıkarmış; soya ait mitlerin rolünü ve tarihi anıları vurgulayan, din, dil, gelenek ya da kurumlar gibi bir veya daha fazla kültürel farklılığa göre ayırt edilen kolektif bir kültürel tip olarak tanımlamıştır (Smith, 1994, s. 41). Smith’e göre etnik toplulukların taşıması gereken nitelikler: (Smith, 1994, s. 42). Kolektif bir özel ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ayırıcı ortak kültür, özel bir yurtla bağ, dayanışma duygusu olmuştur.

Bununla birlikte Smith, etnisiteyi esas olarak sosyal ve kültürel bir grup olarak ele almış ve onu ortaya çıkaran özelliklerin daha çok nesilden nesile aktarılan paylaşılmış tecrübeler ve ortak kültürel değerler olmakla birlikte; az da olsa şehirleşme, okuryazarlık oranları gibi nesnel göstergelerden de beslendiğini belirtmiştir. Kılık kıyafet, töre, beslenme, sanat, ritüeller, dil ve benzeri kolektif yaşamın sembolleri, gerçekte etnisitenin üyelerini dışarıdakilerden ayırt etmeye yaramıştır. Bu nedenle de etnisiteler kendilerini çeşitli folklorik sembollerle ifade etmişlerdir (Smith, 1994, s. 42-49).

Smith'e göre, soy miti olmadan etniklerin hayatta kalması son derece güçtür. Etnikler, ecdada dair herhangi bir olgusal veriye değil, ortak ecdada dair mitlere ihtiyaç duymuşlardır. Yani önemli olan genetik bir miras değil, ortak soy miti ya da inancıdır; fiziki kökenin gerçek olup olmadığı değil buna olan inanç önem taşımıştır (Smith, 1994, s. 40-41).

Bir etnik topluluğun oluşumunda iki ana etken belirleyici olmuştur; birleşme ve bölünme (Smith, 1994, s. 46). Birleşme ile etnik topluluğun oluşumu, farklı birimlerin birbirlerine karışması neticesinde gerçekleşmiştir. Bu durum, şehir devletlerinde olduğu gibi ayrı birimlerin aralarında kaynaşmalarıyla ya da kabilelerin özümsemelerinde olduğu gibi bir birimin bir diğeri tarafından yutulması ile gerçekleşebilir. Bölünme ise, etnik toplulukların bir bölümünün (Şii mezhepçiliğinde olduğu gibi). görüş ayrılıkları ya da (Bangladeş örneğinde olduğu gibi). siyasal nedenlerden ötürü yeni bir grup kurmak üzere ayrılmasıdır.

Milliyetçilik düşüncesi farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bu kullanım biçimlerini Anthony D. Smith şu şekilde sıralamaktadır: (Smith 1994, s. 119). Bütün olarak millet ve milli devletlerin bütün bir kurulma ve kendini idame ettirme süreci.

Bir millete ait olma bilinci ve milletin güvenliği ve refahıyla ilgili özlem ve hissiyata sahip olmak. Millet ve bu millet rolüne ilişkin bir dil ve sembolizm. Milletler ve milli irade hakkında bir kültürel doktrin ile milli emellerin ve milli iradenin gerçekleşmesine dair reçeteleri de içeren bir ideoloji. Millettin amaçlarına ulaşacak ve milli iradeyi gerçekleştirecek bir toplumsal ve siyasi hareket vb.

4. MİLLİYETÇİLİĞİN ÇEŞİTLERİ

Milliyetçilik, siyasi karakterlerinden ötürü sosyal bilimlerde açıklanması zor olan konulardan biri olmuştur. Nereden bakılırsa ona göre şekillenmiş ve yorumlanmış olan milliyetçilik ulusal birlik ve bağımsızlık vaat eden bir gelecek sunmuştur. İlerlemeci ve özgürleştirici bir güç olarak geniş kitleleri etkilemiştir. Bunların yanı sıra siyasi liderlerin askeri, ekonomik, kültürel yayılma ve ulus adına savaş siyaseti izlemelerine imkân sağlayan orantısız ve gerici bir hareket haline de dönüşebilmiştir.

Farklı zamanlarda milliyetçilik, karşıt anlamları ile hayat bulmuştur; ilerlemeci ve gerici, demokrat ve otoriter, özgürleştirici ve baskıcı, solcu ve sağcı olmuştur. Dolayısı ile milliyetçilik açıklamalarında milliyetçilik ona hangi konumdan baktığınıza göre değişmiştir. Bu nedenle milliyetçiliğin tekili/sadece bir olgu olarak görmek yerine “*milliyetçilikler mozaiği*” olarak görmek daha uygun olmuştur.

Milliyetçilik baskıcı ve sömürgeci yönetimlere bir başkaldırı olduğunda özgürlük, eşitlik, adalet ve demokrasi amaçlarına bağlı alevlenen bir güç haline dönüşmüştür. Fakat aşırıya gidildiğinde sosyal alanda tebaa/reaya (alt/üst). olma gibi nüfus (demografik). değişim ürünü olduğunda ayrılıkçı, ötekileştirici, dışlayıcı, ırkçı ve yabancı düşmanlığı haline gelmesi de kaçınılmaz olmuştur.

4.1. Liberal Milliyetçilik

Liberal ideoloji, genel öğeleri bireyin özgür olmasını ve ekonomik güçler arasında eşit ve özgür yarışmayı, devletin kendi sınırlarına çekilerek bireyler, sınıflar ve uluslar arasındaki ekonomik ilişkilere karışmamasını isteyen, sistemin adıdır (Bora & Gültekin, 2003, s. 718).

Avrupa liberal düşüncesi feodalizmin yıkılıp yerine kapitalist piyasa sisteminin ortaya çıkması ile hayat bulmuştur (Heywood, 2012, s. 35). XIX. yüzyıl Avrupa'sında özellikle Almanya ve İtalya'da liberal olmak, milliyetçi olmak anlamına gelmiştir (Örs, 2014, s. 334).

İtalyan milliyetçiliğinde Fransız Devrimi'nin etkileri görülmüştür. İtalyan Carbonari örgütünün Avusturya karşısındaki mücadele düşüncesinin asıl unsurunu Fransız Devrimi oluşturmuştur. Dolayısıyla bu tip milliyetçilikleri oluşturan unsur kendi kaderlerini belirleyerek ulus devletlerinin oluşmasını sağlamak olmuştur (Örs, 2014, s. 334-335).

Alman birliğinin oluşmasında ilk adım Gümrük Birliği olması malumdur. Bismarck önderliğindeki Prusya'nın girişimleriyle kurulan Alman Birliği, Alman romantizmiyle Prusya militarizminin bütünleşmesi ile oluşmuştur (Örs, 2014, s. 336).

Bireyler arasında gerçekleştirilen toplumsal sözleşme aynı zamanda bir ulusal sözleşme olarak kabul edilmiştir. Milliyetçi düşünce bireyler arasında ortaklık ve birlikte yaşama isteğini ortaya çıkarmıştır. Bu ise bir toplumda barış duygusunu güçlendiren, ortak yaşama saygı ve bireylerde sorumluluk bilinci oluşturan milliyetçi yapı ile gerçekleşmiştir. Özeldede aynı toplumunda ki bireyler arasında oluşan haklara saygı düşüncesini genel anlamda ise: Bir ulusun çıkarlarını diğer ulusun çıkarları pahasına savunmamak şeklinde açıklanmıştır. Bunun yerine her ulusun özgürlük ve kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olduğunun bilincini sağlamak daha uygun bulunmuştur. Bu doğrultuda tüm uluslar eşit görülmüştür. Egemen uluslar dünyasını inşa etmek liberal milliyetçiliğin gerçek amacı olmuştur. Bu açıdan sadece siyasi özgürlüğü artırmak değil aynı zamanda barışçıl, istikrarlı, bireyi merkeze alarak hareket eden dünya düzenini gerçekleştirilmelidir (Bora & Gültekin, 2003, s. 719).

Milliyetçilik genelde devletler özeldede insanlar arasında bir güvensizlik ve çekişme kaynağı olmaktan ziyade her ulusun kendi ulusal haklarına karşılıklı saygı temelinde uluslararası kardeşliği teşvik etmiştir. Bunun en açık göstergesi ise ABD başkanı W. Wilson'un 14 maddelik bildirisinde açıklanır. Bu durum I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın yeniden inşasının temeli ile hazırlanıp ve Almanya ile yapılan Versailles Anlaşması (1919). ile uygulanmıştır (Jr. Nye & Welch, 2013, s. 150-151). Dünyada güçler dengesini değiştiren iki savaş arası dönem, Liberal milliyetçilikte hiç kimsenin eşitlik ilkesini terk etmeyeceği, milletlerin kendi kaderini tayin etmesinin gerektiğini bunları kültürel ve ekonomik açıdan taçlandırılması zorunlu olduğunu belirtmiştir (Hobsbawm, 2010, s. 49).

4.2. Irk Milliyetçiliği

Irk, birbiri ile yakın dilleri konuşan ve ortak değerlere sahip olan milletlerin bütününü ifade etmiş gerçek veya varsayılmış bir biyolojik oluşu ifade etmiştir. Tarihsel süreç içerisinde ırklar diğer ırklarla çeşitli nedenlerden dolayı temasta bulunmuşlardır. Bu temas ırkların birbirleri ile karışmasına neden olmuştur. Antropologların yaptığı çalışmalara göre insan ırkı çeşitli özelliklerine göre (cilt ve göz renkleri ile kafa yapılarına). dört gruba ayrılmıştır: (Keskin, 1999, s. 12). Beyaz

ırk: Avrupalıyı, Sarı Irk: Asyalıyı, Siyah ırk: Afrikalıyı, Kırmızı Irk: Amerikalıyı ifade etmiştir.

İrkçi milliyetçilik, belli bir idari yapının (ülke, imparatorluk vs.). çatısı altında yaşamakta olan farklı etnik-ırksal gruplar arasında veya hakim etnik çekirdeklerinin farklı etnik-ırksal gruplarca teşkil edildiği farklı idari yapılar arasında olmak üzere iki farklı biçimde kendisini göstermiştir. Birinci durumda, bir etnik kimliğin ırksal söylemlerle beslenerek o kimliği bir üst seviyeye taşıması ve bunun sonucunda diğer ırklara mensup olan grupların idari yapı dâhilinde ayrımcılığa uğraması ve bu duruma tepki olarak onların da etnik-ırksal bir alanda örgütlenmesi ve mücadele vermesiyle oluşmuştur. Amerika tarihine uzun yıllar damgasını vurmuş olan ve halen ülkenin belirli bölgelerinde önemini ve toplumsal desteğini muhafaza eden bazı ırkçı gruplar ve bunların söylemleri bu tip ırkçı milliyetçiliğe verilebilecek örneklerden biridir. Bir başka örnek ise Fransız ve Amerika emperyalistleri Vietnamlıları yıllar boyunca sömürmüş ve yönetmiştir (Anderson, 2014, s. 166).

İrkçi milliyetçiliklerinin vücut bulduğu ikinci tip duruma Fransız yazarlarından Comte Gobineau'nun "*Beşeri Irkların Eşitliği Hakkında Deneme*" adlı çalışmasında değinilmiştir. Gobineau'nun ırkların, fikri kabiliyetleri bakımından eşit olmadığı şeklindeki düşüncesi özellikle Almanlar tarafından büyük ilgi görmüştür. Milliyetçilikle bütünleşen bu ilgi sonucu oluşan ırkçı unsura verilebilecek diğer bir örnek ise II. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş süresince Almanya'da bireylerin kafasına yerleştirilen Nazi milliyetçiliği olmuştur. Nazi öğretisinin temelinde yatan arî ırkın kapsamına girmeyen diğer ırklara mensup milletler önde gelen Nazi ideologları ve Hitler tarafından aşağı ırklar olarak görülmüştür. Nazilerin ağırlıklı Slav ırkına mensup halkların yaşadığı komşu Avrupa ülkelerine yönelik işgalleri ve de Almanya içinde özellikle Yahudi, Slav ve Çingene kökenli vatandaşlara yönelik "*İrk Yasaları*" gibi uygulamalarının temelinde de bu ırkçı milliyetçilik anlayışı yatmıştır (Keskin, 1999, s. 13-14).

E. J. Hobsbawm'a göre etnik milliyetçilik, XIX. yüzyılın sosyal bilimlerdeki popüler terimi olan "*ırk*" kavramından ve süreç içerisinde nüfusu giderek artan halkların buldukları coğrafyalardan toplu olarak göç etmelerinden beslenerek güçlenmiştir. İrk ayrımı ilk olarak insanoğlunun deri rengine dayalı olarak birkaç şekilde yapılmıştır: Ariler ve Samiler gibi ya da Ariler arasında Kuzeyliler, Alpliler

ve Akdenizliler şeklinde. İlerleyen süreçte genetik bilimi ile Darwinci Evrimcilik, ırkçılığa yabancıları dışlamaya hatta ülkelerinden çıkarmaya ve yok etmeye uygun nedenleri bilimsel dayanakları ile destekleyip güçlendirmeye çalışan yeni bir anlayışı ortaya çıkarmıştır (Hobsbawm, 2010, s. 131-133).

E. J. Hobsbawm ırkçılık ile milliyetçilik arasında yakın bir ilişki görür. Irkçıların, ırk arılığı düşüncesini olumlu kabul eder ve melezleşmenin kötü sonuçlar doğuracağını vurgulayarak dilsel milliyetçiliğin milli dilinin yabancı unsurlardan arındırılması gerekliliği üzerinde önemle durur (Hobsbawm, 2010, s. 133).

B. Anderson'a göre; ırkçılığın kökenleri ulus değil sınıf mücadelesinin en çokta yöneticilerin kutsallık mavi veya beyaz kan iddialarında aristokratlar içinde bulunmuştur. İçteki bu durum ırkçılık anlayışının ulusal sınırlar dışında değil de içerdeki baskı ve egemenliği şeklinde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Rusya da bu politika yayıldığı alanda etnik grupları Ruslaştırma ile kendini göstermiştir. İngiltere de ise aristokratik yönetim altındaki yerlilerden üstünlük iddiası sınıf mücadelesini ortaya çıkarmıştır bu mücadele etnik farklılıklar olarak kendini göstermiştir (Anderson, 2014, s. 167-168).

4.3. Yayılmacı Milliyetçilik

Avrupa'da milli devletlerin kurulma aşamasında ulus devletler, saldırgan ve yayılmacı bir anlayış ile o devletin sınırları dışında, çoğunlukla komşu bölgelerde yaşayan ayrıca aynı etnik-kültürel özellikleri taşıyan grupları kendi yapılarına dâhil ederek faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Büyük devletler milliyetçiliğin saldırgan yüzünü, emperyalizm ya da pan ("pan" tanımlaması toplayıcı, bir araya getirici anlamında kullanılır). milliyetçiliğini XIX. yüzyıl sonlarına doğru görmüşlerdir (Örs, 2014, s. 338).

Yeni dünya düzeninin ortaya çıkardığı Sanayi Devrimi'ni ve beraberinde getirdiği kapitalizm bu düzen için kaçınılmaz bir sonuç olarak ifade edilmiştir. Bu düzende gelişmiş ulaşım, iletişim ve savaş araçları "geri kalmış" bölgelerin ele geçirilmesini kolaylaştırmış, bu bölgelerin makineleşmesini sağlamış, sanayi fazlası ürünleri için ise pazar olmuştur. Ayrıca buralar hammaddenin de sağlanabileceği alanlar olmuştur (Hayes, 2010, s. 115).

Özellikle Alman ve İtalyan ulusal birliklerinin sağlanması ile yayılmacılık önemli bir hız kazanmıştır. Bu yarışta İngiltere emperyalist dirilişi ve genişleme tutkusu ile Malay yarımadasındaki yerli devletler üzerinde bir İngiliz himayesi oluşturmuştur. İngiltere Mısır'ı ele geçirerek geniş alanlara yayılma politikası izlemiştir. Fransa Pasifik'te çeşitli adaları ilhak etmiştir. Tunus ve Madagaskar üzerinde vesayet hakkına kavuşmuştur. Rus İmparatorluğu Kafkaslara, Türkistan'a ve Çin sınırlarına yayılmıştır (Sander, 2011, s. 226).

Nazi Almanya'sı döneminde yaşanan bazı olaylar yayılmacı milliyetçilik niteliğindedir. 1871'de Alman ulusal birliğinin sağlanmasına rağmen halen Almanya'ya komşu Polonya, Çekoslovakya ve Fransa gibi ülkelerin sınır bölgelerinde yaşayan etnik Almanların varlığı, 1933'te iktidara gelen Nazilerin lideri Hitler'in yayılmacı bir politika izlemesine neden olmuştur. Bu doğrultuda "*Büyük Almanya Projesi*"ni gerçekleştirmek için komşu ülkeleri işgal ederek bu bölgelerde yaşayan Alman soydaşları da kapsayacak bir yaşam için harekete geçmiştir (Welch & Jr. Nye, 2013, s. 165-171). Buna benzer yayılmacı milliyetçiliğe verilebilecek diğer örneklerden bazıları ise Büyük Sırbistan, Rumların Megalo İdea'sı, Büyük Ermenistan'dır.

Demografik yapının değişmesi ile (çocuk ölümlerinin azalması, yaşam süresinin artması). artan nüfusun hayatını sürdürmek için yeni topraklara yerleşme isteği yayılmacı milliyetçiliği körüklemiştir. Bu yapı en çok İngiliz, İtalyan ve Japonlar üzerinde etkili olmuştur (Sander, 2011, s. 228).

Büyük güçlerin yayılmacı politikaları ve milliyetçilik söylemleri I. Dünya savaşına kadar güç toplayarak gelişmiştir. Afrika kıtasının, yerkürenin okyanuslarındaki adaların neredeyse tamamı ve Asya'nın çok geniş ve verimli toprakları Büyük güçler tarafından paylaşılmıştır. Sonrasında bu topraklar "*Avrupalılaştırma*" ya mahkûm edilmiştir (Hayes, 2010, s. 115).

Yayılmacı milliyetçiliğin yakın zamandaki en yıkıcı örneğini 1991'de dağılan Yugoslavya'da, en kanlı çatışmasını Bosnalı Sırp'ların büyük Sırbistan yaratma hayaliyle Müslümanlar, Sırp'lar, Hırvatlar arasında yaşananlarda görülmüştür. Bu tip milliyetçilikler "*etnik temizlik*" olarak tarihte yerini almıştır (Welch & Jr. Nye, 2013, s. 277-279).

4.4. Muhafazakar Milliyetçilik

İnsanlar tabiatları itibariyle türdeşleri ile etkileşim halindedirler, bu etkileşimin nedeni güvenlik ve kimlik arayışı olmuştur. Bu arayışta kendini gerçekleştiren topluluklar ulusal bir yapıya kavuşarak hayat bulmuşlardır. Bu bakış açısıyla, yurtsever bağlılık ve ulus olma bilinci büyük oranda milliyetçiliği ortak geçmiş paydasında bir araya getirmiştir. Böylece milliyetçilik geleneksel bir biçimine dönüşmüştür (Örs, 2014, s. 140-144).

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren muhafazakârlar milliyetçilikten etkilenmeye başlamıştır (Örs, 2014, s. 142). İlerleyen zamanlarda muhafazakârlıkla milliyetçilik arasındaki bağ gittikçe artmıştır. Bu bağın artmasında etkili olan unsur din, devlet, tarih ve cemaat ya da millete bakış gibi konularda muhafazakârların ve milliyetçi düşüncenin örtüşmesi olmuştur. Dolayısıyla bu çerçeveden bakıldığı zaman muhafazakarlığın içinde milliyetçi bir damar olduğunu düşünmek mümkündür (Örs, 2014, s. 143).

Muhafazakarlar ulusu, insanların bir temel güdü olarak kendileriyle aynı görüşlere, alışkanlıklara, yaşam biçimine ve görünüşüne sahip olan kimselere yakınlık hissetmelerinden doğan organik bir varlık olarak görmüşlerdir (Örs, 2014, s. 143).

4.5. Coğrafi Milliyetçilik

Coğrafi milliyetçilikte farklı topraklar üzerinde yaşayan aralarında ortak değerler bulunan insanların bütünlüğü esas alınmıştır. Vatan ruhunu, üstünde yaşayan insanların ortaklaşa oluşturduğu eserlerden almıştır. Bu nedenle vatan topraklarında yaşayan insanların oluşturmuş olduğu ortak kültür ile coğrafya ayrı düşünülmemiştir (Keskin, 1999, s. 19).

Dünya tarihinde “*Pan*” olarak ifade edilen birlikteliğin Türk tarihinde Pantürkizm / Turancılık, kök itibariyle Panslavizm ve Pangermanizm gibi diğer ideolojilerin sahip olduğu temel özellikleri yansıtan bir milliyetçilik türünü temsil etmiştir. Bunların başında farklı coğrafyalarda yaşayan Türk topluluklarıyla bir siyasal birlik oluşturma ya da en azından onlar üzerinde hak iddia etme ve ortak değerleri yaşatma düşüncesi gelmiştir. Türklük düşünce yapısına sahip olan toplulukların tamamından oluşan bir siyasal birlik oluşturulma düşüncesi, ilk kez XIX. yüzyıl başlarında Rusya’da

yaşayan Müslüman Türk halkı arasında gündeme gelmiştir (Georgeon, 1996, s. 10-11).

Remzi Oğuz Arık kaleme aldığı “*Coğrafyadan Vatana*” adlı eserinde “*coğrafya*” ve “*vatan*” kavramlarına birbirinden farklı anlamlar yüklemiştir. Bu yaklaşıma göre henüz “*vatan*” olmanın yüceliğine erişmemiş olan bir “*coğrafya*” sadece üzerinde insanlar ve hayvanlar bulunan ölü bir topraktır. Bu ölü toprak ile üzerinde yaşayan topluluk arasında herhangi bir bağ oluşmamıştır. Coğrafyanın ne zaman vatan olabileceğini Remzi Oğuz Arık şöyle açıklar; vatani geçmiş hatıralar oluşturur ancak hatırlanacak tarih ve bu tarihi hatırlayacak genç nesiller kendisine maddi menfaat temin etmediği zaman bile uğruna can verecek bir bağlılıkla sahiplenirlerse toprak artık vatan haline gelmiştir. Remzi Oğuz Arık’a göre bu canlanmanın ilk şartı, yerleşik bir yaşam biçiminin benimsenmiş olmasıdır. Oradan oraya şuursuzca gezinen göçmen kitlelerinin bir toprak parçasını kendilerine yurt edinmesi buldukları coğrafya üzerinde yaşama, mesut olma şartlarını sağlayarak birleşmeleri, zaman içerisinde oluşturdukları müşterek hareketleri ve müşterek tarihleri onları yaşadıkları “*coğrafya*”ya bağlamıştır. Bu yaklaşıma göre bu noktadan sonra kitle toprağın, toprak da kitlenin adını almış ve “*coğrafya*”dan “*vatan*”a geçiş süreci tamamlanmıştır. Coğrafyadan vatana yükselişin nedeni vatan topraklarında yaşayan bireylerin tasada ve kıvançta birlik olma bilincine erişmeleri ile coğrafya artık onlar için vatan olmuştur (Arık, 1986, s. 11- 26).

5. ZİYA GÖKALP'İN HAYATI VE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

5.1. Ziya Gökalp'in Hayatı

Ziya Gökalp, anne ve baba tarafından Diyarbakır'da Müftüzadeler olarak bilinen vilayet evrak müdürü Mehmet Tevfik Efendi'nin ikinci oğlu olarak 23 Mart 1876'da dünyaya gelmiştir (Vakkasoğlu, 2012, s. 19).

Ziya Gökalp, durgun görünüşlü ve okumaya meraklı bir yapıya sahiptir. Okumayı öğrendiği yıllardan itibaren çok sayıda kitap okumaya başlamıştır (Köseoğlu, 2005, s.68). Anne ve babası, Ziya Gökalp'in yetişmesi için büyük bir özen göstermişlerdir. Küçük Ziya, daha yedi sekiz yaşlarında Şah İsmaili, Aşık Keremleri tanıyarak büyümüştür. Biraz daha büyüyünce Ziya Paşaların, Namık Kemallerin eserlerinden büyük bir zevk almaya başlamıştır. Ziya Gökalp da çoğu Anadolu çocuğu gibi tahsilini tamamlamak için İstanbul'a gitmek istemiş fakat ailesinin mali durumu bu hayali gerçekleştirmesine engel olmuştur. Doğduğu şehirde kalarak eğitime devam etmiştir (Ülken, 2007, s. 12).

1886 yılında, dört yıllık Mektebi Rüştüye kaydolmuştur. Ziya Gökalp öğreniminin hiçbir aşamasında yurt dışında bulunmamıştır (Tuna, 2011, s.15). Askeri Rüştüyesini bitirdikten sonra dört yıl boyunca da yine aynı kentte, Mülkiye İdadisi'nde eğitim görmüştür (Heyd, 1980, s. 16).

Babasının ölümünden sonra amcası Hacı Hüseyin Hasib Efendi'nin Ziya Gökalp'le hayli ilgilenmiştir. Amcası, İslam felsefesini iyi bilen aydın bir insandır (Tuna & Coşkun ed., 2011, s. 15). Bu dönemde Şark İlimleri ve İslam Felsefesi dersleri alır, Arapça ve Farsçasını ilerletmiştir (Heyd, 2010, s. 17). Ayrıca ilmi araştırma metotlarını öğrenmiştir. Ona bilhassa İbni Sina, Muhiddin Arabi, İmam Gazali, Farabi, İbn-i Rüşd ve Mevlana'nın eserlerini incelettirilmiştir (Vakkasoğlu, 2012, s. 21). Bir sene sonra Diyarbakır'da açılan İdadi-i Mülki'de sınava girerek öğrenimine devam etmiştir. Buradaki öğrenimi, özellikle Fransızcasını geliştirmesine katkıda bulunmuştur.

Ziya Gökalp'in aldığı aile terbiyesi ve gördüğü eğitim onun düşüncelerinde filizlenmeye başlayan fikir akımının tohumlarını atar: Eğitim hayatında Batıcı ilim, (Köseoğlu, 2009, s. 72) (Parla, 2009, s. 39). dönemin yasaklı yayınlarının etkisi ile vatan ve hürriyet fikirleri (Erişirgil, 1984, s. 40-41). amcasının okuttuğu İslam düşünürleri ve eserleri, (İbn-i Sina, Gazali, Farabi, Aşık Garip vb.) (Heyd, 1980, s. 17). gizli olarak faaliyet gösteren İttihat ve Terakki Cemiyetinin etkisi büyüktür (Parla, 2009, s. 41).

Gençlik çağlarında atılan bu fikir tohumları ilerleyen hayatında düşüncelerinin özünü oluşturmuştur. Ziya Gökalp, Osmanlı hükümdarı II. Abdülhamid'in tahtta bulunduğu istibdat yönetimi altında bir çocukluk ve gençlik dönemi geçirmiştir. Çağdaşlaşma cereyanının öncülerinden olan Namık Kemal, Ziya Paşa, Ahmet Midhat gibi yazarların eserlerini okumaya başlamıştır (Heyd, 1980, s. 17). İdadi-i Mülki'de öğrenci olduğu bu sıralarda *“Ey Sultan sen çekil hükümrân biziz”* nakaratlı manzumesini yazmıştır (Tuna & Coşkun ed., 2011, s. 15).

On yedi yaşında bir genç, okuduğu kitaplar ve çevresindeki kişilerin etkisinde kalarak derin düşüncelere dalmıştır. Endişeli, tedirgin bir ruh haline bürünmüş, intihara karar vermiştir. Ziya Gökalp'in başına sıktığı kurşun alın kemiğini geçememiş, ölümüne yol açmaz orada kalmış ve ömrünün sonuna kadar da herhangi bir sıkıntı yaratmamıştır. Ziya Gökalp'in intihar teşebbüsün gerçek nedeni bir türlü bilinmemiştir (Köseoğlu, 2005, s.76). Doktoru, Ziya Gökalp'e şöyle sormuştur:

*“Ameliyat sırasında hiçbir ağrı duymadınız mı? Ziya Gökalp şu cevabı verir:
- İçimdeki acı, başımdaki yaradan daha güçlüydü! ...”* (Vakkasoğlu, 2012, s. 27).

Ziya Gökalp İstanbul'a gitmeyi hem yükseköğrenimini tamamlamak hem de hürriyet fikrini gerçekleştirebileceği yerin olması nedeniyle istemiştir (Erişirgil, 1984, s. 42). Ziya Gökalp, İstanbul'da kaldığı dönemde ailesinin rızasını almadığı için, büyük ölçüde maddi imkansızlıklar yaşamıştır bu nedenle 1895'te Mülkiye Baytar Mektebi'ne kayıt olmak zorunda kalmıştır (Köseoğlu, 2005, s. 77). Ne var ki dersten ziyade kendini politikaya vermiştir. Çok geçmeden de İstanbul'da tıbbiyelilerin kurmuş olduğu gizli cemiyet için çalışmaya başlamıştır. (Tuna & Coşkun ed., 2011, s. 21).

Ziya Gökalp ve arkadaşları, düzeni yıkıcı çalışmalarda buldukları ve yasaklanmış yayınları bulduklarını gerekçesiyle 14 Temmuz 1898’ de tutuklanmışlardır (Tuna & Coşkun ed., 2011, s. 23). Serbest kaldıktan sonra 1899 yılında arkadaşı Ahmet Cemil’e gönderdiği Abdülhamit aleyhindeki mektubu ve yazılarından dolayı tekrar tutuklanmıştır (Heyd, 1980, s. 21). Tutukluluğu boyunca kendisine Kur’an-ı Kerim’den başka kitap verilmemiştir. Ziya Gökalp bu deneyimini, “*Asker dolu bir koğuşun elbise deposu içinde geçen bu on aylık ittifak hayatı beni ruhi buhranlarımdan ebedi surette kurtardı.*” (Tuna & Coşkun ed., 2011, s. 22). sözleriyle ifade etmiştir.

Bir süre daha İstanbul’da kaldıktan sonra Diyarbakır’a dönmüştür (Ülken, 2007, s. XIV). 29 Aralık 1900 tarihinde Vecihe Hanım ile evlenmiştir (Tuna & Coşkun ed., 2011, s. 20-22). Bu evlilik ona eşinin maddi durumu iyi olması nedeniyle geçim derdini unutturmuştur. Artık daha çok okumuştur. Batı, özellikle Fransız felsefesi, psikoloji ve sosyolojisini sistematik bir şekilde incelemeye başlamıştır. Ayrıca hürriyetçilerle ilgilenmiş, meşrutiyetçi derneklerle ilişki içinde bulunmuştur. Bir iki takibata uğrasa da Belediye Başkanı olan dayısının yardımı ile bunları atlattır (Köseoğlu, 2005, s. 80).

Diyarbakır’da bulunduğu bu süreçte bir ara Askeri Rüstiye’de Farsça öğretmenliği ve 1903’ten itibaren de ticaret odası kâtipliği yapmıştır. Bir yıl sonra Diyarbakır gazetesinde “*Kışla Meydanı*”, “*Dicle Vadisi*” gibi ilk yazıları yayınlamıştır (Heyd, 1980, s. 24).

3 Temmuz 1908’de meşrutiyet tekrar ilan edilmiştir. Ziya Gökalp Diyarbakır’da şubesi olmayan İttihad ve Terakki Cemiyeti şubesi kurulmasını sağlamış ve cemiyetin Diyarbakır şube sorumlusu olmuştur (Tuna & Coşkun ed., 2011, s. 24) (Parla, 2009, s. 42-44).

18 Temmuz 1910’da Diyarbakır İl Milli Eğitim Müfettişliği ’ne atanmıştır. Bir süre sonra bu görevinden istifa ederek İttihat ve Terakki’nin Selanik’teki toplantısına katılmış ve toplantı sonrası fırkanın Merkez-i Umumi Üyeliğine seçilmiştir (Erişirgil, 1984, s. 67-68).

1912’de İttihat ve Terakki Fırkası Genel Merkezi İstanbul’a taşınması nedeniyle Ziya Gökalp de İstanbul’a taşınmıştır. Mart 1912’de Ergani’den (Diyarbakır). mebus seçilmiştir. Akademik bir unvanı hatta üniversite diploması bile olmadığı halde, Türkiye’nin ilk sosyoloji profesörü olarak İstanbul Üniversitesi’nin sosyoloji bölüm başkanlığına getirilmiştir (Parla, 2009, s. 43).

I. Dünya Savaşı Osmanlı Devleti ve müttefik güçlerinin yenilgisi ile son bulmuş, İstanbul işgal edilmiş ve İttihat ve Terakki önde gelenleri tutuklanmaya başlanmıştır. Ziya Gökalp arkadaşlarının tüm ikazlarına rağmen İstanbul’da kalarak üniversitedeki derslerine devam etmiştir. Müttefik kuvvetleri çok geçmeden Ziya Gökalp’i tutuklamışlardır. Diğer İttihat ve Terakki ileri gelenleriyle Askeri Mahkeme karşısına çıkarılan Ziya Gökalp, Ermeni katliamına yol açan tahriklere katılmakla suçlanmıştır. Yapılan suçlamaları reddetmesine rağmen yargılama sonucunda 30 Ocak 1919 tutuklanmış, Prenses İna adlı İngiliz gemisine bindirilerek sürgüne gönderilmiştir. Malta’ya sürgün edilmiştir. Sürgün yıllarında aralarında eski hükümet nazırlarının ve mebuslarının da bulunduğu kişilerle felsefe, sosyoloji ve edebiyat üzerine konferanslar vermişlerdir (Heyd, 1980, s. 29). Bu zor dönemlerin ardından iki yıl sonra tekrar memleketi Diyarbakır’a dönmüştür.

Diyarbakır’da Ankara Hükümeti’nin siyaseti istikametinde yazılar yazması nedeniyle dikkatleri üzerine toplamıştır. 1922’de Muallim Mektebi’nde felsefe dersleri vermeye başlayan Ziya Gökalp, bir taraftan da dergi çıkarma çalışmalarına devam etmiştir. Bu dönemde, Ahmet Ağaoğlu’nun desteği ile “*Küçük Mecmua*” dergisini çıkarmıştır (Ülken, 2007, s. XV). Derginin ilk sayısının, tarihi, kültürel, dinsel ve coğrafi birliktelikleri gibi konuları işlemiştir (Parla, 2009, s. 48). Bir yıl sonra Ankara’ya davet edilmiştir ve Telif- Tercüme Eserleri Komisyonu Başkanlığına

getirilmiştir. Aynı yıl “*Türkçülüğün Esasları*”¹ isimli ünlü eserini yayımlamıştır. 11 Ağustos 1923’te TBMM 11. Dönemde Diyarbakır milletvekili seçilmiştir ve Telif Tercüme’deki görevinden ayrılmıştır. Meclise giren Ziya Gökalp; Anayasa komisyonu ve diğer bazı komisyonlarda, eğitimin birleştirilmesi, mahkemelerin birleştirilmesi, aile hukukunun düzenlenmesi ve çeşitli eğitim konuları ile ilgilenmiştir (Erişirgil, 1984, s. 204).

Milletvekili seçilen Ziya Gökalp; bilimsel, kültürel ve eğitim çalışmalarına yine bu dönemde de devam etmiştir. Bu doğrultuda “*Yeni Türkiye*” dergisini çıkarmış, anayasanın hazırlanmasına yardım etmiş, “*Türk Medeniyet Tarihi*” eserini tamamlamaya çalışmıştır. Türk dili çalışmalarına katkıda bulunmuştur. Bu süreçte Ziya Gökalp, milli edebiyatın geliştirilmesi yönünde de çaba harcamıştır. “*Yeni Türkiye’nin Hedefleri*” isimli eserini de bu dönemde yayınlamıştır. Hastalandığı dönemde de “*Türk Medeniyet Tarihi*” ve “*Çınaraltı*” isimli çalışmalarını sürdürmüş; hatta tedavi için İstanbul’a, “*Türk Medeniyet Tarihi*”nin basımı için aldığı avansla ancak gitmiştir (Parla, 2009, s. 48).

1924 yılı başlarında sağlığı bozulması nedeniyle İstanbul’ a gitmiş 25 Ekim 1924’te kırk sekiz yaşında iken Ziya Gökalp hakkın rahmetine kavuşmuştur (Köseoğlu, 2005, s. 114-115). Cenazesi Taksim’deki Fransız Hastanesinden alınıp; bayrağa sarılı

---

¹Türkçülüğün Esasları adlı eser Ziya Gökalp tarafından 1923 yılında yayınlanmıştır. Osmanlı’da tohumları yeşeren Türkçülüğün bir programı ya da manifestosu gibi okunabilecek bir kitaptır. İki kısımdan oluşan eserin birinci kısmında Türkçülüğün Mahiyeti başlığı altında şu bölümler yer almaktadır: Türkçülüğün Tarihi, Türkçülük Nedir? Türkçülük ve Turancılık, Hars(Kültür) ve Medeniyet, Halka Doğru, Garba Doğru, Tarihi Maddecilik ve Sosyal İdealizm, Milli Vicdanı Kuvvetlendirmek, Milli Dayanışmayı Kuvvetlendirmek, Hars ve Tehzip(Yüksek Kültür) oluşmaktadır. İkinci kısım Türkçülüğün Programı başlığı altında şunlar incelenmiştir: Dilde Türkçülük, Estetik Türkçülük, Ahlaki Türkçülük, Hukukta Türkçülük, Dinde Türkçülük, Ekonomide Türkçülük, Politikada Türkçülük, Felsefede Türkçülük.

tabutu arkasında asker ve sivillerden büyük bir yürüyüş kolu ile Ayasofya Camii'nde çok kalabalık bir cenaze namazı kılındıktan sonra Sultan Mahmut Türbesi bahçesine defnedilmiştir (Vakkasoğlu, 2012, s. 74).

Her bireyin kişiliğinin gelişmesinde büyük bir etkiye sahip olan çevre unsuru, Ziya Gökalp'inde entelektüel kişiliğinin şekillenmesinde rol oynamıştır. Hayatını sürdürdüğü, eğitim ve öğretim gördüğü, fikir mücadelesi verdiği ve mesleğini icra ettiği şehirler onun fikri hayatında önemli yere sahip olmuştur. Bu doğrultuda Diyarbakır, İstanbul, Selanik ve bunlar kadar etkili olmamakla birlikte Ankara Ziya Gökalp'in yaşamını, fikir dünyasını ve dünya görüşünü şekillendiren şehirlerdir.

Selanik İttihat ve Terakki Lisesi'nde sosyoloji dersleri vermiştir bu durum Ziya Gökalp'in Batı felsefesine ve toplumbilim çalışmalarına kolayca ulaşmasına imkân sağlamıştır. Diyarbakır' da Doğu, Selanik'te Batı düşünce yapısını kavramıştır. Bu düşünceler onun için Türkiye'nin toplumsal ekonomik kültürel sorunlarına yönelik problemlerin çözümü için teorik bir yapı oluşturmuştur.

İstanbul, Ziya Gökalp için önemli bir yere sahiptir. Her şeyden önemlisi İstanbul, Ziya Gökalp'e Türklüğünü hissettiren bir şehirdir (Heyd, s. 37-39). Çünkü İstanbul Ziya Gökalp'in milliyetçilik tasavvurunda dil üzerinde örnek aldığı bir şehirdir. İstanbul Türkçesi Ziya Gökalp'in teorisinde önemli bir argüman olmuştur.

Ziya Gökalp hayatının son dönemlerine yakın Ankara'da bulunmuştur. Çeşitli görevler alarak burada bir süre kalmıştır.

Diyarbakır, Ziya Gökalp'in İslamlaşma düşüncesine, Selanik Batılılaşma görüşüne, İstanbul ise Türkleşme yaklaşımına kaynak olmuştur. Yani bu üç şehir, üç şey ortaya çıkarmıştır. Ankara ise Ziya Gökalp'in Türkleşme, İslamlaşma, Batılılaşma fikirlerini bir araya getiren şehir olmuştur.

1910'da Selanik'te Genç Kalemler, Yeni Felsefe gibi dergilerde; Rumeli gibi gazetelerde değişik imzalarla yazılar yazmıştır (Tuna & Coşkun ed., 2011, s. 24). Ziya Gökalp, Diyarbakır'da ise avukat Şükrü Bey tarafından yayımlanan *Peyman Gazetesi'nde* yazmaya başlamıştır. Bu gazetenin kapanması üzerine Veli Necdet'le

beraber yine Diyarbakır'da yayımladığı Dicle gazetesinde yayın yapmıştır (Ülken, 2007, s. 14).

1910 yılında Ali Canip ve Ömer Seyfettin “*Genç Kalemler*” dergisinde sade Türkçe eğilimlerini pekiştiren çalışmalar yayımlamışlardır. Yaptıkları görüşmeler sonucunda Ziya Gökalp de uzun süredir mayalanan ancak ifade edilmemiş olan Türkçülük yönündeki düşüncelerinin açılmasına sebep olmuştur. Sadece dil alanında değil Türkçülüğün her alandaki fikirlerini bir program halinde ortaya koymak gerektiğini düşünmüştür (Köseoğlu, 2005, s. 87).

Ziya Gökalp "*Yeni Hayat*², *Yeni Kıymetler*" başlıklı bir makale yazmış, Demirtaş imzasını atarak; Genç Kalemlere göndermiştir. Bu yazısında "*Yeni Hayat*" (Ziya Gökalp Yeni Hayat ve Yeni kıymet adlı çalışmasında sosyal inkılâpların nasıl yapılacağını göstermiştir.) düşüncesinin kimler tarafından hangi metotla araştırılacağı şöyle izah etmiştir;

- *Yeni Hayatçılar arasında işbölümü yapılmalı, her biri bir sahaya ait yeni kıymetler araştırmalı ve bunları monografiler haline neşretmeli.*

---

²Yeni Hayat (1918)adlı eser Ziya Gökalp tarafından kaleme alınmıştır. Eser Ziya Gökalp'ın şiirlerinden meydana gelmektedir. Eserde yer alan şiirler onun Türk milleti için neleri amaçladığı anlamak için başvurulması gerekli kaynaklardır. Türkiye Cumhuriyetini kuran siyasi öznelerin ortaya koyduğu ve temellendirmeye çalıştığı Cumhuriyet ideolojisini siyasal, kültürel, ekonomik, sosyolojik ve felsefi anlamda geliştiren, şekillendiren en önemli kaynaklardan birisi olan Ziya Gökalp'ın Yeni Hayat kitabında dile getirdiği pek çok düşüncenin Mustafa Kemal Atatürk tarafından gerçekleştirildiği de görülmektedir. Ziya Gökalp şiirde pek başarılı değildir. Bu eseri yazmasındaki amacı fikirlerini bireylere benimsetmektir. Eser içinde şu şiirler bulunmaktadır: Yeni Hayat Üzerine, Din, Dinle İlim, Vatan, Millet, Ahlak, Vazife, Vefa, Köy, Lisan, Kadın, Ev Kadını, Seciye, Medeniyet, Deha, Kavim, Sanat, İslâm İttihadı, Halife ve Müftü, Meslek Kadını, Aile, Devlet, Bütçe Birliği, Vakıf, Darülfünun, Külliye, Asker ile Şair, Çocuk Duaları, İlahiler, Talat Paşa, Enver Paşa, Ömer Naci, Mustafa Necip.

- *Hiçbir yazar, bu kıymet araştırmalarında bulacaklarını kesin olarak takdir ve terviç olunacak fikirler gibi ortaya sürmemeli, sadece benim araştırmam bu neticeye vardı demeli, o sahada diğer araştırmacılar da çalışma heyecanı verilmeli. Bilmeli ki Yeni Hayat'ın kıymetleri gelişime bağlıdır.*
- *Yeni Hayat'a ait kıymet taslakları on paraya satılacak kitaplar haline tamim olunmalı.*
- *Yeni hayata ait kıymetler en ilmi ve felsefi nazariyelere dayanacak, mümkün merteye kişisel kanaatlerden sakınılacaktır.*
- *İhtisası olanlardan Yeni Hayat'a ait kitapçıklar istenecek. Bu kağdın şu satırlar vardır: "Ben Yeni Hayat'ın felsefe ve sanata ait kıymetlerini araştırmalıyım." (Erişirgil, 1984, s. 79).*

1912'de İstanbul'da Ziya Gökalp'in Türk Yurdu'nda çıkan yazıları arasında "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırılaşmak" başlığı altında yayımladığı makaleler oldukça dikkat çekmiştir. Yine İstanbul Üniversitesi'nde hoca olduğu yıllarda İktisat hocası Prof. Yusuf Kemal'le beraber İktisat Derneği'ni kurmuşlardır (Heyd, 1980, s. 28). Ziya Gökalp, üniversite çatısı altında da dergicilik faaliyetlerini sürdürmüştür. 1917'de muavini Necmettin Sadak'la birlikte İçtimaiyat Mecmuası'nı çıkarmışlardır. Altı sayı yayımlanabilen İçtimaiyat Mecmuası dünyadaki ilk sosyoloji dergilerinden olmuştur (Tuna & Coşkun, ed., 2011, s. 27). Yine aynı yıl Ziya Gökalp, Yeni Mecmua'yı yayımlamaya başlamıştır (Tuna & Coşkun, ed., 2011, s. 27). Ziya Gökalp sürgün döneminde iken ailesine gönderdiği mektupları Limni ve Malta mektupları adıyla bir kitapta toplamıştır.

Ziya Gökalp 1923'de Ankara'ya gelerek Hakimiyet-i Milliye, Yeni Türkiye, Yeni Gün Cumhuriyet gazetelerinde yazmıştır. Yine Türk Töresi, Türkçülüğün Esasları, Altın Işık ve Doğru Yol, Hakimiyet-i Milliyet ve Umdelerin Tasnif, Tahlil ve Tefsiri kitapları 1923'te basılmıştır.

Ziya Gökalp sağlığının iyice bozulduğu dönemde hayatının son demlerinde Çınaraltı Yazılarını yazmıştır. Sağlık problemlerine rağmen, Latife Hanım'a hitaben Türk Medeniyet Tarihi'ni de bu sıralarda yazmaya çalışmıştır.

Ziya Gökalp üretmiş olduğu eserlerde genel olarak bir mesajı aktarma amacı gütmüştür. Çünkü millileşme aşamasında asil olan süslü bir dil yerine fikirlerini açık ve doğrudan aktardığı; değerlerini içerdiği sanatlardan değil, düşünceden alan metinler Ziya Gökalp'in anlayışına daha uygundur. Nitekim onun eserlerinde toplum hayatının yeniden düzenlenmesi ve inşası, insanların eğitimi, milli bir hafıza oluşturmak için girişilen mücadeleler gibi konular eserlerinin yapı taşlarını oluşturmuştur.

5.2. Millet ve Milliyetçilik

Ziya Gökalp'in milliyetçilik düşüncesinin oluşmasında Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya savaşlarında aldığı yenilgiler neticesinde siyasi, askeri, dini ve ekonomik sorunların ortaya çıkardığı problemler yer almıştır. Bu problemlerin etkisi ile Ziya Gökalp'in düşünce yapısında milliyetçilik anlayışı önemli bir yere sahip olmuştur.

Ziya Gökalp "*Millet nedir?*" sorusuna cevap verirken bu kelimenin önce ne olmadığını ifade etmiş "*ırki, kavim, ümmet, halk, devlet*" gibi kavramları tahlil ederek milletin ırki bir birlik olmadığını, kültürel birliğe dayanan bir kavram olduğunu açıklamıştır. Ziya Gökalp'e göre millet şunlar değildir: (Gökalp, 2009, s. 33-37). Millet ırk ve kavim birliği değildir. Millet bir imparatorluk içindeki siyasi birlik değildir. Millet bir coğrafya birliği değildir. Millet, ferdin seçimiyle kazanılan bir kimlik değildir. Millet toplum hayatının ulaştığı son tarihi aşamadır.

Ziya Gökalp'e göre göre ırk kavramı zooloji bilim dalına ait biyolojik bir terimdir ve anatomik tipleri göstermiştir. At türünün Arap ırkı, Macar ırkı, İngiliz ırkı gibi. Daha sonra bu kelime insanların anatomik tiplerini göstermek için kullanılmış ve buradan İnsan bilim doğmuştur. İnsan bilimin, başlangıç çalışmalarında Avrupa'da üç tip insan keşfedilir. Tek bir tipten oluşmuş bir toplum gösterilememiştir. Bir kavmin içinde hatta bir ailenin içinde bu üç tipin örnekleri tespit edilir. Bundan dolayı sosyal bir toplum olan milletin insan bilimsel açıdan tip olan ırk ile oranlı bir ilişkisi yoktur (Gökalp, 2014b, s. 32-33).

Kavim kelimesi ırk kelimesiyle karıştırılmıştır. Ancak kavimi, aynı anadan babadan doğmuş kişiler oluşturmuştur. Aralarında yabancı bulunmayan kişilerdir. Tarih öncesinden bugüne kadar hiçbir kavim bu yapısını koruyamamıştır. Ticaret, ekonomik ilişkiler, evlilik gibi yollarla kavimler birbirlerine ile karışmışlardır. Kavim kelimesi dilde ve geleneklerde ortak olan bir yapıyı ifade etmiştir (Gökalp, 2014b, s. 33-34).

İslam birliğine göre, ümmet kelimesi ile bütün Müslümanların toplamı olarak ifade edilmiştir. Bu bakımdan "*ümmet*" kelimesi Müslümanların toplamı yani aynı dine mensup bireylerin toplamından olmuştur. Dilde ve kültürde ortak olan milletler ise bundan ayrıdır (Gökalp, 2014b, s. 36).

Yani, millet ne coğrafi, ne irki, ne siyasi, ne de iradeye bağlı bir zümre değildir. *Millet lisanca, dince, ahlakça ve güzel sanatlarca müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden oluşan bir zümredir* (Gökalp, 2014b, s. 37).

Ziya Gökalp ilk yazılarında millet için şu tarifi yapmıştır: "*Millet yüzyıllarca beraber yaşayan, zulüm ve felaketlere karşı beraber göğüs geren, beraber ağlayıp beraber sevinen, gelecekte de ortak hedeflere ulaşmak için çaba gösteren, dayanışma halindeki bireyler topluluğudur.*" (Gökalp, 2014b, s. 32-40).

Ziya Gökalp millet olma bilincini çok açık bir şekilde coğrafyaya değil, kültürel bağlılıklara dayandırmıştır (Gökalp, 2014b, s. 35). Ona göre: "*Vatan, uğruna hayatlar feda olunan mukaddes bir ülke demektir.*" Bu kutsal şey için insanların hayatlarından ve en sevdiklerinden vazgeçmeleri maddi kaynaklarla ilgili değildir. Kutsiyetini mukaddes bir varlıktan aldığı, ümmet vatanın varlığı, bütün Müslümanların arzuladığı ve milletin vatani Türklerin zihinlerinde yer eden Turan vatanıdır (Gökalp, 2015c, s. 69). Bu çerçevede vatan ve kültür arasındaki ilişkiye ait görüşlerini şöyle açıklamıştır:

"Vatani ahlakın yüksek olması, milli tesanütün temelidir. Çünkü vatan, üstünde oturduğumuz toprak demek değildir. Vatan, 'milli kültür' dediğimiz şeydir ki, üstünde oturduğumuz toprak onun ancak kabından ibarettir. Ve ona kap olduğu içindir ki mukaddestir. O halde, vatani ahlak, milli mefkûrelerden, milli vazifelerden

mürekkep olan bir ahlak demektir.” (Gökalp, 2014b, s. 102-103). Bu düşüncelerden hareketle Ziya Gökalp’ in milliyetçilik anlayışında kaybedilen toprakları geri alma gibi bir gayenin olmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca bu açıklamalar onun dil ve kültür milliyetçiliğiyle de gayet tutarlı ve açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Ziya Gökalp, Türk halkının millet tarifini “*Dili dilime uyan, dini dinime uyan.*” ifadesiyle tanımlamıştır ve kendi diliyle konuşan, kendi dinine mensup her bireyi Türk saydığını söylemiştir. Diğer bir ifadeyle, Türk demek Türkçe konuşan Müslüman demektir. Yani Türk halkı, Türk olmak için dil ve din birliğini yeterli görmüştür (Gökalp, 2014b, s. 38). Ziya Gökalp, Türklük için “*ırk*” birliğine lüzum görülmediğini ve milleti meydana getirmek için “*aynı ırktan*” şartını aramadığı belirtmiştir. Ayrıca “*Türküm*” diyen herkesin Türk olarak tanınacağını ancak Türklüğe ihanette bulunursa cezasının kaçınılmaz olduğu ifade etmiştir (Gökalp, 2014b, s. 39).

Ziya Gökalp’in milliyetçilik anlayışı yanlış anlaşılmıştır, onun milliyetçilik anlayışı etnik temelli milliyetçilik değildir; kültürel temelli bir milliyetçiliktir.

5.3. Ekonomi ve Milliyetçilik

Ziya Gökalp bir iktisatçı değildir. O, iktisadi konularla yeni bir ulusun toplum modelinin temel kurumlarından biri olması gerektiği çerçevesinde toplumsal açıdan ekonomi ile ilgilenmiştir. İktisadi açıdan tarihteki gücünü yitirmiş bir toplumun, sistematize ettiği devletin Türkçülük ideolojisinin milli iktisat aracılığıyla gelişebileceğine inanmıştır. Bir memlekette iktisadi hayat yüksek değil ise ilim, sanat, felsefe hatta ahlak ve din yüksek bir başarı gösterememiş demektir. Bu anlayış inkâr edilemez bir gerçektir. Ziya Gökalp'in ekonomik programında da uzun yıllar Osmanlı ekonomisinin düzeltilmesi için yapılan inkılaplar doğrultusunda devleti Batılı gelişmiş ekonomilerin seviyesine ulaştırma gayesi var olmuştur. Bu gaye ve idealler biraz da Türkiye’de ve dünyada gelişen olayların etkileri altında şekillenmiştir.

Ziya Gökalp, Türk iktisadi hayatını açıklarken İslamiyet’ten önceki Türklerin de iktisadi hayatları hakkında bilgiler vermiş yeni dünya düzeninde Türkiye’nin iktisadi

politikalarının nasıl olması gerektiği ile ilgili önerilerini açıklamıştır. Türklerin iktisadi yaşamını dört grupta ele almıştır: (Gökalp, 2015a, s. 333). Avcı Türkler, sürü sahibi Türkler, çiftçi Türkler, sanatkâr Türkler.

Türklerde avcı iller, şartları bakımından büyük gelirler elde etmek için elverişli değildir. Avcı iller eşitlikçi bir yapıya sahiptirler. Bu kişiler mal varlığına sahip olmadıkları için hükümdarların da bunları hâkimiyet altına almak gibi bir amacı da olmamıştır. Bu nedenle ormanlarda özgür şekilde yaşamışlardır. Türkler dinsel olarak bir yılda beş kere dini avlar düzenlemişler ve ortaklaşa avlanan hayvanları yağma ziyafetleri ile hep birlikte yerleşmişlerdir (Gökalp, 2015a, s. 335-336).

Türk iktisadı hayatında önemli bir yere sahip olan hayvancılık Türklerin ekonomik yapısını büyük ölçüde şekillendirmiştir. Sanayi olarak dericilik, silah ve kuyumculukta gelişmişlerdir. Ticarete de çok yabancı olmamışlardır. Ticaret yollarının kontrolü Türklerin elinde olmuştur (Gökalp, 2015a, s. 338-344).

Ziya Gökalp'e göre iktisadi hayatın şekillenmesinde dinin, teknolojinin, hukukun, ahlakın, vb. öğelerin tesiri vardır. Ancak bunlardan dört tanesi iktisat için önemli bir yer kaplamıştır: (Gökalp, 2015a, s. 369). aile, devlet, arkadaş zümresi, meslek zümreleri.

Her millet sosyal iş bölümünün sonucunda bir takım meslek ve uzmanlık gruplarına ayrılmıştır. Mühendisler, doktorlar, ressam, öğretmenler, yazarlar, askerler, avukatlar, tüccarlar, çiftçiler, fabrikatörler, demirciler, marangozlar, tekstilciler, terziler, değirmenciler, fırıncılar, kasaplar, bakkallar vb. bu zümreler birbirlerine lazım ve birbirini tamamlamış bir bütünün farklı şubeleridir. Yaptıkları hizmetler, birbirini tamamlamış, karşılıklı olarak ihtiyaçlarını karşılamış bu da bir tür dayanışma çeşidi olmuştur (Gökalp 2014b, s. 106).

Ziya Gökalp, milli tesianütü güçlendirmek için meslekleri öne sürmüştür. Meslek ahlakı ve iş bölümü kavramlarını kullanmıştır. İş bölümü kavramı Durkheim sosyolojisinde ve aynı zamanda sanayileşmiş ülkeler bağlamında üretilmiştir. Ziya Gökalp meslek ahlakına ilişkin değerleri Türk tarihi içinde aramıştır. Türklerde esnaf teşkilatlarında ve loncalardaki meslek ahlakı anlayışlarını hareket noktalarından biri olarak kabul etmiş ve bunu Anadolu Selçuklu Devleti ile başlatmıştır (Gökalp 2014b, s. 106-107).

Ziya Gökalp'e göre, vatani ahlaktan sonra mesleki ahlak gelir. Anadolu Selçuklularının son zamanlarında Ahilik teşkilatı yerini mesleki gruplar olan zaviyelere bırakmıştır. Osmanlı devrindeki esnaf loncaları ve kethüdaları bu eski Ahilik teşkilatının devamını teşkil etmiştir. Ona göre Türkler Osmanlı İmparatorluğunun kurucusu iken bu camianın vücuda getirdiği feodalizm içinde halk halini almışlardır. Aynı zamanda hayatlarını camiaya asker ve jandarma vazifelerini ifa etmekle geçirdiklerinden, irfanca ve iktisatça yükselmeye vakit bulamamışlardır. Diğer kavimler Osmanlıda bilim, edebiyat, sanat, iktisat ile uğraşıp zenginleşirken Türkler askeri alanda faaliyetlerde bulunmuşlardır (Gökalp 2014b, s. 172).

Ziya Gökalp'in ifadelerine göre; *“Eski devirde bu nevi esnaf teşkilatı nahiyevi bir mahiyeti haizdi.”* Yani her şehrin esnaf loncaları kendisine özgüymüş. Nahiyevi iktisat devrinde bu esnaf loncaları faydalı bir işlevi üstlenmiştir. Fakat nahiyevi iktisadı yerine millet iktisadı geçince bu loncalar zararlı hale gelmeye başlamıştır. Çünkü nahiyevi iktisadı devrinde nahiyevi loncalar normaldir. Milli iktisat devrinde ise ancak milli loncalar faydalı olabilir. İşte bu sebepten dolayı da ona göre eski esnaf loncalarının varlığını sürdürmeye çalışmak doğru değildir. Onları yıkarak, yerlerine merkezleri devlet merkezinde bulunan milli loncalar kurulmalıdır (Gökalp, 2014b, s. 172-173).

Ziya Gökalp'in bahsettiği bu kuruluşlar meslek ahlakının da kurallarını oluşturmuştur. Çünkü henüz mesleki zümrelere ait meslek ahlakının net olarak geçerli kuralları ve yaptırımları oluşmamıştır. En doğru şekilde meslek zümreleri kendi meslektaşlarını kontrol edebilmişlerdir. Ziya Gökalp'e göre *“Mesleki teşkilatların bir faydası da aynı hırfete (zanaat, iş). mensup olan esnaf arasında “teavün sandıkları” (yardımlaşma sandıkları). meydana getirmek, loncaya mensup ihtiyarlara, sakatlara, hastalara, yetimlere ve dullara bu sandıklardan yardım sağlamaktır. Ayrıca, eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesi, yurt dışına öğrenci gönderme, sanayi ülkelerinden makine, teçhizat ve uzman getirilmesi, müşterek cihazların temin edilmesi, üretim ve tüketim kooperatifleri kurmak ve her hırfetin iktisaden yükselmesini sağlayacak teşebbüslerden olacaktır.”* (Gökalp, 2014b, s. 174).

Ziya Gökalp, *“Türkçülüğün Esasları”* adlı eserinin *“İktisadi Türkçülük”* başlıklı kısmında şu görüşleri dile getirmiştir; *“Türkler hürriyet ve istiklali sevdikleri için*

iştirakçi (sosyalist veya komünist). olamazlar.” Fakat bireyler eşit olduklarından dolayı bireyci de kalamamışlardır. Türk harsına(kültür). en uygun olan sistem dayanışmacılıktır (solidarizm, tesanüdçülük). Bireysel mülkiyet, sosyal dayanışmaya hizmet etmek şartıyla gerçekleşir. Sosyalistlerin ve komünistlerin bireysel mülkiyeti yok etme girişimlerini doğru bulmaz. Mülkiyeti yalnız bireye ait olarak kabul etmenin doğru olmadığını, bireysel mülkiyetin olabileceği gibi toplumsal mülkiyetin de olması gerektiğini düşünür. Cemiyetin bir fedakarlığı veya zahmeti neticesinde meydana gelen fazla kazançlar cemiyete aittir. (Gökalp, 2014b, s. 199). Ziya Gökalp, sosyalizme karşı değildir ancak kapitalizmi de benimsememiştir. Çünkü kapitalizm toplumsal dayanışmaya ve toplum yararına çalışmaya önem vermemiştir (Parla, 2009, s. 206.).

Ziya Gökalp özel ve kamu mülkiyetinin birlikte var olmasını istemez ancak devletin ekonomiyi hem işletmesini hem de ekonomiye sermayedar olarak müdahale etmesini benimseyen karma ekonomik modeli benimsemesini gerektiğini düşünür (Parla, 2009, s. 206).

Türklerin, bundan başka bir ekonomik ideali de vardır ki, o da ülkeyi büyük sanayiye kavuşturmuştur. Ziya Gökalp bazılarının: “*Ülkemiz bir tarım ülkesidir. Biz daima çiftçi bir millet olarak kalmalıyız*” gibi düşüncelerine katılmamıştır. Elbette ki, çiftçiliğin hiçbir zaman bırakılamayacağı gerçektir fakat ona göre çağdaş bir millet olmak isteniyorsa mutlaka büyük sanayiye sahip olmak gerekir. Avrupa hareketleri içinde en önemlisi ekonomik devrimdir. Ekonomik devrim; ilçe, il ve bölge ekonomisi yerine millet ekonomisinin ve küçük zanaatlar yerine büyük sanayinin kurulmasıyla meydana gelir. Millet ekonomisi ve büyük sanayi ise ancak koruma yönteminin uygulanması ile oluşabilir (Gökalp, 2014b, s. 200- 201).

Ziya Gökalp’in düşünceleri doğrultusunda Türk ekonomistlerinin de birinci vazifeleri önce Türkiye’nin ekonomik yapısını incelemek daha sonra bu nesnel incelemelerden milli ekonomimiz için bilimsel ve gerçekçi bir program hazırlamaktır. Bu program gerçekleştirildikten sonra, ülkemizde büyük bir sanayi kurmak için, her birey bu program çerçevesinde devlet ise bu şahsi faaliyetlerin başında gelen bir düzenleyici görevi üstlenmelidir. Ziya Gökalp’in bu tarz düşüncelerinin Türkiye’nin sanayileşme ve kalkınması sürecinde “*karma ekonomi*

modeli” şeklinde ifade edilebilir ve Türkiye’nin iktisadi siyasetinde uygulama alanı bulan bu modelin öncüsü olarak değerlendirilebilir (Gökalp, 2014b, s. 201).

Ziya Gökalp Türk toplumunun kültürel ve ekonomik alanlar da yaşam standartlarının yükseltilmesi gerektiğine inanmıştır. Ancak bu şekilde Türk milleti muasır medeniyetler seviyesine çıkabilir. Böyle bir gelişmeyi Ruslar nasıl yaptılarsa Türkler de yapabilir düşüncesiyle Rus örneği izlenerek halka gidilmelidir. Batı medeniyetini Türkiye’ye getirerek buralarda çeşitli kültürel ve sosyal kurumlar (okullar, camiler vb.) kurulmak var olan kurumları yeniden düzenleyerek dönemin koşullarına uygun bir şekilde faaliyet vermesini sağlamak gerekir. Ziya Gökalp’e göre Türk köylüsü üzerinde olumsuz etkide bulunan ve Türk köylüsünün gelişmesine engel olan kurum ve uygulamaların kaldırılması gerekir. Türk köylüsünün yararına olacak kurumların kurulmasını ve uygulamaların hayata geçirilmesinin gerekliliğini ifade etmiştir (Heyd, 1980, s. 105).

Ziya Gökalp, ekonomik alanda da çağdaşlığa ulaşmayı hedeflemiştir. Bunun gerçekleşmesi içinde öncelikle yeni düzene uygun olmayan ekonomik politikaların değiştirilmesi gerektiğini düşünmüştür. Eski düzene ait olan vakıflar gibi kurumların ve öşür gibi vergilerin kaldırılması gerektiğine inanmıştır. Ziya Gökalp’in ekonomik görüşleri zaman içerisinde değişmiştir, önceleri kapitalist düzene ılımlı bakmıştır. Tanzimat ile birlikte Türkiye’de benimsenen Manchester Liberalizmin düşüncesine ise cephe almıştır. Devletin ekonomik hayata müdahalesine karşı olan bu düşüncüyü Türkiye’nin şartlarına uygun bulmamıştır. Çünkü Türkiye kurumsal ve bireysel olarak henüz bunları gerçekleştirebilecek bir alt yapıya sahip değildir. Osmanlı Devleti’nin izlemiş olduğu ekonomik politikalar onu büyük devletlerin açık pazarı haline getirmiştir. Türkiye ekonomik alanda modernleşmek ve gelişmek istiyorsa bunu milli bir ekonomik sistem ortaya koyarak yapabilir. Bu doğrultuda yapılacak ilk hamle ise yabancı ekonomiye karşı yerli ekonomiyi desteklemektir. Ziya Gökalp ekonomik Türkçülük ve bu konu hakkındaki diğer yazılarında toplumu bilinçlendirmek amacıyla Avrupa’dan ithal edilen “*çürük*” eşyaları kullanmak yerine toplumun kendi milli kaynaklarını kullanmaya teşvik etmenin önemini vurgulamıştır (Heyd, 1980 s. 108).

I. Dünya Savaşının Türk iktisadına etkileri üzerine Ziya Gökalp’in görüşleri devlet politikası olmaya başlamıştır. Savaşın ilk yıllarında kapitülasyonlar fes edilmiştir.

Hükümet, milli sanayi korumak için gümrük tarifelerini değiştirme kararı almıştır. İtibar'ı Milli Bankası kurulmuştur (Heyd, 1980, s. 109).

Yaşadığı dönemin entelektüel aydınlarından olan Ziya Gökalp hemen her konuda yazılar kaleme almıştır. Bunlar içinde iktisadi konular önemli bir yer teşkil etmiştir. Ziya Gökalp'in iktisadi görüşlerinde meydana gelen gelişmeleri şöyle özetlenebilir: (Tuna & Coşkun Editörler, 2011, s. 290-291- Gökalp, 2014b, s. 197-201).

- Yazı hayatının ilk döneminde Diyarbakır ve çevresinin iktisadi meselelerine duyduğu ilgi “*milli iktisat*” doğrultusunda gelişmektedir. Atasözlerinde izlediği halk düşüncesi ve düşüncesine dayanak yaptığı dini hükümler, iktisadi hayatta devlete yüklediği görevlerin artması sonucunda verir. Diyarbakır ve Peyman gazetesinde yazdıkları ile Halk Fırkasının programını incelerken 1923 yılında öne sürdükleri temelde aynı görüşlerdir.
- İsrarla üzerinde durduğu büyük sanayi, himaye usulü ile birlikte düşünölmüştür. Liberal iktisada karşıdır, sosyalizmden yana da değildir. İki sistem arasında toplum çıkarını bireysel çıkarlar üzerinde tutan tesanütçölük-solidarizmden yanadır.
- İktisadi gelişme büyük ölçüde işbölümü tarafından etkilenmiştir, mesleki teşkilat önemlidir, devletin iktisadi hayata müdahalesini iktisadi devlet olması şartına bağlamıştır. Karşılıklı yardımlaşma çerçevesinde belli bir süre için yabancı sermayeyi zararlı bulmamıştır. İktisadi vatanperverlik Devletin milli iktisat siyaseti izlemesi anlamına gelmektedir.
- Milli sanayi, milli bir hamle ile ancak devlet tarafından gerçekteştirilebilir. Bankalar ve şirketler milli olmalıdır.

Ziya Gökalp, liberal ve sosyalist eğilimlerden beslenmemiştir, dönemin koşulları nedeniyle devletin mülkiyetinden yanadır fakat özel mülkiyeti de reddetmez. İş bölümü esasında mesleki örgütlenmelerin yanındadır. Ayrıca toplumsal ve bireysel çıkarların mümkün olduğunca eşitlenmesini istemesi yönüyle solidarist-tesanütçüdür (Gökalp, 2014b, s. 199).

Tesanütçölüğün amacı, toplumsal kutuplaşmanın önüne geçerek bireyler arasında çeşitli yönlerden eşitliği sağlamaktır. Faklı toplumsal gruplar içerisindeki üretim

seviyeleri arasında bulunan büyük farklar sosyal adalete aykırı olmuştur. Mesleki gruplar aynı işi gören bireyleri bir araya getirerek örgütler. Bu örgütlemişlerdir mesleki uzmanlaşma ve iş bölümü şeklinde kendini göstermiştir bu durum toplumsal dayanışmayı da artırır (Heyd, 1980, s. 106).

Ziya Gökalp meslek ahlakına ilişkin değerleri Türk tarihi içinde arar. Türklerde “*esnaf*” teşkilatlarında ve loncalardaki meslek ahlâkı anlayışlarını hareket noktalarından biri olarak kabul eder ve bunu Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti ile bağlantılı olduğunu ifade eder. Ziya Gökalp bireyci değil toplumdur. Loncaların devletten bağımsız olmaları gerektiğini, devletin de buna müdahale etmemesi gerektiği ifade etmiştir (Heyd, 1980, s. 107).

Osmanlı toplum yapısında halk savaşı bir yapıya sahip olduğu için iktisat hayatından mahrum kalmıştır. Bu mahrumiyet Osmanlı Devleti’nin gerileme sürecince girmesiyle halkın aleyhine işlemeye başlamıştır. Tüccar, sanatkar ve iş adamı sınıfları kendi yararları için hükümetin kuvvetli olmasını istemişler ne yazık ki bu zümre gayri Müslim tebaaya mensup olduğu için kolayca devlet aleyhinde çalışmalara başlamışlardır. Bu da Osmanlı Devleti’nin ekonomisini olumsuz etkiler. Bunun nedenini de Ziya Gökalp Türk iktisadi sınıfın olmayışı ile açıklamıştır (Bora & Gültekin, 2003, s. 765). Bütün bunlardan hareketle ele aldığı her konuda olduğu gibi, iktisatta da tamamen milliği savunmuştur, bunu da ancak devletin gerçekleştirebileceğine inanmıştır. Türkiye’de bir dönem aktif olarak uygulanan devletçilik politikalarının temelinde, Ziya Gökalp’in düşünceleri yer almıştır. Ziya Gökalp’in, milli iktisadı savunmasının sebebi, Avrupa’da ve ülkemizdeki değişmelerdir. On dokuzuncu asrın ortalarından itibaren Avrupa’nın devlet anlayışındaki “*mili devlet*” olma gerçeği, zamanla imparatorlukların yıkılmasına ve bu coğrafyalarda millî devletlerin kurulmasına yol açmıştır. Bu da Ziya Gökalp’in iktisat fikirlerini şekillendirmiştir.

Görüldüğü gibi Ziya Gökalp, gerçekçi bir yaklaşımla her konuda olduğu gibi iktisadi hayatta da, ulusal bir ekonomik sistemin oluşturulması gerekliliği üzerinde durmuştur. İktisadi bakımdan da milli dayanışma ve birlik olma bilincini savunmuştur. Milli ekonomide yaratılan servetin adil ve eşit dağıtılmasının önemi

üzerinde durmuştur. Türk milletinin ticaret ve sanayi sektörlerinde etkin duruma getirerek milli refahı artırma amacını fikirleri ile savunmuştur.

5.4. Din ve Milliyetçilik

Milliyetçi ve Türkçü hareketin fikir babası olan Ziya Gökalp, yazılarında dine geniş yer vermiştir. Ziya Gökalp'e göre din, toplumun değer yargıları ile ekonomik, siyasi, hukuki ve ahlaki hayatını şekillerinden öğelerden birisi hatta en önemlisidir. Bu nedenle din sadece bireylere ait bir olgu değildir.

Avrupa'da ortaya çıkan yeni fikir akımları İslam dünyasını, özellikle de Osmanlı toplumunu oldukça etkilemiştir. Geleneksel yapısıyla Osmanlı Devleti, modern dünyaya ayak uyduramamıştır, dağılma hatta yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. İşte böylesi bir ortamda Ziya Gökalp, Osmanlı Devletini içine düştüğü bu durumdan kurtarmanın formülünü imparatorluğun çekirdeğini oluşturan Türk unsurundan yola çıkmak suretiyle yeni ve modern toplum yaratmakta bulmuştur. Bunu ise *"Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak"* şeklindeki sentezi ile ortaya koymuştur. Ziya Gökalp; Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak adlı sentezi ile ilgili şunları ifade etmiştir:

"Ülkemizde üç fikir akımı vardır. Bu akımların tarihi incelenirse görülür ki, düşünürlerimiz, önce muasırlaşmak gereğini hissetmişlerdir. III. Selim'den sonra başlayan bu eğilime inkılaptan sonra İslamlaşma düşüncesi katıldı. Son zamanlarda ortaya bir de Türkleşme cereyanı çıktı".

"Muasırlaşmak fikri, mütefekkirlerce esaslı bir kural sayıldığı için belirgin bir yayıcısı yoktur. Her dergi, her gazete bu fikrin az-çok savunucusudur."

"İslamlaşmak fikrinin savunucusu "sırat-ı müstakim", Türkleşmek fikrinin savunucusu ise, "Türk Yurdu" dergileridir ve dikkat edilirse her üç akımda bir ihtiyaca binaen doğmuşlardır" (Gökalp, 2015c, s. 13-20).

Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak ülküleri arasında bir zıtlık yoktur ayrıca bunlar birbirlerini tamamlayan parçalardır. Ziya Gökalp bu durumu şöyle ifade etmiştir: *"Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Garb (Batı). medeniyetindenim."* (Gökalp, 2014b, s. 83).

Ziya Gökalp, din ve tarihi toplumları yaşatan bir kuvvet olarak görmüştür. Bu doğrultuda milletleri ve medeniyetleri yükselten unsur da dindir. Onun için dinin eğitim içinde önemi büyüktür. Ziya Gökalp, Türkçülerin ümmet programını şöyle açıklamıştır: (Gökalp, 2015c s. 46-47). İslam dünyası ilim ıstılahlarını ortak yapmalı. Bütün İslam dünyasında ortak bir terbiyenin kurulması için kongreler düzenlenmeli. Bütün İslam milletlerinin müftü teşkilatları arasında sürekli bir irtibat kurulmalı. İslam ümmetinin timsali olan hilalin kutsiyeti korunmalı. Bütün İslam kavimleri arasında müşterek olan Arap harfleri değişmez bir şekilde korunmalı.

Bu maddelerden de anlaşılacağı üzere Ziya Gökalp din konusunda bütün İslam devletlerinin fikir birliğini ve ortak bütünlüğünü hedeflemiştir. Müslümanların uzak bir gelecekte siyasi bir birlik teşkil etme ihtimalini yok saymamakla birlikte, hazırladığı ümmet programıyla Müslüman milletler için farklı bir yol haritası çizmiştir. Ziya Gökalp, ümmetçilik ile milliyetçiliği çeşitli ayetlerden de örnekler göstererek açıklamaya çalışmıştır. İslâm dünyasının farklı milletlerden meydana geldiğini kabul etmiş fakat bu farklılıklar içinde bütünlüğe ulaşılması gerektiğini belirtir. İslam ümmetleri arasında etkileşimin artırılması gerektiğine inanır bunun içinde müftü teşkilatları ile sürekli etkileşim halinde bulunulması ve kongrelerin yapılması gerektiğini ifade etmiştir (Gökalp, 2015c, s. 77-81).

Din ve din kitapları çeşitli coğrafyalarda yaşayan Türkler arsında birleştirici etkiye sahiptir. Ayrıca Türk ve Müslüman toplumların birbirleri ile ilişki kurmasında etkili olduğu içindir ki Ziya Gökalp, İslamiyet'e girdikten sonra Kur'an'ın yazılı olduğu dilin harflerinin alınması konusuna, dini bir değer atfetmekte ve bunu sosyolojik verilerle de temellendirme yoluna gitmektedir. Bu sebepten de ilmi terimleri yaparken Arapçadan ve Farsçadan yararlanılması gerektiğini savunmuştur (Gökalp, 2015c, s. 21-24). Böylece İslam dinini benimseyen diğer devletlerle ortak bir paydada birleşme imkânının bulunabileceğini düşünmüştür.

İslam, Türk milletinin temel yapı taşlarından birisidir. İslâmiyet ile Türklük arasında özel bir ilişki kurarak daha sonraki yıllarda Türk-İslam sentezi çizgisindeki fikirlerini oluşturmuştur (Gökalp, 2015c, 38). Aynı dili konuşan insanlar düşünce yapısı olarak da yakın özelliklere sahip olacakları için aynı dine inanma eğiliminde olmaları muhtemeldir. Türklerin toplu olarak İslamiyet'i kabul etmesi bu doğal eğilimin sonucudur.

Ziya Gökalp, “*Türkçülüğün Esasları*” kitabında dini Türkçülüğün esaslarını izah etmiştir. Buna göre camilerdeki hutbeler ve vaazlar Türkçe yapılmalıdır. Dualar Türkçe okunmalıdır:

“Çünkü ibadetten alınacak vecd, ancak okunan duaların tamamıyla anlaşılmasına bağlıdır. Halkımızın dini hayatını incelersek görürüz ki, ayinler arasında en ziyade vecd duyulanlar, namazlardan sonra anadiliyle yapılan deruni ve samimi yakarışlardır.” (Gökalp, 2009, s. 170).

Buna gerekçe olarak da, Türk halkının, hatiplerin ve vaizlerin söylediklerini anlamaları durumunda, ibadetlerden daha çok zevk alacağını ileri sürmüştür (Gökalp, 2014b, s.195). Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi Türkçülükte din meselesi, olarak ortaya çıkmıştır. Ziya Gökalp’in hayal ettiği ve özlemine duyduğu ülkenin dinsel, sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı hakkındaki düşüncelerini “*Yeni Hayat*” adlı şiir kitabında yayınladığı “*Vatan*” isimli şiirinde şöyle ifade etmiştir: (Gökalp, 2015e, s. 27).

*“ Bir ülke ki camilerinde Türkçe ezan okunur,
Köylü anlar manasını namazdaki duanın...
Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kuran okunur,
...
Bir ülke ki toprağında başka ilin gözü yok,
Her ferdinde mefkure bir lisan âdet, din birdir...
Mebuanı temiz, orda “Boşo”ların sözü yok...
...
Bir ülke ki çarşısında dönen bütün sermaye,
Sanatına yol gösteren ilimle fen Türk’ündür.
Hirfetleri birbirini daim eder himaye;
Tersaneler, fabrikalar, vapur, tren Türk’ündür...
Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın!”*

Ziya Gökalp, millet devrinin kendine has bir dini anlayışı ve devlet şekli olduğunu iddia etmiştir. Ancak, millet kavramını ırkçılık anlamında kullanmıştır (Gökalp,

2014b, s. 37-38). Yani, kültür milliyetçiliğidir. Ziya Gökalp'in, "*Yeni Hayat*" adı eserinde ki "*Millet*" manzumesinde bu durumu şöyle ifade etmiştir:

*"Süngü beni ayırsa da vahdetimi(birliğimi). unutmam,
Dilde, dinde müştereksiz, hep gelmişiz bir belden.
Devletimizin kaygısı ile milletimizi unutmam,
Anadolu bir iç-ildir ayrılmaz dış ilden..."* (Gökalp, 2015e, s. 28-29).

Ziya Gökalp siyaset alanında teokratik yönetimi çağrıştıran tüm uygulamaların ve kurumların kaldırılmasının ve laikleşme süresinde devletin etkin olmasının gerekliliği savunmuştur. Şeyhülislamlığın kaldırılması, dini eğitimin eğitim bakanlığına bağlanması, dini mahkemelerin adalet bakanlığına bağlanması, "*devlet içinde devlet*" olan Vakıflar Bakanlığının kaldırılması gibi reformların yapılması gerektiğini önermiştir ve bu reformların bir kısmı Mustafa Kemal Atatürk devrimden önce gerçekleştirilmiştir (Parla, 2009 s. 93).

Ziya Gökalp'e göre devlet ilme, sanata ve üniversiteye müdahale etmemelidir. Bu sahada devletin görevi maddi yardımlarıyla kültürel faaliyetleri desteklemek olmalıdır. Devlet, basın hürriyetine dokunmamalı, ideal devletin görevi meslek oluşumlarına müdahale etmemesidir (Heyd 1980, s. 102).

Ziya Gökalp'e göre din inanç ve ibadet alanlarını kapsar. Bu nedenle bu noktalarda uzmanlaşma sağlanmalıdır. Dini kuraldan hareketle diğer alanların çalışmalarına müdahale edilmemelidir. Diğer alanlar siyasal, ekonomik ve sosyal faaliyet alanlarıdır ve yapısı itibarıyla dinden farklıdır. Ziya Gökalp, dinde reform fikrini önerirken dini toplumsal bir olgu olarak benimsemiştir. Dinin toplumsal bünyeye uyumunun ilk şartı olarak da; devlet, hukuk, siyaset, sanat ve tüm sosyal faaliyet alanlarının dinin tekelinden çıkarılarak toplumun laik bir temel üzerine oturtulmasını gerekli görmüştür (Keskin, 2003, s. 112). Ziya Gökalp "*Yeni Hayat*" adı eserinde ki "*Halife ve Müftü*" ayrıca "*Devlet*" manzumelerinde bu durumu şöyle açıklamıştır:

Halife ve Müftü

"...

Dinin dahi başında müftü var ki bildirir:

*Haram ile helalı, günah ile sevabı,
O ne şari,
Ona takva sorulur, mevizedit cevabı*

*Teşri işi, tamamen Zillullah'ın elinde,
“Ülü-l-emre itaat”, natıktır bu esası.*

...

*Devlet ile medrese ayrı iki alemdir.
Müftü ile halife birbirine karışmaz.
Ayrıysa da bu iki kuvvet, daim tev'emdir,
“Nüfus bende!” diyerek birbiriyle yarışmaz!” (Gökalp, 2015e, s. 50-51).*

Devlet

*“Lakin hukuk dinden ayrı bir iştir,
Bırakılmış ülü-l-emre(idareciler)., devlete.
“Hukuk örfe uymayınca değiştir,
Örfe uydur.” Demiş Tanrı, millete!” (Gökalp, 2015e, s. 56).*

Ziya Gökalp'in Türk toplumunun laikleşmesi ve muasırlaşması yolundaki görüş ve önerileri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde gerçekleştirilecek reformlara giden yolunu açmıştır.

5.5. Dil ve Milliyetçilik

Türk milli edebiyatının oluşması, Türk edebiyatında milliyetçilik akımıyla birlikte ortaya çıkmış ve milli devletlerin kuruluşuna kadar olan zaman dilimini kapsamaktadır. Milli edebiyat döneminin kurumsallaşmasında Yeni Lisan hareketi 1911'de Selanik'te çıkarılan Genç Kalemler dergisi ile başlamıştır. Temsilcileri; Ömer Seyfettin, Ali Canip Yöntem ve Ziya Gökalp'tir (Korkmaz ed., 2009, s. 208). Bu hareketin amacını, Ömer Seyfettin ve arkadaşları şöyle ifade etmişlerdir:

- “Gayemiz millî bir lisan, millî bir edebiyat vücuda getirmek olacaktır.” (Korkmaz ed., 2009, s. 208).

- *“Türkler ancak kuvvetli ve ciddi terakki ile hakimiyetlerini, mevcudiyetlerini muhafaza edebilirler. Terakki ise ilim, fennin, edebiyatın hepimizin arasında intişarına vabestedir. ve bunları neşir için evvela lazım olan milli ve umumi bir lisandır.”* (Korkmaz ed., 2009, s. 209).

Genç Kalemler, milli bir edebiyatın milli bir dil ile mümkün olabileceği ülküsünden hareketle, Türkçenin sadeleştirilme çalışmalarına önem vermişler ve yazı dilinde İstanbul Türkçesinin kullanılmasını önermişlerdir. Başlangıçta Ömer Seyfettin ile Ali Canip Yöntem’in çabalarıyla çıkan *“Genç Kalemler”* dergisi, yenileşme ile ilgili görüş ve fikirlerini topluma ulaştırmak için halk dilini bir araç olarak kullanmıştır (Korkmaz ed., 2009, s.211-213). Ziya Gökalp yeni ve modern bir toplum kurulmaya çalışılırken bu hareketin felsefi ve sosyolojik boyutunu şekillendirmişlerdir. Bu dönemde yazarlar, eserlerini kaleme alırken halkın anlamasını ön planda tutmuşlar, halkın anlamakta güçlük çektiği Arap-Fars etkisinden uzak, sade bir Türkçe ile halkın anlayabileceği dilde yazılar yazmışlardır (Tuna ve Coşkun, 2011, s. 59-64). Ziya Gökalp milliyetçi düşüncesini edebiyatın çeşitli dallarındaki eserleri ile halka benimsetmeye çalışmıştır.

Ziya Gökalp, milli bir dil ve edebiyat anlayışına sahiptir. Onun dil çalışmalarına katılmasıyla, dilde yenileşme ve Türkçeleşme çalışmaları hız kazanmıştır. Çünkü ona göre tüm toplumsal faaliyetlerin en önemli temeli dildir. Dili, kültürü ortaya çıkaran millet olmanın en önemli unsurları arasında kabul eden Ziya Gökalp, dilde Türkçeleşme olmazsa vicdanların, dinin ve vatanın parçalanacağını düşünmüştür.

Ziya Gökalp’in millet tanımında da yer alan dil, milletleri meydana getiren önemli unsurlardan biridir. Ziya Gökalp de milletin temelini dilde bulmuştur ve dil konusunda sadece teoride kalan bilgilerle yetinmeyip bunların uygulamalarını da göstermiştir. Bu konudaki düşüncelerini;

“ İnsan en samimi, en deruni duygularını ilk terbiye zamanında alır. Daha beşikte iken, işittiği ninnilerle ana dilinin tesiri altında kalır. Bundan dolaydır ki, en çok sevdiğimiz dil anadilimizdir. Ruhlarımıza vecd veren, bütün dini, ahlaki, bedii duygularımızı bu lisan vasıtasıyla almışız. Zaten

ruhumuzun içtimai hisleri bu dini, ahlaki, bedii duygulardan ibaret değil midir?” (Gökalp, 2009, s. 67). sözleriyle ifade etmiştir.

Ziya Gökalp'in yaşadığı devirde Osmanlı Devleti içerisinde Fransız İhtilali'nin ürünü olan milliyetçilik akımı etkisini giderek göstermiştir. Milliyetçilik akımının çok uluslu olan Osmanlı Devleti içerisindeki azınlıkların isyan etmelerine neden olmuştur bu olumsuz etkisinden kurtulmak için çeşitli fikir akımları ortaya atılmıştır (Lewis, 1998, s.54-55). Bunlardan en önemlileri Türkçülük, Osmanlıcılık, İslamcılıktır. Halk bunlardan hangisini seçmek gerektiği hakkında milli bir bilince erişilememiştir. Bu üç cereyanı ilk defa uzlaştırmayı başaran fikir adamı Ziya Gökalp olmuştur. Ona göre, Türkiye için en gerekli şey, milli bilincin uyanması ve zamanın gidişatına uyulmasıdır. Milli bilincin uyanmasını sağlayacak ana unsur da dildir. Ziya Gökalp'in dilde Türkçülük ilkeleri şu şekilde sıralanabilir: (Gökalp, 2014b, s. 150-152).

- Ulusal dilimizi oluşturmak için, Osmanlı dilini hiç yokmuş gibi bir yana atarak halk edebiyatında temel görevini gören Türk dilini olduğu gibi kabul edip, İstanbul halkının konuştukları gibi yazılmalıdır.
- Arapça, Farsça terkipler, çoğul ekleri, edatlar, çekimler dilimizden çıkarılmalı. Aynı şekilde diğer ekler konusunda da Türkçelerin kullanılması yaygınlaştırılmalıdır.
- Yabancı dillerden alınan kelimeler halkın dilinde kullanıldığı gibi kullanılmalı; aydınların yaptığı gibi özgün biçimlerine uymaya çalışılmamalıdır.
- Doğu Türkçesinden kelime almak yerine, en gelişmiş Türkçe olan İstanbul Türkçesi bütün Türklerin ortak dili haline getirilmelidir.
- Tasfiye mutlaka uygulanacak bir yol değildir. Başka dillerden alınsa bile Türkçeleşmiş kabul edilen, halkın diline yerleşmiş sözcükler terk edilmemelidir.
- Eş anlamlı sözcüklerden Türkçe olan tercih edilmelidir.
- Yerlerine yeni kelimeler konduğu için kullanılmaz hale gelen eski Türkçe kelimeleri diriltmeye çalışmalıdır.

- Türk medeniyetinin tarihine dair eserler yazdıkça eski Türk müesseselerinin isimleri olmak dolayısıyla çok eski Türkçe kelimeler yeni Türkçeye girecek.
- Bu doğrultuda hazırlanan Türkçe sözlük ve gramer kitabı meydana getirilmelidir.

Ziya Gökalp, sade dil akımını savunurken, İslam kültürü arasında benliğini kaybeden Türklüğü de kurtarmak istemiştir. Ona göre sade dil ilmi ve milli bir zorunluluktur. Osmanlıca ile Türklük kaybolmaya başlamıştır. Çünkü dil, milliyetçiliğin temelidir. Hukuk, ahlak gibi bütün güzel duygular ve değerler dille anlatılmıştır. Milli kültürün yayılması, dilin sadeleşmesi ile gerçekleşir. Ziya Gökalp'e göre ulusallaşma ancak Türk dilini yabancı dillerin etkisinden kurtarmakla gerçekleşmiştir. Yeni Türk dili mutlaka sadeleştirilmelidir ki tüm yurttaşların anlayabileceği bir dil haline gelsin. Halkçılık ile dil arasında zorunlu bir etkileşim vardır. O nedenle dili yabancı dillerin işgalinden kurtarmak temel hedeflerden biri olmalıdır. Dilin sadeleştirilmesi ve ulusallaştırılması konusunda, Orta Asya Türk toplumlarını değil İstanbul'da konuşulan Türk ağzını esas almıştır. Ziya Gökalp, İstanbul ağzının milli dil sayılmasının Avrupa uygarlığı içinde bir Türk kültürü yaratmaya çalışan Türk ulusu açısından yararlı olacağını düşünmüştür (Gökalp, 2014b, s. 144-152).

Dilde yenileşmenin ve Türkçülüğün bir karşılığı olarak "*Arı Türkçecilik*" ifadesini kullanan Ziya Gökalp; arı Türkçeciliği, dilin Arap ve Fars köklerinden arındırılarak, bunların yerine Türkçe köklerden yeni eklerle yapılacak yeni Türkçe kelimelerin kullanılması olarak tanımlanmıştır. Buna karşın, karşılıkları bulununcaya kadar sözcük ve terimlerin Arapça ve Farsça karşılıklarının kullanılması önermiştir. Burada da Ziya Gökalp'in göz önünde bulundurduğu şey dili ilgili olduğu bağlarından hemen koparmanın zorluğu ve sakıncalarıdır. Böylece, dilde ve kültürde özden beslenen bir oluşum yakalamak isteyen Ziya Gökalp, "*Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak*" ilkesi çerçevesinde Türkçeyi, anlam bakımından modernleştirmek, terim bakımından İslamlaştırmak, gramer ve edebiyat bakımından ise Türkleştirmek gerektiğini belirtmiştir. Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, isimli eserinde de bu durumu, "*Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Avrupa medeniyetindenim*" (Gökalp, 2014b, s. 83). ifadesi ile ortaya koymuştur.

Ziya Gökalp Türk dilinin sadeleştirilmesi aşamasında; Türkçedeki mevcut yabancı kip, edat ve terkiplerin çıkarılmasını istemiştir. Bunu yapmanın yolu da Türkçedeki eksik kelimelerin bulunup dilimize katılmasıdır. Osmanlıca sadece yabancı unsurlardan oluştuğu için zararlı bir dil değil, aynı zamanda pek çok kelimenin de içinde bulunmadığı bir dildir. Ziya Gökalp'in dil konusunda “*Sanat*” şiirindeki;

*“Aruz sizin olsun, hece bizimdir,
Halkın söylediği Türkçe bizimdir,
Leyl sizin, şeb sizin, gece bizimdir.
Değildir bir mana üç ada muhtaç”* (Gökalp, 2015e, s. 47).

dizeleri bu konuda ki en kapsayıcı söylemidir. Dönemin diğer bazı şairleri gibi Ziya Gökalp de halka seslenirken Türkçülük düşüncesiyle hareket etmiştir. Onun şiirlerinde sanatsal bir amaç yoktur. Bu nedenle de imgelere, kapalı anlatıma ve edebi sanatlara çok başvurmamıştır. Kullandığı imgelerin de yalın olmasına dikkat etmiştir. Ziya Gökalp, “*Köy*” şiirinde köylülere seslenip onlara öğüt verirken Koşmalarında, Masallarında, Destanlarında, Menkıbelerde o dönemin konuşma dilini kullanmıştır (Tuna ve Coşkun, 2011, s. 62-64).

Türk dilinin sadeleşmesi davasını ilmi olarak incelemiştir. Bu kısımda Ziya Gökalp'in Yeni Hayat adlı eserinde yer alan “*Lisan*” şiirinde dilde Türkçeleşme “*Türkçülüğün Esasları*”nda belirtilen ilkeler doğrultusunda tahlilinde şöyle yapılmıştır;

*“Güzel dil Türkçe bize,
Başka dil gece bize.
İstanbul konuşması
En saf, en ince bize.”* (Gökalp, 2015e, s. 38).

- Güzel dil Türkçe ve İstanbul konuşması: Ziya Gökalp, Güzel dil Türkçe bize ile başlayarak bir methiyeyle yapmıştır Türkçe diline. Türkçe dışındaki diller bizim için gece gibidir. Şairin burada millet ile dil arasında yabancılaşmanın olmasını kabul etmiştir. Birlik ve bütünlüğü sağlama amacıyla olduğu için bize sözcüğünü tekrarlamıştır. Şiirin bu ilk dörtlüğünde, İstanbul ağzının

Türk milleti için en uygun konuşma dili olduğu görüşü ifade edilmiştir. Bu dizelerdeki düşünceler, “Yeni Lisan” Programı’nın konuşma dilinde İstanbul ağzının esas alınması anlayışıyla bire bir örtüşmektedir.

“Lisanda sayılır öz

Herkesin bildiği söz;

Ma’nası anlaşılan

Lügate atmadan göz.” (Gökalp, 2015e, s. 38).

- Dilde sadeleşme düşüncesi: Ziya Gökalp, dildeki sözcüklerin anlamlarının bilinmesi gerektiğini söylemiştir. Yazı ve konuşma dilinde sözlüğe bakmaya gerek kalmaması gerektiğini belirtmiştir. Dilde sadeleşme isteği, “Yeni Lisanın” Arapça ve Farsça dilbilgisi kurallarının kullanılmaması ve bu dillerin sözcüklerinden uzaklaşılması hedefiyle aynıdır.

“Uydurma söz yapmayız,

Yapma yola sapmayız,

Türkçeleşmiş Türkçedir;

Eski köke tapmayız” (Gökalp, 2015e, s. 38)..

- Uydurma ve yapma söze tepki: Ziya Gökalp, bu dörtlükte Türkçeleşmiş Türkçe sözcükleri dilden atmaya gerek yoktur demiştir. Türkçeleşmiş olan artık Türkçedir. Artık eski kelimeleri diriltmenin anlamı yoktur. “Yeni Lisan” da bu hususla ilgili olarak bütün Arapça ve Farsça sözcüklerin atılmasına gerek bulunmadığı, diğer Türk lehçelerinden kelime alınmasının da anlamsız olduğu anlayışı yer almıştır.

“Açık sözle kalmalı,

Fikre ışık salmalı;

Müteradif (Eşanlamlı). sözlerden

Türkçesini almalı” (Gökalp, 2015e, s. 38).

- Eşanlamlı sözler ve Türkçe: Ziya Gökalp bu kısımda, Arapça ve Farsçadan dilimize girmiş sözcüklerden Türkçe olanını kullanmamız gerektiğini

söylemiştir. Bu konu, “*Yeni Lisan Programı*”nda, Arapça ve Farsça sözcüklerden uzaklaşılması düşüncesiyle yakınlık göstermiştir.

“Yeni sözler gerekse, (Yeni söz lazım ise).

Bunda da uy herkese,

Halkın söz yaratmada

Yollarını benimse” (Gökalp, 2015e, s. 38).

- Kelime türetme konusu: Şair burada halkın söz oluşturma konusuna dikkat çekmiştir. Bir sözcüğün kabul görmesi için Türk ses yapısına ve söylemine uyması gerekir. Bu konu, “*Yeni Lisan Programı*”nın ana prensiplerinden olan Arapça ve Farsça sözcüklere itibar edilmemesi hususuyla yakından ilgilidir.

“Yap yaşayan Türkçeden,

Kimseyi incitmeden.

İstanbul’un Türkçesi

Zevkini olsun yeden.” (Gökalp, 2015e, s. 39).

- Var olan Türkçeyi kullanmak: İstanbul Türkçesinin zevk ve estetiği bize yol gösterici olmalıdır. Bu konu, “*Yeni Lisan Programı*”nın ana prensiplerinden olan Arapça ve Farsça sözcüklere itibar edilmemesi hususuyla yakından ilgilidir.

“Arapçaya meyletme,

İran’a da hiç gitme;

Tecvidi halktan öğren,

Fasihlerden işitme.” (Gökalp, 2015e, s. 39).

- Arapça ve Farsça yerine halka yöneliş: Ziya Gökalp bu kısımda din dilinin ve Arapçayla kalıplaşmış dua, ayet ve surelerin halkın söyleyişi esas alınarak telaffuz edilmesini istemiştir. Arapça ve Farsça sözcüklerin yerine halkın kullandığı sözcüklerin kullanılması gerektiğini ifade etmiştir.

*“Gayn’lı sözler emmeyiz,
Çocuk değil, memeyiz!
Birkaç dil yok Turan’da,
Tek dilli bir kümeyiz.”* (Gökalp, 2015e, s. 39).

- Tek dil ve Turan: Ziya Gökalp bu kısımda Türkçenin bünyesinde olmayan kelimelerden mümkün oldukça kullanılmamasının gerektiğini ifade etmiştir. Arapça ve Farsçadan gelmiş olan bu sözlere rağbet edilmemesini işaret etmiştir.

*“Turan’ın bir ili var
Ve yalnız bir dili var.
Başka dil var diyenin,
Başka bir emeli var.”* (Gökalp, 2015e, s. 39).

- Milli birlik ve dil: Ziya Gökalp bu dörtlükte milli birlik ve beraberlik düşüncesi üzerinde durmuştur.

*“Türklüğün vicdanı bir,
Dini bir, vatanı bir;
Fakat hepsi ayrılır
Olmazsa lisanı bir.”* (Gökalp, 2015e, s. 40).

- Dil, din ve vatan: Ziya Gökalp, dil birliğinin Türk milletinin değerlerini bir arada tutmada en önemli unsur olduğunu ifade etmiştir. *“Yeni Lisan”* ve *“Lisani Türkçülük”* programının asıl hedefi, milli birlik ve beraberliğin korunması için, milli bir dil oluşturma fikrine bu dizelerde yer vermiştir.

Mustafa Kemal, 1928’de Latin harflerini kabul etmek suretiyle Ziya Gökalp’in dil yenileşmesi için ileri sürdüğü önerileri aşmıştır. Ziya Gökalp eski yazının korunması gerektiğini savunmuştur. Çünkü eski harfler, Türklerle öteki İslam milletleri arasındaki en sağlam bağlardan biridir (Heyd, 1980 s. 88). Ayrıca Ziya Gökalp; *“Lisanımızı Türkçeleştirirken bütün soydaşlarımızın anlayacağı genel bir Türkçeye doğru gitmek lazım olduğunu unutmamalıyız.”* demiştir (Gökalp, 2015c, s. 24).

5.6. Turan ve Ziya Gökalp

Yeni dünya düzeniyle birlikte bünyesinde çeşitli milletleri barındıran imparatorluklar artık dağılmaya başlamıştır. Ancak bu dağılma süreçleri yeniden birleşme fikirlerini ortaya çıkarmıştır. Bu birleşme fikri Ziya Gökalp'de, “*Turan*” şiiri ile dile getirilmiştir. Bilimsel Türkçülük ortaya koyan Ziya Gökalp, “*Türkçülüğün Esaslarında*” Türkçülüğü “*Türkçülük, Türk milletini yükseltmektir.*” (Gökalp, 2014b, s. 32). diyerek tarif etmiştir. Ona göre Türkçülüğün yakın ve uzak olmak üzere iki hedefi vardır: Yakın hedefi, “*Oğuz ya da Türkmen Birliği*”, Uzak hedefi ise “*Turan*” dır (Gökalp, 2014b, s. 40-42).

Türkçülük ülküsünü de üç başlığa ayırır: “*Türkiyecilik*”, “*Oğuzculukya da Türkmencilik*” ve “*Turancılık*” (Gökalp, 2014b, s. 43).

Ziya Gökalp, Türkçülüğün yakın idealini Türklerden özellikle Oğuz Türklerinden (Türkmenler). oluşturmayı düşünmüştür. Ancak Türkiye-Türkleri gibi Azerbaycan, İran, Harem bölgelerinde Oğuz nesline tabi olan Türklerin varlığı yakın idealde Türkmen birliği veya Oğuz birliği olarak ortaya çıkmıştır (Gökalp, 2014b, s. 40-41). Bu geniş coğrafyaya yayılan Türk kitlesi aynı nesilden oldukları ve aynı harstan olmaları nedeniyle bu bölgelerin toplamına “*Oğuz ili*” denilerek yakın ideal ifade etmiştir (Gökalp, 2014b, s. 41). Ziya Gökalp'e göre Oğuzculuk, harsça birleşmesi kolay olan Oğuz Türklerinin birleşmesidir; Turanın merkezinin Akkurum olmasına karşılık, Oğuz ilinin merkezi Ötüken'dir. “*Yeni Hayat*” eserinde yer alan “*Kavim*” şiiri ve “*Kızılelma*” adlı eserinde yer alan “*Ötüken Ülkesi*” isimli şiirlerde bu düşünceleri şöyle ifade etmiştir:

Kavim

"Hun yanlış bir tabir, ben,

Moğol'dan değil, Türk soyundanım ben;

Türklerin içinde mevkiim belli:

Oğuz ili: Kayı boyundanım ben.” (Gökalp, 2015e, s. 46).

Ötüken Ülkesi

“Önce yaddan(düşmandan). temizlensin yurdumuz.

Yuvasında yalnız kalsın Kurdumuz;

Bir gün gelir, yine arar ordumuz,

Atalardan kalma büyük mirası.

Böyle diyor Oğuz Han'ın yarası!

Şimdi dışı değil, içi almalı,

Her yerine demir kökler salmalı.

Türk Ötüken ovasında kalmalı.” (Gökalp, 2015b, s. 105-106).

Ziya Gökalp, Türkçülüğün uzak idealini Turan adı altında birleşen Oğuzları, Tatarları, Kırgızları, Özbekleri, Yakutları dil, edebiyat ve kültür alanlarında da birleştirmek olarak görmüştür (Gökalp, 2014b, s. 43). Turan'ın uzak idealinin gerçekleşme düşüncesi sürekli tartışılmaktadır. Uzak ideal belirli bir dönem heyecan yaratmışsa da ulaşılması imkânsız bir ütopya ölkü olmuştur.

Türkçülüğün, uzak ideali olarak kabul edilen, Turan kelimesinin anlamını Ziya Gökalp şöyle açıklamıştır:

"Turan kelimesi, Turlar yani Türkler demek olduğu için, özellikle Türkleri içeren bir topluluk isimdir. O halde, Turan kelimesini bütün Türk şubelerini içeren büyük Türkistan'a mahsus kılmamız lazım gelir. Çünkü Türk kelimesi bugün yalnız Türkiye Türklerine verilen bir unvan hükmüne geçmiştir. Türkiye'deki Türk harsına dâhil olanlar, tabii bu ismi alacaklardır. Benim inancıma göre, bütün Oğuzlar yakın bir zamanda bu isimde birleşeceklerdir. Fakat Tatarlar, Özbekler, Kırgızlar ayrı harslar vücuda getirdikleri takdirde, ayrı milletler halini alacaklarından, yalnız kendi isimleri ile anılacaklardır. O zaman bütün bu eski akrabaları kavmi bir camia halinde birleştiren müşterek bir unvana lüzum hissedilecek. İşte bu müşterek unvan Turan kelimesidir." (Gökalp, 2014b, s. 42-43).

Ziya Gökalp'in Türkçülük ve Turancılık düşüncesi özel ve genel anlamda çeşitli nedenlerle farklı coğrafyalarda yaşayan Türk harsına mensup olan toplulukları,

Türkiye toprakları üzerinde yaşayan Türk ve yabancı bütün toplulukları birleştirmek şeklinde açıklamıştır. Bu doğrultuda toplumun temel yapı taşı harstır (kültür). Yani birleştirici öge hars birliği olarak ele alınabilir. Ziya Gökalp bunu doğrudan doğruya "hars" kelimesi ile izah etmiştir (Gökalp, 2014b, s. 46-61).

Cumhuriyetin ilanından sonra son "Turancılık ve Oğuzculuk" düşüncelerinden vazgeçmiş ve idealinin "Türkiyecilik" olduğunu belirtmiştir (Kösoğlu, 2015, s. 168). Türk toplumu için uygun gördüğü Türkçülük ise toplumsal Türkçülük olmuştur. Onun Türkçülüğünde, halka doğru gitmek ayrı bir öneme sahip olmuştur. Halka hem ondan hars almak hem de medeniyet götürmek için gidilmiştir (Gökalp, 2014b, s. 56-60). Bugün ütopya olmaktan çıkıp dünya siyasetinde de hayat bulan yalnız Türkiyecilik düşüncesi olmuştur. Yani Türk kelimesi bugün yalnız Türkiye Türklerine verilen bir sembol olmaktan uzak. Türkiye'deki Türk harsına dâhil olanlar bütünü isimlendirmek için kullanılmıştır. Bundan sonra ise Oğuzculuk ve Turancılık ülkeleri gelmiştir. Ziya Gökalp'e göre, bir zamanlar Türkiyecilik de bir uzak ülkü idi ancak "kendi gerçekleştiren kehanet" olur. Cumhuriyetin ilanından sonra ikisi geçerliliğini yitirmiş ve 'Türkiyecilik' ülküsü yeni Türk devletinin kurulmasında etkili olmuştur.

Ziya Gökalp'in, yeni hayat olarak tanımladığı Türkçülük anlayışı, Genç Kalemlerin dil alanında yaptığı çalışmaları yeterli görmeyerek bunun diğer ideallerle bir bütün olarak ortaya çıkarmak gerektiğini belirtmiştir (Gökalp, 2015e, s. 12). Bu doğrultuda "Turan" şiirini yayınladığında Türkçülüğe doğru yönelişini daha da netleştirmiştir. Onun için imparatorluğun varlığı ve devamı sorunu, hala devam etmekteydi. Osmanlılık ve İslam birliği düşüncesi etkisi kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde "Turan" ise insanları ortak bir paydada tek yürek haline getirecek bir kıvılcım olarak görmüştür. Daha sonra "Turan" şiirindeki esasları anlatmaya ve yorumlamaya başlamıştır (Gökalp, 2014b, s. 29).

Ziya Gökalp, "Millet ve Vatan" adlı makalesinde Türkler için vatanın Turan olduğunu söylemiştir. Ancak bunu kabul etmenin, Osmanlı ülkesini ve büyük İslam vatanını unutmak anlamına gelmeyeceğini de ayrıca savunmuştur (Gökalp, 2015c, s. 69). Ziya Gökalp, vatani mukaddes bir ülke olarak ifade etmiştir. Çünkü vatan için insanlar hayatlarını ortaya koymaktadırlar. Bu doğrultuda düşünüldüğünde vatan

olarak ifade edilen Turan ülküsünün içinde Türkçe konuşan bütün Türk boyları temsil etmiştir (Gökalp, 2015c, s. 65-69).

Ziya Gökalp, fikirlerini topluma benimsetebilmek için eserlerini toplum için kaleme almıştır. Türkçülük konusundaki eserleri ile “*Turan, Kızılelma*”³ gibi bazı şiirlerinde insanları heyecanlandıran soyut kavramları somutlaştırarak kitlelerin zihninde yer tutmuştur.

Ziya Gökalp’in ve Turancılık düşüncesini savunan diğer fikir adamlarının gündeme getirdiği yayılcı politikalar Anadolu hareketi içerisinde yer alan fikir adamları tarafından eleştirilmiştir. Türkçü-Turancı akımın Anadolucular tarafından eleştirilen görüşleri şöyle ifade edilebilir: (Bora & Gültekin, 2003, s. 515- 532).

- Genelde bütün “*Pan*” hareketlerin doğasında bulunan ve özel de “*Turancılar*” tarafından da dile getirilen geniş coğrafyalarda vatan tutkusu.
- Turancıların farklı coğrafyalarda yaşayan tüm Türk ırkına mensup toplulukları kapsamına alan bir ‘*millet*’ tarifini benimsemiş olmaları.
- Suriye’de, İran’da, Rusya’da, Horasan’da, Türkistan’da, Moğolistan’da, Çin’de devlet kuran ve hükümet tesis eden bütün Türk toplulukların konu edinen Turancı tarih anlayışı.

---

³Ziya Gökalp, tarafından kaleme alınan Kızılelma (1914-1915)adlı eserin büyük bir çoğunluğunu “*Genç Kalemler*”, “*Türk Yurdu*”, “*Halka Doğru*”, “*Türk Sözü*” gibi dergilerde yayımladığı şiirlerini “*Kızılelma*” adı altında bir araya getirmiştir. Kitapta yer alan “*Kızılelma*” şiiri, kitabın adını ve kitapta yer alan şiirlerin içeriğini de tayin etmiştir. Turan şiiri ile başlayan eserde masallar bölümünde Kızılelma, Ülker İle Aydın, Küçük Şehzade, PolvanVeli, Alageyik, Kurt ile Ayı; koşmalar kısmında: Tevhid, Türk’ün Tekbiri, İlahi, Asker Duası, Kendine Doğru, Ötüken Ülkesi, Hayat Yolunda, Yeni Atilla, Osman Gazi Kurultayda, Durma Vur!, Şehit Haremi, Yeşil Boncuk, Altın Yurt, Akkurum, Meşhede Doğru ve destanlar bölümünde: Altın Destan, Ergenekon, Esnaf Destanı, Balkanlar Destanı, Kızıl Destan yer almaktadır. Ziya Gökalp’in Kızılelma şiirini yazış amacı, ortaya koyduğu düşünceler topluma benimsete bilmek ve Kızı elma sembolüne çeşitli anlamlar yüklemektir.

Ziya Gökalp'in eserlerinde Turan düşüncesi şu anlamlarda kullanmıştır:

- Türklerin ana yurdu olarak düşünülen coğrafi bir mekân olarak Turan,

“Turan yurdu uykuda, Hanlar kalmış Hakansız!

"Karakurum" buyruksuz, "Altınordu" dağılık!

Bu öksüzlük hâlini gören bir Türk vicdansız

Olmalı ki, gönlünde sızlamasın bir yanık...” (Gökalp, 2015b, s. 121).

- Türklerin yaşam izleri bulunan Türk hakimiyet sahası olarak turan,

“Ulu Tanrı Türk'ü yüce yaratmış,

Dinini talime hoca yaratmış,

Türk yurdunu uçtan uca yaratmış

Demiş: Bunu yaşat hep şan içinde...

Demiş ki: Nereye girmişse hilal,

Orası Turan'dır onu geri al,

Domuz çobanları olamaz kral,

Tanrı'nın ülkesi: Turan içinde...” (Gökalp, 2015b, s. 147).

- Büyük Türk birliğini oluşturan turan,

“Deme bana “Oğuz”, Kayı, Osmanlı...

Türk'üm bu ad her unvandan üstündür...

Yoktur Özbek, Nogay, Kırgız, Kazanlı

Türk milleti bir bölünmez "bütün"dür...” (Gökalp, 2015e, s. 28).

- Türklerin vatanı ne Türkiye ne de Türkistan'dır. Bu coğrafya Türkler için dar ve sınırlı bir alandır. Türklerin vatanı büyük bir ülke olan Turan'dır. Ziya Gökalp somut bir vatan coğrafyası yerine soyut bir Turan'dan söz etmiştir. Bunun için Türklerin yurdu ve Turan coğrafyasını sadece Türklerin yaşadığı topraklar olarak değil bir cihan hâkimiyetine kadar uzanacak ideal olarak belirlemiştir. Türkler geçmişte bunu başarmışlardır; o halde yine

başarabilirler düşüncesini savunmuştur yanı Cihan hakimiyetini ifade etmek için turan düşüncesi vurgulamıştır.

“Vatan ne Türkiye’dir Türklere, ne Türkistan

Vatan, büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan” (Gökalp, 2015b, s. 22).

- Türklerin bağımsızlığını simgeleyen turan,

“Türk yurdu uykuda ey düşman sakın!

Uyuyan ülkeye yapılmaz akın.

Tan yeri ağardı, yiğitler kalkın.

Bakın yurt ne halde, vatan nerede?

Gideyim arayım vatan nerede?” (Gökalp, 2015b, s. 129).

Ziya Gökalp, Kızılelma adlı eserindeki destan bölümündeki metinlerinde milli meseleler ile ilgili görüşlerini yansıtmıştır(Kızıl Destan, Ergenekon vb.).(Gökalp, 2015b, 129-155). Destanların ismi de dahil bu ideolojinin izlerini görmek mümkündür. Türklerin tam bir devlet halinde olduğu bütün hanların, İlhan yönetiminde birleştiği zamana “*Altın Devir*” denir. Bu da Turan ideolojisine işaret etmiştir:

“Türk yurdu uykuda ey düşman sakın!

Uyuyan ülkeye yapılmaz akın,

Tanyeri ağardı yiğitler, kalkan nerede?

Bakın yurt ne halde, vatan nerede?

Biz Türk Han’ın beş oğluyuz,

gök Tanrı’nın öz kuluyuz

Beş bin yıllık bir orduyuz,

Turan yurdu durağımız!” (Gökalp, 2015b, s. 129-134).

Ziya Gökalp’in fikir yapısında hayat bulan düşünceler birbirini destekler niteliktedir “*Turan*” şiirinde Türk milletinin geniş bir coğrafyada birlikte yaşama düşüncesini

dile getirirken “*Kızılelma*” şiirinde Türkler için ulaşılması gereken milli ideali hatırlattığı görülmüştür.

“*Balkanlar Destanı*”ndaki şu dizeler de bu düşünceleri yansıtmıştır:

“Demişki : “Nereye girmişse Hilal,

Orası Turan’dır onu geri al,

Domuz çobanları olmaz kiral,

Tanrı’nın ülkesi: Turan içinde...” (Gökalp, 2015b, s.147).

6. YUSUF AKÇURA'NIN HAYATI VE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

6.1. Yusuf Akçura'nın Hayatı

Yusuf Akçura Kazan Türklerinden (Tatar) olup 2 Aralık 1876(?) da idil (Volga) nehri üzerindeki Simbir şehrinde dünyaya gelmiştir (Temir, 1987, s. 9).

Akçura'nın mensup olduğu Volga Tatarları, XIX. yüzyılda Rusya Türkleri arasında özel bir yer tutmuştur. Ekonomik ve kültürel düzey açısından ele alındığında Rusya Müslümanları arasında en gelişmiş duruma sahip olan topluluk Tatarlar olmuştur. II. Katerina'ya kadar Rus politik baskıları birbirini izler ancak II. Katerina döneminde durum değişmiştir. Tatarlar, Rusların giremediği Orta Asya pazarı ile Batı arasında ticarete aracılık etmeye başlamıştır. Bunun neticesinde Tatar toplumunda zengin bir tüccar sınıf ortaya çıkmıştır. Kazan'da, Orenbur'da, Simbirsk'te çeşitli sanayi birimleri oluşturmuşlardır (Georgeon, 2005, s. 9).

Akçura'nın babasının adı Hasan, onun babası Süleyman Bey'dir. Süleyman Bey, büyük bir sanayici ve tüccardır. Simbir ve Kazan vilayetlerinin çeşitli yerlerinde tekstil fabrikaları vardır. Onun ölümünden sonra oğlu Hasan'a üç kumaş fabrikası miras olarak kalmıştır (Temir, 1987, s. 9). Hasan Bey, iki kez evlenmiştir. İkinci hanımı Kazanlı Banu'dur. Hasan ile Bibi Kamer Banu'nun çocuklarından Yusuf Akçura'nın haricinde diğer hepsi ölmüştür. Yusuf Akçura'nın annesinin babası da çay tüccarındır. Aynı zamanda Kazan'da keçi derisi işleyen bir de dükkanı vardır (Akçura, 2012, s. 21). Yani hem baba tarafından hem de anne tarafından aristokrat bir aileye mensuptur.

Yusuf Akçura'nın doğumundan sonra 1877'de başlayan Türk-Rus Harbi (93 Harbi). neticesinde Rusya'da baş gösteren iktisadi buhran nedeniyle babasının işleri de bozulmuştur (Temir, 1987, s. 10). Çok geçmeden de babası Hasan 1878 kışında beklenmedik bir şekilde vefat etmiştir. Babasının vefatından sonra düzenleri bozulan Yusuf Akçura ve annesi sıkıntıya düşmüşlerdir. Şirketlerinin pek çok alacaklısının olması ve bu alacaklılardan uzaklaşma isteği ile Sibir'den ayrılarak Kırım üzerinden İstanbul'a yerleşmişlerdir (Georgeon, 2005, s. 16)., (TKAE, 1987, s. 18). Ayrıca İstanbul'a yerleşmelerinde, annesinin kızaktan düşmesi sonucu geçirdiği rahatsızlık nedeniyle doktorların sıcak memlekette oturmalarını tavsiye etmesi de etkili olmuştur (Temir, 1987, s. 10).

1883 yılının yaz aylarında annesiyle İstanbul'a gelen Yusuf Akçura, İstanbul'da Mahmut Paşa Camii yanındaki ilkokula yazılmıştır. Annesi hasta olduğu için sık sık Bursa'daki kaplıcalara gitmişlerdir (TKAE, 1987, s. 19). Bu nedenle İstanbul'a her dönüşte farklı bir eve yerleşmişler, bunun sonucunda da farklı bir okula gitmiştir. İlerleyen süreçte Yusuf Paşa mahallesinden bir ev satın alarak bu mahalleyle yerleşmişlerdir. Yusuf Akçura, Askeri rüştiyeye geçinceye kadar Yusuf Paşa ilk mektebinde tahsiline devam etmiştir (Temir, 1987, s. 11).

Annesi, Dağıstanlı Osman namında biriyle evlenmek istemiş ve durumu Yusuf Akçura'ya anlatmıştır. Yusuf Akçura bu duruma pek olumlu bakmasa da ses çıkarmamıştır. Annesi Osman Bey ile evlenmiş. Üvey babası Osman Bey'de Yusuf'a öz evladı gibi davranmıştır. Yusuf Akçura, kendisine esas milli ve dini terbiyeyi verenin Dağıstanlı Osman Bey olduğunu söylemiştir. Osman Bey'in Yusuf Akçura'ya karşı ihtimam ve dikkati o dereceyi bulur ki Yusuf Akçura Türkiye'de artık "*Dağıstanlı Yusuf*" diye tanınmıştır (Temir, 1987, s. 12).

Yusuf Akçura 1887 yılında Koca Mustafa Paşa Askeri Rüştiyesi'ne yazılmıştır (Georgeon, 2005, s. 18). Koca Mustafa Paşa Askeri Rüştiyesi'ne gittiği yıllarda Türkiye'yi ziyaret eden veya sığınmış bazı Kazanlı ailelerle görüşmüştür, Rusların Müslümanlara yaptığı zulüm ve adaletsizlikleri duyarak üzölmüş ve hatta Ruslara beddualar bile etmiştir (TKAE, 1987, s. 19).

Yusuf Akçura ve annesi 1889 yılının bahar ayında baba yurdu olan Kazan ölkesine seyahat etmişlerdir. Kışı Kazan'da geçirmişler ve 1890 yazında İstanbul'a dönmüşler (Temir, 1987, s. 17-18). Yusuf Akçura 1893-1894 yıllarında Harbiye'ye kabul edilmiş. İkinci sınıftayken Genç Türklerin fikirlerine katılmak ve onlara hizmet etmek suçu ile tutuklanıp cezaya çarptırılmıştır. Cezası bittikten sonra tahsiline devam etmiştir (Temir, 1987 s. 26).

Yusuf Akçura kendi hayatından bahsederken şuurulu Türkçölüğünün Harbiye Mektebi sıralarında başladığını ifade etmiştir. Baba yurduna gittiği zamanlarda eniştesi İsmail Gaspıralı ile yaptığı sohbetlerinde onun fikirlerinden etkilenmiştir. Aynı zamanda Kazan Tatarlarının yenileşme hareketinin öncülerinden Gehabeddin Mercani, Alimcan Barudi'yi ve Kayyum Nasırı'yi ziyaret etmiştir. Yine amcası İbrahim Akçura ve onun zengin kütüphanesinde yaptığı görüşmeler, tartışmalar Yusuf

Akçura'da çok faydalı bir o kadar da derin izler bırakmıştır (Temir, 1987, s. 27) (TKAE, 1987, s. 19-20).

Yusuf Akçura, Erkanı Harbiye'den üsteğmen rütbesi ile mezun olmuştur. Fakat tam bu dönemde sınıf arkadaşlarından Ahmet Ferid Bey ve onlarla birlikte seksen dört kişi Fizan'a sürülmek üzere Trablusgarp'a gönderilmiştir (TKAE, 1987, s. 21). Lakin Fizan'a sevk için yeterli para olmadığından şehrin eski kalesine hapsedilmiştir. Buradan Avrupa'daki "*Genç Türkler*" ile Sultan arasında yapılan anlaşmayla kurtulmuşlardır. Yusuf Akçura kaybettiği askeri rütbesini bu anlaşma sayesinde geri almıştır (Temir, 1987, s. 28).

1899'da Yusuf Akçura ve iki arkadaşı, Ahmet Ferid ve Zühtü, anlaşarak Binbaşı Şevket Bey'in yardımıyla Tunus'a kaçmışlardır. Oradan Avrupa'ya geçerek Paris'e ulaşmışlardır. Yusuf Akçura ile Ahmet Ferid "*Siyasi Bilimler Serbest Okulu*" na kaydolarak dönemin tanınmış hocalarından dersler almışlardır. Yusuf Akçura siyaset dışında felsefe, sosyoloji, tarih ve filoloji konuları ile de yakından ilgilenmiş ve Sorbonne'da öğleden sonraki dersleri de takip etmiştir (Temir, 1987, s. 28).

Paris'te ilk görüştüğü Türk mültecilerinden Doktor Şerafeddin Mağmumi, kendisine Osmanlılık fikrinin çürüklüğünden, çeşitli unsurların anlaşmasını sağlamanın imkansızlığından, tek kurtuluş yolunun Türk milliyetçiliği olduğundan, Batılıların Doğu ve Türk düşmanlıklarından bahsetmiştir (TKAE, 1987, s. 21-22). Şerafeddin Mağmumi'nin bu sözleri, milliyetçilik düşüncesi içinde olan Yusuf Akçura'yı çok derinden etkiler bunu da bizzat kendisi ifade etmiştir (Akçura, 2012, s. 105).

Yusuf Akçura Paris'te Albert Sorel, Funk, Emile Boutmy, Anatole Le Roy-Beaulieu gibi hocalardan aldığı derslerin etkisi ile milliyetçilik fikrinin tarihsel süreçteki önemini kavrama imkanı bulmuştur (Georgeon, 2005, s. 36).

Yusuf Akçura'nın, güney ve kuzey Türk coğrafyalarından aldığı bilgi ve görgülere, Türk kültür tarihine ait eserler ve Avrupa ilim çevresinden kazandıkları da eklenince, siyasi ve toplumsal fikir ve muhakemesi daha da açıklık kazanmıştır. Bütün bu birikimle milliyetçiliği ve Türkçülüğü siyasi sahada da uygulamaya koymak için çalışmalara başlamıştır (Akçura, 2012, s. 106).

Paris'te öğrenimine devam ederken Genç Türklerle çeşitli ilişkilerde bulunmuştur. Bu arada Ali Rıza Bey tarafından yayımlanan Türkçe Şura-yı Ümmet gazetesinde

makaleleri ve Fransızca Meşveret gazetesinde makaleleri yayınlanmıştır (TKAE, 1987, s. 22). Yusuf Akçura 1903'te Paris'teki tahsilini hazırladığı “*Osmanlı Saltanatı Kurumları Tarihi'ne Ait Bir Deneyim*” adlı tezle, üçüncülükle tamamlanmıştır (Akçura, 2012, s. 108).

1904'te Yusuf Akçura Kazan'a, akrabalarının yanına dönmüştür. Bu yıllarda, Tatar-Türk dünyasındaki yenileşmeler oldukça ilerlemiştir. Birçok matbaa açmıştır. Fakat Rus hükümeti siyasi gazetelerin çıkarılmasına izin vermemiştir. Bu dönemde Yusuf Akçura makalelerini Türkiye ve Rusya dışındaki bazı gazetelere yollamak zorunda kalmıştır (Temir, 1987, s. 30).

1904'te Kahire'de çıkan “*Türk*” gazetesine “*Üç Tarz-ı Siyaset*” adlı makalesini göndermiştir. “*Türk*” gazetesinin başyazarı Ali Kemal “*Cevabımız*” başlıklı yazısıyla Yusuf Akçura'nın makalesine saldırgan ifadelerle karşılık vermiştir (Temir, 1987, s. 30-31). Ahmet Ferit'de gönderdiği bir mektupla bu tartışmaya dahil olmuştur. Ferit, Ali Kemal'in eleştirilerine cevap verdiği yazısında, Yusuf Akçura'nın fikirlerinin bir kısmına katılmakla birlikte bazı düşüncelerini de eleştirmiştir (Akçura, 2008, s. 63-74).

Akçura'nın en önemli eseri olan “*Üç Tarz-ı Siyaset*”te Türkçülük meselesi ilk defa bütün açıklığıyla ele alınmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun takip ettiği üç yolun (Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük). olumlu ve olumsuz yönleri incelenerek açıklanmıştır. Amerikalı yazar Charles Warren Hostler'e göre bu makale “*1848 Komünist Manifestosunun*” Marksistler için oluşturduğu duygunun benzerinin Türkçüler içindeki oluşumudur. Üç tarz-ı Siyasetteki düşünceleri ve daha sonra bu doğrultudaki yazdıkları onu “*Türkçü*” ve “*Türkçülerin önde gideni*” olarak tanıtmıştır. Bu nedenle Yusuf Akçura'ya Türk birliği fikrinin kurucularından biri olarak bakılmıştır (Temir, 1987, s. 33-34).

Yusuf Akçura, 1905'te Türk-Tatar isteklerinin Rus hükümetine bildirilmesi için seçilen dört kişilik komisyonda görev almıştır. Komisyon tarafından hazırlanan on iki sayfalık Rusça muhtıra Rusya başbakanına sunulmuştur (Temir, 1987, s. 34). Yusuf Akçura dini konuların yanında sosyal ve siyasi konuların da incelenmesinin gerekliliğini ifade etmiştir (TKAE, 1987, s. 26).

Muhtıranın iki bölümünden oluştuğu vurgulanmıştır. Esas dilek ve arzu ettikleri on üç madde halinde ikinci bölümde dile getirilmiştir. Bu on üç maddeden dokuzu dini meselelerle ilgilidir. Yusuf Akçura'nın Müslüman Türk-Tatar dünyasının milli kültür ve yenileşme hareketlerinin yürütülmesinde önemli katkıları olmuştur (Temir, 1987, s. 35-39).

Osmanlı İmparatorluğu'nda meşrutiyetin ilanıyla Yusuf Akçura tekrar Türkiye'ye geri dönmüştür. 1908'de İstanbul'a gelen Yusuf Akçura, siyasi görüşleri bakımından tam manasıyla olgunlaşmış, Türkçülük fikirleri bakımından bilinçlenmiş, teşkilatçılık bakımından da değerli tecrübeler edinmiştir (Akçura, 2009 s. XIII-XIV). Türkçülük fikrinin "*Üç Tarz-ı Siyaset*"in şekillendirmesi ile çeşitli araştırmalarla dernek ve yayın organları ile önemli bir fikir akımı olmaya başlamıştır.

Yusuf Akçura ile İttihat ve Terakki arasındaki ilişki, aktif bir görev almamasına rağmen İttihatçıların çalışmalarını destekler niteliktedir. Yusuf Akçura, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmayı reddetmiş fakat onlara muhalefette olmamış. Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura'nın bu tutumunu şöyle ifade etmiştir: "*Yusuf Akçura, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmedi, ama idealleri onu ittihatçılarla birlikte çalışmaya yöneltti; öyle ki, cemiyetin üyesi bile olmadığı halde, genellikle İttihatçı olarak tanınıyordu.*" (Georgeon, 2005, s. 65).

Meşrutiyet devri, Türkçülüğün teşkilatlanmasına ve Türkçü cemiyetlerin kurulmasına imkân vermiştir. XIX. yüzyılın ortasından itibaren Osmanlı Devleti'nde "*İlmi Türkçülük*" hareketi kuvvet kazanmaya başlamıştır (Temir, 1987, s. 40). 1908 ile 1912 yılları arasında kurulan Türkçülükle ilgili derneklerin (Türk Derneği Cemiyeti, Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Ocağı Cemiyeti, Türk Bilgi Derneği gibi). hemen hepsinde Yusuf Akçura kurucular arasında yer almıştır. Türk Derneği 1908 yılında kurulmuş ve Cemiyetin amacı şöyle belirtilmiştir: (Temir, 1987, 41-42).

"Cemiyetin amacı Türk diye anılan bütün Türk kavimlerin mazi ve haldeki eserlerini, işlerini, durumlarını ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak yani Türklerin eski eserlerini, tarihini, dillerini, avam ve havas edebiyatını, etnolojisini, sosyal durumlarını ve mevcut medeniyetlerini, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp tanıtmak ve dilimizin açık, sade, güzel ilim dili olabilecek şekilde geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlasını ona göre incelemektir."

Bu dernekler arasında en aktif çalışmaları “ *Türk Yurdu Cemiyeti*”nde yapar. “*Türk Yurdu*” dergisinde 1911’den 1917’ye kadar müdür olarak görev alır (Kat s. 16-21). O, Türkçülüğün hararetle bir savunucusu olmuştur. Bir zamanlar Türk Yurdu ve Türk Ocak dendiğinde akla ilk gelen kişilerden biri Yusuf Akçura’dır. Bunun nedeni ilgi ve alakasını bu kurumlardan hiç esirgememiş olmasıdır.

Yusuf Akçura 1912 yılında kurulan Türk Ocakları'na aktif olarak katılmıştır. İlk yönetim kurulu şu kişilerden oluşmuştur: Ahmet Ferit, Yusuf Akçura, Dr. Fuat Sabit Mehmet Ali Tevfik. Cemiyetin amacını şöyle ifade etmişlerdir: “*Cemiyetin maksadı İslam kavimlerinin başlıca mühimi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki ve itilasıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır.*” (Temir, 1987, s. 43).

Yusuf Akçura, Rusya'daki Müslüman-Türk Tatar Halklarının Haklarını Koruma Komitesi başkanlığına seçilmiştir. Komitede Kazan Türklerinden Yusuf Akçura, Abdürreşid İbrahim, Kırım Türklerinden Mehmed Esad Çelebizade, Azerbaycan Türklerinden Ali Hüseyinzade, Ahmed Ağaoğlu gibi kişiler bulunmuştur. Komitenin amacı Rusya'da bulunan Türk boy ve ülkelerinin haklarını korumak ve duyurmak bunun için tüm devletlerle ilişkiye girmektir (TKAE, 1987, s. 30).

Yusuf Akçura, 1917 yılında Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay Derneği). Rusya’da esir düşmüş Türkler ile haberleşme ve onlara yardım etmek amacıyla İskandinavya’ya gönderilmiştir. Bu görevi esnasında birkaç defa hayati tehlike geçirmiştir. Yusuf Akçura, vazifesini, Bolşeviklerin çıkardıkları birçok zorluklara rağmen muvaffakiyetle tamamlayarak 1919’da İstanbul’a dönmüştür (Temir, 1987, s. 56).

Milli mücadele yıllarında Yusuf Akçura, Anadolu’ya geçmiş Kurtuluş Savaşı’na katılma planları yapmıştır. Ahmed Ferid’in kurduğu Milli Türk Fırkasına katılmıştır. Yusuf Akçura bu dönemde İngilizler tarafından tutuklanarak Agopyan Hanına hapis edilmiştir (TKAE, 1987, S.31). 1919 yılında tevkif edilen Yusuf Akçura, hapisten çıkınca 1920’de İstanbul’da Şevket Bey’in kızı Selma Hanım ile evlenmiştir. 9 Mart 1920’de Yusuf Akçura, eşi Selma Hanım ve Şair Mehmet Emin Anadolu'ya geçerek milli mücadele hareketine katılmışlardır (Temir, 1987, s. 63-64).

Milli mücadele hareketine katılmasından, 1925'lere kadar süren dönemde milli mücadele hareketinin bütün siyasal mücadelelerinde etkin bir biçimde yer almıştır. Milli mücadele kazanıldıktan sonra Cumhuriyet Halk Fırkasına girmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne seçilmiştir. Dış politikanın belirlenmesinde katkıları olmuştur. Yusuf Akçura, Jön Türk iktidarı döneminde bağımsız kalmıştır. Bağımsız fikirleri nedeniyle Yusuf Akçura'ya büyük değer veren Mustafa Kemal, kültürel sorunlarda onu bir danışman olarak değerlendirmiştir (Temir, 1987, s. 65).

Cumhuriyet döneminin temel taşlarından olan Milliyetçilik ve Halkçılık fikrinin oluşmasında ve bu fikirlerin olgunlaşmasında Yusuf Akçura'nın büyük katkısı olmuştur. Tam bağımsız bir devlet olabilmenin tek yolunun ekonomik güçten geçtiğini ifade etmiştir, ülke ekonomisinin gelişmesi için yapılması gerekenler hakkında yazılar yayınlamış ve önerilerde bulunmuştur.

Yusuf Akçura, Cumhuriyet Halk Fırkasının milliyetçilik ve halkçılık gibi iki temel ilkesini benimseyerek halk fırkasına girmiş bununla birlikte onun halkçılık anlayışı Cumhuriyet Halk Fırkası ile aynı değildir. Onun savunduğu düşünce, Mustafa Kemal'in TBMM'de ifade ettiği halk egemenliği fikridir. Fakat halk = millet denklemini reddetmiştir. Yusuf Akçura'nın halkçılıktan söz ettiğinde bunu Fransızcadaki "*populisme*" değil, "*democratisme*" anlamında kullanmıştır (Georgeon, 2005, s. 132).

1925'ten sonra Yusuf Akçura Ankara Hukuk Mektebinde siyasi tarih hocalığına atanmıştır. 1933'te ise İstanbul Üniversitede hocalık görevini üstlenmiş ve siyasal tarih profesörlüğü getirilerek çalışmalarına devam etmiştir. Aynı zamanda Kars milletvekilliği yapar ve Türk Ocaklarındaki faaliyetlerine devam etmiştir. 1931'de Türk Tarih Kurumunun kuruluşuna katılır ve ertesi yıl kurumun başkanlığına getirilmiştir. 1932'de toplanan ilk Türk Tarih Kongresi'ne başkanlık etmiştir (TKAE, 1987, s. 31-32).

Akçura'nın iki çocuğu olmuştur. 1924 doğumlu kızı Ülken ve 1927 doğumlu oğlu Tuğrul (Temir, 1987, s. 72). Akçura 11 Mart 1935 Pazartesi günü vefat etmiştir. Cenaze töreni 13 Mart Çarşamba günü yapılmış, Edirnekapı kabristanlığına defnedilmiştir. Kabrinin üzerinde Kazan Hanlığı devrinden kalan son abide ve milli heyecan timsali olan "*Süyüm Bike*" kulesinin maketi konulmuştur (Temir, 1987, s. 76-).

6.2. Milliyetçilik Anlayışı

Yusuf Akçura'nın bütün fikirlerinin temelinde milliyetçilik anlayışı hakim olmuştur. Yusuf Akçura, Avrupa'daki fikir hareketlerini tahlil ederken öncelikle millet ve milliyet kavramları üzerinde durmuştur. Ona göre dil ve tarih incelemeleri neticesinde milliyet fikri doğmuştur. Önceleri ırk manasında gelişen bu kavram, XIX. yüzyıldan itibaren siyasi ve kültürel bir anlam kazanmaya başlamıştır. Hâkimiyetin millete ait olduğu düşüncesi zamanla milli hâkimiyet ve milli devlet anlayışını doğurmuştur (Akçura, 2016a, s. 27-47).

Son demlerini yaşayan Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtarılması için çeşitli çözümler aranmıştır bu doğrultuda çeşitli fikir akımları geliştirilmiştir. Yusuf Akçura'nın da savunucuları arasında yer aldığı Türkçülük hareketi, o dönemde en çok tartışılan fikirlerden biri olmuştur. Türk milliyetçiliğinin pek çok taraftarı olmasına rağmen aldığı en büyük eleştiri, Osmanlıcılık ve İslamcılığın aleyhine olması bunun yanı sıra İslam'ın da kavmiyet cereyanını reddetmesidir. Bu eleştirilere karşı Türkçüler, Osmanlı İmparatorluğu'nda milliyetçilik cereyanını ilk getirenlerin Türkler olmadığını, Osmanlı milleti veya milliyeti olamayacağını ve Osmanlı kavramının sadece bir devletin adı olduğunu belirtmişlerdir. Türkçülere göre Osmanlı kelimesi bir devletin unvanından başka bir şey değildir. Osmanlı adı altında yeni bir millet ortaya çıkarma gayretlerinin bir ütopya olduğunu ortaya koyan Yusuf Akçura ve diğer Türkçü aydınlar, milliyet düşüncesinin de böyle bir Osmanlılığa engel olmadığını ifade etmişlerdir (Akçura, 2005b, s. 49-54).

Ayrıca Türkçülerin ortaya koydukları milliyetçilik anlayışında İslamiyet'in önemli bir yeri vardır. Türkçüler, Türkçülüğün ana hatlarını tayin ederken, tamamıyla Müslüman-Türk vurgusu yapmışlardır. Milliyetçilik ile İslamcılığın çelişmediğini hatta milliyetçiliğin İslamiyet'e yeni bir canlılık kazandıracağını ortaya koymaya çalışmışlardır. Özellikle Ahmet Ağaoğlu, İslamiyet'in milliyetçiliğe değil cahiliye de kadınlara değer verilmemesi ve Emeviler döneminde izlenen mevali politikasına karşı olduğunu, milliyetçiliğin ayrıştırıcı olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir (Akçura, 2009, s. 452-453).

Birbiriyle çelişir gibi görünen bu akımları Ziya Gökalp, "*Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*" şeklinde ki sentezi ile kaynaştırmış ve bunlar arasında çatışma

olamayacağını ileri sürmüş, “*Muasır bir İslam Türklüğü*” oluşturmayı düşünmüştür (Gökalp, 2015d, s. 20).

Türkçü aydınlar, İslamiyet'in milliyetçiliğe ters olduğu fikrine karşı çıkmıştır. Ona göre, İslamiyet milliyetçiliği kabul etmek zorundadır bu tarihin bir zorunluluğudur. Yusuf Akçura bu konuda şunları ifade eder: (Akçura, 2008, s. 60).

“...Milliyeti tarif etmek isteyenlerden bazıları, dine bir amil gibi bakmaktadırlar. İslam, Türklüğün birleşmesinde şu hizmeti yerine getirebilmek için, son zamanlarda Hıristiyanlıkta da olduğu gibi, içinde milliyetlerin doğmasını kabul edecek şekilde değişmelidir. Bu değişme ise hemen hemen mecburidir de: Zamanımız tarihinde görülen umumi cereyan ırklardadır. Dinler, din olmak bakımından gittikçe siyasi ehemmiyetlerini, kuvvetlerini kaybediyorlar, içtimai olmaktan ziyade şahsileşiyorlar. Cemiyetlerde vicdan serbestliği, din birliğinin yerini alıyor. Dinler, cemiyetlerin ek işleri olmaktan vazgeçerek, kalplerin hadi ve mürşitliğini deruhte ediyor, ancak Halik ile mahluk arasındaki vicdani rabıta haline geçiyor. Dolayısıyla dinler ancak ırklarla birleşerek, ırklara yardımcı ve hatta hizmet edici olarak, siyasi ve içtimai ehemmiyetlerini muhafaza edebiliyorlar.”

Bu düşünceler daha sonra milliyetçiliğin İslamiyet'e yeni bir canlılık kazandırması düşüncesine de etkili olmuştur. Müslüman ülkelerde milliyetçiliğin gelişmesi, İslamiyet'i zayıflatmaktan çok onun güçlenmesine hizmet etmiştir (Georgeon, 2005, s. 47). Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyasette, Panislamizm'i çözümlerken bir tespitte bulunmuştur: Panislamizm, İslamiyet'in birlik ve dayanışmadan gelen gücüne dayanarak, Osmanlı Devleti'ne en fazla yararı sağlayacak olanıdır. Ama burada bir dış engel mevcuttur: Avrupalı güçlerin Müslüman dünyasının üçte ikisi üzerindeki hâkimiyeti. O halde, İslamiyet'te var olan güçten Pantürkizm yararlanmalıdır (Akçura, 2008, s. 58-60).

Yusuf Akçura, daha 1904'te siyasi anlamda Türk birliğinin dünyadaki jeopolitik önemine işaret etmiştir. O yıllarda dünyada kırk beş, elli milyon Türk'ün yaşadığını vurgulamış daha çok Türklerin siyasi manada uyanışı ve birleşmeleri üzerinde durmuştur. Yusuf Akçura, geçmişte doğuda ve batıda çok geniş coğrafyaları hükmü altında tutan Türklerin bugün eğitim, ekonomi ve siyasi konularda Avrupa'nın gerisinde kaldığını ifade etmiştir. Bununla birlikte Türklerde de yavaş yavaş kımıldanmaların, uyanışların başladığına dikkat çekmiştir. Yusuf Akçura, bu

uyanışın kaynağı olarak gördüğü milliyetçilik ve Türkçülük fikirlerinin gittikçe büyüyerek yayılacağına inanmıştır (Akçura, 2015b, s. 164-165).

Yusuf Akçura, millet tanımını ağırlıklı olarak ırk ve dil esasına oturtmaya çalışmıştır. Türklüğü bir bütün olarak gören Yusuf Akçura, millet tanımını siyasi sınırlara bağlı olarak ele almamıştır. XIX. yüzyılı milliyetler dönemi olarak görür XVIII. ve XIX. yüzyıllarda iki tür milliyet fikrinin ortaya çıktığını belirtmiştir. Birincisi, Fransız mütefekkir ve ihtilalcilerinin ortaya koyduğu milliyet anlayışıdır ki; bu arzu ve iradeyle izah edilen bir milliyet anlayışıdır. İkincisi ise Alman milliyet anlayışıdır. Bu, kan ve nesebe dayalı bir milliyet anlayışıdır. Yusuf Akçura, Alman milliyet anlayışının yüzyıla hâkim olduğu kanaatindedir ve kendisi de milliyetin doğuştan kazanıldığı, kişinin kan ve nesep yoluyla bir millete ait olduğu anlayışını benimsemiştir (Akçura, 2016a, s. 17-36).

Milletin temelini kültürde gören Türkçü aydınların gayesi, öncelikle milli kültür yaratma ve bu yolla Türk milli uyanışını gerçekleştirerek, şuursuz bir halde yaşayan Türkleri millet haline getirmek olmuştur. Yusuf Akçura, Türk milliyetçilerinin, Türk kültürünün yabancıların etkisinden kurtulup kendi özünü bularak gelişmesi için çalıştıklarını fakat tam anlamıyla kültürel bağımsızlık elde edebilmek için siyasi sahada da tam hürriyet ve istiklalin kazanılması gerektiğini ifade etmişlerdir (Akçura, 2015a, s.199).

Yusuf Akçura ve diğer Türkçü aydınlar, çok milletli Osmanlı Devleti'nin yerine kurulan Milli Türk Devletini, Türkçülük politikasının somut bir ifadesi olarak görmüşlerdir. Yusuf Akçura, "*Türkçülüğün Tarihi*" adlı eserinde bunu şöyle ifade etmiştir: "*Türkiye Cumhuriyeti'nin başta Büyük Millet Meclisi namıyla, sonra hakiki adıyla kurulması, Türk milliyetçiliği açısından Türkçülük idealinin gerçekleşmesi demektir. Çoğu Türkçülerin belki hayatlarında gerçekleşeceğini ümit bile edemedikleri ideal, bir Türk dehasının kudretiyle gerçek olur, milli Türk devletinin kurulmasıyla.*" (Akçura, 2015a, s. 269-271).

Cumhuriyet rejiminin ortaya koyduğu millet ve milliyetçilik anlayışıyla, Türkçü aydınların milliyetçilik ve millet anlayışı arasında bazı farklılıklar bulunmuştur. Türkçü aydınlar siyasi sınırların milletleri bölemeyeceği fikrinden hareketle milleti belirli bir toprak parçası ile sınırlamamışlardır. Halbuki yeni rejimde milli kimlik belirlenirken belirli bir toprak parçası esas alınmıştır. Milletın vatanla birleştirmesi,

1924 anayasası ile milletin tanımını, vatandaşlık bağıını esas alarak yapılmış ve böylelikle yeni bir anlayış ortaya koyulmuştur. Zamanla yeni rejimin anlayışı ile Türkçü aydınların yaklaşımı arasında ideolojik bir anlayış birliği sağlanmıştır.

Yusuf Akçura, son yüz-yüz elli yıllık cihan tarihinde en göze çarpan gelişmişlik yolunun ilkelerinin milliyetçilik ve halkçılık olduğunu ifade etmiştir. Bununla ilgili olarak; *“Milliyetçilik ve halkçılığın temel hedefi kayıtsız ve şartsız milli egemenliktir.”* demiştir (Akçura, 2015b, s. 113).

Fransız İhtilali'nin ortaya koyduğu şu ilkelerden; *“İnsanlar hür ve eşit doğar, öyle yaşarlar.”* ve *“Hakimiyet milletindir.”* hareketle Yusuf Akçura milletin diğer bir millete mahkum olamayacağını ifade etmiştir. Yusuf Akçura, *“Mademki insanlar ferden hür, birbirlerine müsavidirler; fertlerin bir araya gelmesinden oluşan cemiyetler de birbirlerine müsavidirler ve yekdiğerine karşı hürdürler... Madem ki hakimiyet milletindir, her millet kendini idare edecek kavanini bizatihi tanzim hakkını haizdir...”* der (Akçura, 2016a, s. 24-25).

Yusuf Akçura'ya göre; *“Milli egemenliğe tamamen sahip olan bir millet, diğer milletlere karşı tamamen hür ve bağımsız olduğu için, kendi içinden ayrılan fertlerin ve sınıfların da mahkûmu olmaz. Bu mertebeye ulaşan millet, soyut adaleti hayatta tecelli ettirmiş demektir. Milli egemenlik ilkesine karşı gelmek, Allah'ın yeryüzünde görmek istediği adalete karşı gelmek, ilahi idareye isyan etmek demek olur. Tabii kanunlara hareketleri uydurmadıkça, nasıl doğal kuvvetlerden istifade edilemezse, tarihin tabii cereyanlarına ters hareket edilmekle de hüsrandan başka netice elde edilemez. Milliyetçilik ve halkçılık aleyhinde bulunanların nihayet mağlup ve kahr olacaklarına bir an tereddüt edilmemelidir.”* (Akçura, 2015b, s. 140-143).

6.3. Ekonomi ve Milliyetçilik

Dünyada gelişip değişen sisteme ayak uyduramayan Osmanlı Devleti bu geri kalmışlığı sadece siyasi ve fikri açıdan yaşamamıştır. Bunların yanı sıra ekonomik sistemi de büyük ölçüde etkilemiştir (TKAE, 1987, s. 47-48). Yusuf Akçura, Türkler arasındaki milli his ve fikirlerin doğup gelişmesinde, fikri sebepler kadar maddi sebeplerin de etkili olduğunu şu ifadelerle belirtmiştir:

“Türk Milleti'nin kavmi yeteneklerinin oluşmasına en ziyade tesir eden sebep fikri olmaktan ziyade maddi iktisadi olsa gerektir; zaten diğer milletlerin kavmi yetenekleri de fikri sebeplerden ziyade iktisadi sebeplerin tesiri ile sonuçlanmıştır...”

“...Milli his cereyanlarının gerçek kaynağı, zannımca, iktisadi rekabetin duyulmasından başka bir şey değildir. İşte bir taraftan fikri sebeplerin, diğer taraftan maddi sebeplerin tesiri neticesi olarak Türk aleminde, Türklük milli his ve fikri doğmuş, diğer bir söyleyişle Türklerde kavmi yetenekler oluşturmaya başlamıştı. Bu pek tabii pek maddi bir ihtiyaca tekabül ettiği cihetle, gittikçe artacak ve kuvvetlenecektir...” (Akçura, 2015b, s. 144-145).

“İktisatça güçlü olmadan, kültürel ve siyasi bağımsızlıklar mümkün değildir. Türk'ün yalnız dimağından değil, dimağ ve midyesinden gelen bu zorunluluk anlayışıdır ki, milliyet fikrini, milliyet cereyanını oluşturmuş, süratle ilerletmiş ve geliştirmiştir.” (Akçura, 2016b, s. 165-166).

Yusuf Akçura, tarihte yaşanan en uzun süreli savaşın İslam-Hıristiyanlık savaşı olduğunu ve bu savaşın da son üç-dört asrının *"Şark Meselesi"* olarak isimlendirildiğini söylemiştir (Akçura, 2016b, s.42-43). Bu amaçla yapılan Haçlı Seferleri'nde aynı dava sürülmüştür. Yusuf Akçura bu süreci Hıristiyanların, Türkleri ve Müslümanları yıpratıp yok etmeye çalışması olarak görür (Akçura, 2016b, s. 43-44). Yine aynı amaç doğrultusunda ülkeye çok fazla miktarda Avrupa üretimi olan ürünlerin ve bunun sonucu sermayenin girmesiyle yerli esnaf ve sanayinin çöktüğünü ve Avrupa'nın istediği gibi kullanabileceği, ucuz ancak boğaz tokluğuna çalıştırılabilen yerli kişiler oluşacağını öngörmüştür. Yusuf Akçura, Tanzimat ile birlikte ülkeye fazlaca giren sermaye ve parayı da aslında bir haçlı seferi olarak saymıştır (Akçura, 2015b, s. 59).

Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ni borçlandırdığını ve Düyun-u Umumiye'nin ise Avrupa'nın kapital isteklerine hizmet eden, Türkiye ekonomisinin bağımsızlığını zedeleyen bir kuruma dönüştüğünü belirtmiştir (Akçura, 2015b, s. 65). Bütün bunların başlangıcı olarak Tanzimat'ı görmüştür. Tanzimat'ı hayırlı bir iş değil aksine ülkeyi, devleti esir edip hatta yıkan yok edici bir silah olarak nitelendirmiştir konuyla ilgili olarak şunları aktarmıştır:

"Tanzimat efendiler, Şark Meselesi'nin iktisadi devresinde, Avrupa'nın Osmanlı Devleti aleyhine kullandığı, öldürücü silah olmuştur: Sırf sermaye ile ve bu devrede sermayenin iki itaat eden hizmetçisi mahiyetinde olan hars ve siyaset ile evvelleri harp ve siyasetle nail olduğundan daha çok kazanmıştır. Hıristiyanların bu bilmem kaçınıcı seferinde, Müslümanlar üzerine havale ettiği bu yeni zehirli silah yani sermaye yalnız siyasi istiklali, milli hâkimiyeti değil, yalnız dini ve milliyeti de değil, geçim vasıtalarını da kökünden kesiyor ve bu suretle Müslümanların hayatına, varlığına taarruz ediyordu. Tam başarı halinde, şark'ın ahalisi Avrupalıların kul ve kölesi olacaktır; Avrupa şark'ı, ruhsuz bir ceset haline getirecek, istediği gibi kullanacaktır. Müstakil geçim sebepleri olmayan insanlar, rızıklarını dağıtan kimselerin her türlü emel ve düşüncelerine boyun eğmeye, kesin itaat ile itaat etmeye mecburdurlar. Aç insanlar, yumuşak hamur gibi istenilen şekil ve kıyafete sokulabilirler..." (Akçura, 2015b, s. 74).

Yusuf Akçura, tam bir liberal değildir. Bununla birlikte sosyalist iktisadi görüşleri de tam olarak savunmamıştır. Yusuf Akçura, o günkü şartları da göz önünde bulundurarak, devletçilik görüşünden yanadır. Milliyetçi ve halkçı yönünün ağır bastığı iktisadi fikirleri, TBMM'deki bütçe görüşmelerinde de dikkat çekmiştir. O, başbakana yeni kurulmuş olan devletin lüzumsuz masraflardan kaçınması gerektiğini; *"Damlaya damlaya göl olur, tasarruf lazım, fazla masrafları kabul etmeye doğru gidiyoruz. Alınacak olan otomobillerle masrafların davet edilmemesini rica ederim."* diyerek ifade etmiştir (Kat, 2010, s. 84).

Yusuf Akçura Liberalizmin Osmanlı Devletine etkilerini kavradığı için hayatı boyunca milliyetçilik ve halkçılık düşüncelerinin savunucusu olmuştur (TKAE, 1987, s. 54).

Yusuf Akçura'ya göre kazanılan savaş cihad-ı asgardır (küçük cihad) O, asıl bundan sonra kazanılması gereken savaşın cihad-ı ekber (büyük cihad) olduğunu söylemiştir. *"Bu meydan muharebesi, ne top ve tüfekte, ne de Lozan'da olduğu gibi söz ve kalemlle edilecektir; bu büyük meydan muharebesinin silahı, turpan, mala, pergel, örs, çekiç, mancınık, atölye, buhar ve makinedir. Bu büyük meydan muharebesi, ziraat, zanaat ve ticaret sahasında vukua gelecektir. İşte Türk Milleti, asıl bu iktisat Meydan Muharebesi'ni kazandığı zamandır ki ispat-ı rüşt edecek, hür, müstakil,*

müreffeh milletler arasına girebilecektir.” diyerek düşüncelerini ifade etmiştir (Akçura, 2015b, s. 130-131).

Yusuf Akçura, *“Bütün Türk yurdu yoğun bir çalışma ve faaliyet sahası olduğu zaman cihad-ı ekber kazanılmış, Türk milleti hakiki hürriyet ve istiklaline kavuşmuş olur.”* İfadesiyle konuşmasının sonunda herkesi cihad-ı ekbere davet eder (Akçura, 2015b, s. 136).

Tüm halkın ekonomik bir seferberliğe katılması gerektiğini düşünmüştür. Yusuf Akçura, mekteplerimizde geleceğin büyüğü olan çocuklara ve gençlere iktisadi eğitim ve öğretimin de verilmesi gerektiğine inanmıştır ve *“Mekteplerimizde çocuklara, gençlere destani ve edebi talim ve terbiye telkin ediyoruz. Bu terbiye tamam değildir, eksiktir, bir taraflıdır. Milli terbiyemiz tamam olmak için, öteye ilişkin destani ve edebi eğitim ve öğretimle beraber, maddi, gerçek ve iktisadi eğitim ve öğretim de verilmelidir. Ve hatta bu son kısım, evvelkisine takdim ve tercih olunmalıdır.”* demiştir (Akçura, 2015b, s. 134-135).

Yusuf Akçura'ya göre; Osmanlı döneminde Türkler iktisadi gelişmelerle uyumlu bir şekilde ilerleyemediğinden bu alanı gayrimüslimler, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler doldurmuştur. Bu durum ise çok tehlikelidir. Savaş yıllarına gelindiğinde ancak bu durumun tehlikesi anlaşılmıştır fakat artık yapılacak bir şey de kalmamıştır. Tarihin aynı şekilde tekrar etmemesi için Türk milletinin, ekonomide aktif bir şekilde yer alması gerekir. Milli müesseselerin, milli mütefekkirlerin hepsinin ekonomide millileşmeye yardım etmesi gerekir (Akçura, 2015b, s. 138).

TBMM'deki bir konuşmasında milliyetçi ekonominin artık oluşması gerektiğine dayanak olarak şunu göstermiştir: Türklerin ekonomik açığundan faydalanan Rumların, Ermenilerin ve Yahudilerin Türk toprakları üzerindeki yayılma ve güçlenmesi daha kolay olmuştur (Kat, 2010, s. 67). Bu durum göz önüne alındığında yeni ve yerli bir Türk burjuvazisinin oluşması gerektiğine inanmıştır (Akçura, 2015, s. 122-128)., (Georgeon, 2009, s. 95).

Yusuf Akçura'ya göre eğer Türkler kendi içlerinden sermayedar bir burjuva sınıfı çıkaramayacak olurlarsa yalnız memur ve köylüden ibaret Osmanlı toplumunun muasır bir devlet halinde devamlı yaşayabilmesi mümkün değildir (Akçura, 2016b, s. 42-50).

Yusuf Akçura “*milli iktisat*” fikrinin önemli savunucularından biridir. Yusuf Akçura'nın milli iktisat düşüncesi; Tanzimat döneminden beri Osmanlı pazarlarının Avrupa sanayisinin ham madde kaynağı ve açık pazarı haline gelmesine, Osmanlı sanayisinin ve yerel zanaatkârların çökmesine ve beraberinde getirilen liberalizm düşüncesine taban tabana zıttır. Akçura'nın liberal ekonomiye muhalefeti, özellikle o dönemde Avrupa ile Osmanlı Devleti arasındaki ticari ilişkileri düzenleyen serbest mücadeleye yönelik eleştiriler olarak ortaya çıkmıştır (Akçura, 2015b, s. 127-128).

Yusuf Akçura, Liberalist veya Sosyalist diyemeyeceğimizi ancak milli iktisat düşüncesini benimsediği şu düşünceleri göstermektedir:

“Milliyet fikri milliyet cereyanı, tekâmül ede ede, diğer sebep ve etkenlerin de tesiriyle, bugünkü milli Türkiye Devleti halinde tecessüm etmiştir. Tarihe intikal eden saltanat-ı Osmaniye’de sakin Türklerin cümlesi her türlü fikri, mefkûresi sebepler bir yana, sırf yaşayabilmek, yabancılardan, hatta sabık vatandaşlarının mahkûmu, ırgadı, esiri olmamak için, hür, müstakil, yalnız siyaseten değil, iktisaden hür ve müstakil bir milli Türkiye Devleti tesisine, tarihten mecbur idiler ve bu, bugün siyaseten bir emri vakidir. Şimdi icap eder ki, Türklerin cümlesi birlik olarak ve pek çok çalışarak, bu milli devleti iktisaden de, diğer bazı devletler derecesine getirsinler. Ve ancak bu sayededir ki Türkiye Devleti’nin iktisatça istiklal ve hürriyeti, Türkiye halkının da genişlemesi ve refahı temin edilmiş olur.” (Akçura, 2015b, s. 192-193).

Milli iktisadın amacı, ekonomik bağımsızlıktır. Yusuf Akçura, “*Ekonomik bakımdan kendi kendine yetemeyen, yani ekonomik bağımsızlığa sahip olmayan bir toplum, siyasal bağımsızlığını da yitirmeye mahkumdur.*” der. Bununla birlikte Avrupa'nın hegemonyasına birden karşı gelinemeyeceğini, bunun ılımlı ve giderek gelişen bir süreçte gerçekleşeceğini düşünmüştür (Georgeon, 1996, s. 95).

Yusuf Akçura'ya göre, Osmanlı ekonomik yapısının kuvvet ve hâkimiyetinin en önemli temeli köylü sınıfıdır. Bu sınıf milli mücadele zamanında göstermiş olduğu başarıyı şimdi ekonomik ve sanatsal alanda da göstermelidir (Akçura, 2015b, s. 131-188).

6.4. Eğitim ve Milliyetçilik

Toplumların gelişmesi ve ilerlemesinde eğitim son derece önemli bir görev üstlenmiştir. Eğitimsiz bir toplum gelişmemiş ve ilerleyememiştir. Çağdaş bir

uygarlık düzeyine ulaşmak ise ancak eğitimle mümkün olmuştur. Eğitim kadar eğitimin nasıl verildiği de önemlidir. Eğitim kurumlarının kalitesi ve bu kurumlarda verilen eğitim toplumların gelişmesinde ve yükselmesinde belirleyici bir unsurdur. Eğitim de meydana gelen bozulma toplumları çağın gerisinde bırakabilir. İslam medeniyeti tarihine baktığımızda, eğitim kurumlarında pozitif ve dini ilimler birlikte ve uzman kişilerce verilmiştir. Eğitimin her açıdan yüksek seviyede tutulduğu bu dönemlerde İslam toplumlarının zirvede bulunması elbette ki bir rastlantı değildir.

Eğitim seviyesi yüksek olan ve yükselen bir toplum birçok alanda gelişme göstermiştir. Bu gelişme ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel, sanatsal alanlarda bir bütün olarak birbirini izlemiştir. Osmanlı Devleti'nin Yükselme Döneminde başat güç olan eğitim, ileri seviyeye gelmiştir. XVI. yüzyılın sonu XVII. yüzyılın başında Osmanlı Devleti duraklamalar yaşamış ve bu dönemde eğitim sistemi bozulmuştur. Çözülemeyen bu sorun ilerleyen süreçte Osmanlı'nın yıkılmasına neden olmuştur.

Yusuf Akçura, Osmanlı Devleti'nin dağılma sebeplerini izah ederken geleneksel eğitim ve öğretim kurumları hakkında şunları dile getirmiştir: “*Şeriat esaslarına göre tanzim olunan mektep ve medreselerin, XVII. asırdan itibaren Batı da inkişaf eden serbest ulumu benimseyemediğinden dolayı, Müslüman Osmanlıların medeni tekâmüllerine kâfi derecede hizmet edememesi, hatta bu mektep ve medreselerin XV. ve XVI. asırlarda bulunduğu seviyeden aşağı düşürerek ilim ve marifetçe Osmanlıların Garba nazaran geri kalmalarına sebep olmuştur.*” (Akçura, 2010, s. 7).

Yusuf Akçura, Batı medeniyetinin maddi olarak ilerde oluşunu kabul etmiştir. İlerlemek isteyen toplumlarında dikkatini şu noktaya çekmiştir: “*Batı medeniyetinin ilerlemesinin nedenlerinden birisi hatta en önemlisi eğitim ve öğretimin yaygınlaşması ve eğitilmiş kişilerin artırılmasına verdiği önemdir. Batı medeniyeti hususunda ilim ve marifet hem yayılır, hem derinleştirilir. Batı, bu noktada umumi, mecburi, ücretsiz eğitim ve öğretimde başarılı olur.*” (Akçura, 2015b, s. 90).

Osmanlı Devleti'nde son dönemde yapılan hataların en büyüğünü medreselerin ihmal edilmesi ve bunun sonucu medreselerin bozulması olarak görmüş olan Yusuf Akçura medreselerin bozulmasının ana nedenini ise ilmiye sınıfının ihmal edilmesine bağlamıştır. Osmanlı yenileşme hareketinin önemli isimlerinden II. Mahmut zamanında Osmanlı devlet teşkilatı baştan aşağı yenilenip düzenlenirken medreselere

dair önemli bir değişim yapılmamıştır. Yusuf Akçura, Osmanlı Devleti'nin maarif teşkilatını yeni baştan yeni temeller üzerine kurmak istemiştir. Medreselerin sadece dini eğitim verilen bir yer olmadığını pozitif bilimlerin de buralarda verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Daha önceden medreselerin dini ve pozitif bilimlerin birlikte verildiği bir nevi üniversiteler olduğunu vurgulamıştır. Yusuf Akçura, din ve ahlakın, dünya hayatının ve ahiret hayatının burada öğretildiğini bu öğretiler vasıtasıyla ehli İslam'ın yayıldığını düşünür. İslami medreselerde, İslami eğitimin ilerlemesinin sona ermesiyle İslam dünyasının ilerleyememesi arasında bir bağ kurmuştur. Bununla birlikte medreseleri görmezden gelerek Avrupa'dan taklit yoluyla getirilen yeni maarif müesseselerinden yetişmiş olanlarla, sadece dini eğitim veren eski medreselerden yetişmiş olanların birbirleriyle çatışmasının kaçınılmaz olduğunu söylemiştir (Akçura, 2015, s. 85-89).

Osmanlıda eğitimin iki başlı olarak yürütülmesi bireylerin kutuplaşmasına neden olmuştur. Osmanlı mekteplerinin dini, milli, vatani öğretileri yeterli bir şekilde veremediklerini ortaya koyar. Yusuf Akçura'ya göre, okumuş insanların ortak bir fikri anlayışa sahip olamamasının nedeni de memleketimize hakim olan Batılı mekteplerdir (Akçura, 2015b, s. 89-90).

Yusuf Akçura, Batılı mekteplerde de eğitim-öğretimin gelişmesinde ve derinleşmesinde mecburi ve parasız eğitim-öğretimin büyük payı olduğunu ifade etmiştir (Akçura, 2015b, s. 90). Ayrıca Yusuf Akçura, mekteplerimizde dini ilimlere ve İslam tarihine yeteri kadar bilgi verilmediğini, İslam dinin kadın ve erkeğe ilimi farz kıldığını ifade eder (Akçura, 2015a, s. 90-91). Verilecek eğitimin mutlaka kendi dilimiz olan öz Türkçe ile verilmesi gerektiğini belirtir ve bu şekilde öğrencilere milli şuurun verilebileceğine inanmıştır.

Yusuf Akçura, başta eğitim ve öğretimimizde olmak üzere hayatımızın önemli noktalarında bilhassa zihniyetimizde yer ettiğini söylediği ve "*skolastik*" olarak adlandırdığı düşünce yapısına tamamen karşı olmuştur. Avrupa, skolastik düşünce tarzından Rönesans döneminde kurtulmuştur. Fakat bu dönemde Müslüman ve Türk alemi giderek bağınazlaşmıştır, Müslüman din bilginleri içtihat düşüncesini terk etmiş. Öyle ki bu sorun sistemin düzenlenmesi ve yerlerine sivil mekteplerin getirilmesiyle çözülecek gibi değildir (Kat, 2010, s. 101-103). Şark toplumlarında ve özellikle toplumumuzda mevcut olan ezberci ve şekilci anlayışa karşı çıkar. Evrensel

tarih analizcisi olan Yusuf Akçura, derindeki güçleri keşfetmeye, tarihin büyük gerçeklerini bulup çıkarmaya çalışır (Georgeon, 2009, s. 94).

Yusuf Akçura'ya göre İslamiyet ve gelişme, birbirine uyum sağlayacak nitelikte birlikte ilerlemelidir. Bu gelişme sürecinin modeli de zamanın koşullarına göre yeniden düzenlenen medreselerdir. Yusuf Akçura, Kazan'daki Muhammediye Medresesi'nde 1904-1905 yıllarında hocalık yapar. Bu medresede adeta modern bilimlerin öğretiminin, İslami kurumlarla nasıl uyumlu bir biçimde kaynaştığını gösterir (Georgeon, 1996, s. 25).

6.5. Din ve Milliyetçilik

Tarihsel süreç içinde din-toplum ilişkisi insanlık tarihi kadar eskidir. Yeryüzünde ilk insanla birlikte var olan din olgusu, tarih boyunca toplumları çeşitli yönlerden etkilemiştir. İnsanın mutluluğunu hedefleyen din, bireysel, toplumsal, maddi ve manevi açıdan yani bütün yönleriyle insanı kuşatmıştır. Dolayısıyla din ve toplum, sosyal hayatın her alanında etkileşim halindedir olmuştur.

Dinle toplum arasındaki ilişki tek yönlü olmayıp karşılıklıdır. Bu etkileşimin farkında olan Yusuf Akçura, Türk toplumunun din anlayışındaki eksiklik ve yanlışlıkların giderilerek, milletleşme ve ilerleme sürecinde dinden yararlanılmasının gerekli olduğunu düşünmüştür (Akçura, 2005, s. 58- 60).

Yusuf Akçura, Türk toplumunun değişip gelişmesinin önündeki engellerden birinin dinin yanlış yorumlanmasından kaynaklanan davranışlar olduğunu ifade etmiştir. Osmanlı Devleti'nin çıkmaza girdiğini ifade eden Yusuf Akçura Osmanlı Devleti'ndeki Müslümanların konumunu da şöyle aktarmıştır: “*Osmanlı Devletindeki Müslümanların zahiri itikatları Ehl-i Sünnet Ve'l Cemaat (Maturidi). ise de gerçekte mezheb-i cebriyeye mensupturlar.*” Müslümanların cüz'i iradeyi kullanmayarak her olumsuz durumu kader olarak görmeleri ve her lütfu ondan beklemeleri gibi yanlış bir kader anlayışına sahip olduklarını belirten Yusuf Akçura, “*Musibet ve saadeti, zatımızdan hariç bir kuvvette, kaderde, padişahta aramamalıyız. Necat ve saadet kendimizdedir!*” demiştir (Akçura, 2016b, s. 91-94).

Yusuf Akçura dini, toplumun düzeni ve dinamizmini sağlamak için gerekli görmüştür. Aslında, onun bu yaklaşımı cumhuriyet öncesi Osmanlı aydınında sıkça görülen, toplumun ve özellikle kurumların değişiminde, dönüşümünde dinden

yararlanma şeklinde beliren düşüncelerle aynı doğrultudadır. Bununla birlikte Yusuf Akçura'ya göre, dinde de reform gereklidir ve dinsel reformla kültürel modernleşme hareketlerini birbirini destekler nitelikte ele almak gerekir. İslamiyet ve gelişme, birbirine uyum sağlayacak şekilde birlikte yürütülmelidir. Yusuf Akçura, İslamiyet'i esas itibariyle altın çağını yaşadığı asr-ı saadete, tatbikat itibariyle asr-ı hazıra irca ve tevkif etmek biçiminde dile getirilen modernleşme hareketi taraftarıdır (Georgeon, 1986, s. 25).

Yusuf Akçura, Müslüman topluluklardan önceleri Osmanlı Devleti'ne bağlı olup da sonradan ayrılanlar içerisinde bir zaman sonra toplumsal yapılarında zayıflamalar olduğunu görmüş bunu da İslam ahlakından uzaklaşmalarına bağlamıştır. Yusuf Akçura İslami kurallara uymak ile toplumsal ilerleme arasında bir bağlantı kurmuştur. Bu nedenle de toplumsal değişme ve ilerleme konusunda dinden istifade edilmesi taraftarı olmuştur (Akçura, 2008, s. 56-57).

Yusuf Akçura için toplumsal bütünleşme ve kaynaşmayı sağlama noktasında İslam güçlü bir unsurdur. Yusuf Akçura, *"Hâlâ her Müslüman, Türk veya İranîyim demeden evvel, "Elhamdü-lillah Müslümanım..." diyor... "Hâlâ bütün Müslümanlar, günde beş defa Mekke'ye yüz çeviriyor ve Kâbe'ye yüz sürüp Hacer-i Esved'i öpmek için büyük bir heyecan ile kürenin (yeryüzünün). her tarafından muhtelif sıkıntıya katlanarak koşuyorlar."* diyerek İslam'ın bu noktada gücünü ortaya koymuştur (Akçura, 2008, s. 57- 58).

Yusuf Akçura'ya göre, İslam dini büyük Türk milliyetinin oluşumunda çok önemli bir yere sahiptir. Son zamanlarda Hıristiyanlıkta olduğu gibi İslamiyet'in içerisinde de milliyetlerin doğmasını kabul edecek şekilde bir değişim yapılmalıdır. Bu değişmeyi mecburi olarak gören Yusuf Akçura,

"Zamanımızın tarihinde görülen umumi cereyan ırklardadır. Dinler, din olmak bakımından gittikçe siyasi ehemmiyetlerini, kuvvetlerini kaybediyorlar, içtimai olmaktan ziyade şahsileşiyorlar. Cemiyetlerde vicdan serbestliği, din birliğinin yerini alıyor... Dinler ancak ırklarla birleşerek, ırklara yardımcı ve hatta hizmet edici olarak, siyasi ve içtimai ehemmiyetlerini muhafaza edebiliyorlar." demektedir (Akçura, 2008, s. 60).

Yusuf Akçura'nın din de milliyetçilik anlayışı aynı zamanda laik bir şekilde şekillenmiştir. Üç Tarzı Siyasette bu durum şöyle açıklamıştır:

“Cemiyetlerde vicdan serbestliği, din birliğinin yerini alıyor. Dinler, cemiyetlerin ek işleri olmaktan vazgeçerek, kalplerin hadi ve müritliğini deruhte(üstlenme). ediyor, ancak halik ile mahluk arasında vicdan rabıta haline geçiyor.” (Akçura, 2008, s. 60).

Yusuf Akçura, din ve milletin birbirini desteklemesiyle ancak güçlü bir sosyal bütünleşmenin sağlanabileceğini düşünmüştür. Yusuf Akçura, Osmanlı Devleti'nde İslam'ın desteklediği bir Türkçülük siyasetinin uygulamaya konulmasıyla Osmanlı Devleti'nde Türklerin hem dini hem ırkî bağlar ile pek sıkı bir birliklilik meydana getireceğini savunmuştur (Akçura, 2015a, s. 79-80).

Yusuf Akçura'nın öne sürdüğü ve Osmanlı Devleti'nin öze dönüşü olarak kabul edilebilecek olan milliyetçilik anlayışı, dinden uzak bir anlama sahip değildir. Tam aksine o, Üç Tarz-ı Siyaset çalışmasında ifade ettiği gibi dini, milli duyguları pekiştirici ve buna hizmet eden bir araç olarak görmüştür (Akçura, 2008, s. 60). Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset 'inde ele aldığı sorunlardan biri Türk milliyetçiliği ile İslamiyet arasındaki ilişkidir. Türk milliyetçileriyle İslamcı çevreler arasında bir çatışma mevcuttur. Türk milliyetçilerinin büyük bölümü, Kuran ve hadislere atıfta bulunarak milliyetçiliğin İslamiyet'te yeri olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Müslüman ülkelerde milliyetçiliğin gelişmesi, İslamiyet'i zayıflatmaktan çok onun gelişmesine hizmet etmiştir (Georgeon, 1996, s. 47).

Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset 'te takip edilebilecek iki yol olduğunu bununda Türklük ve İslamiyet'in birbirini tamamlamasıyla mevcut olduğunu söylemiştir: (Akçura, 2015b, s. 113-114).

"Din ile milliyet arasında soyut düşüncelerde mevcut tezadın gerçek hayatta var olmadığını kabule mecburuz. Türk cemiyetinin de diğer şark-ı İslami milletleri gibi gittikçe artan bir süratle milli gelişimini tamamlamaya çalışmakta olduğunu gözlem ve kabule de mecburuz.” der.

“ Her gün vicdan ve manevi işkence içinde yaşayan bu adamlar, dünyanın en acınacak ve bedbaht insanlarıdır. Hükümet bunların büyüklerini hakiki Hıristiyan ve Rus yapamayacağını anlamış olduğundan yeni nesli Türklükten ve Müslümanlıktan

ayırmaya çalışıyor. Bu mükrehlerin çocukları cebren valide ve pederlerinden alınmakta ve Kazan'da bunlar için kurulan muazzam yatılı mektebe yerleştirilmektedir. Mektebi, en koyu Ortodoks misyoner ve papazlar idare etmekte olduklarından bu halis Müslüman Türk yavrularının aileleri ve diğer Müslüman Türkler ile münasebette bulunmaları men edilmektedir.” (Mura, 2012, s. 48).

Yusuf Akçura'nın dayısından dinlediği ve yaşadığı bu olaylar Türklerin mühim bir kısmını milletinden ve dininden uzaklaştırmayı amaçlayan Rus Çarlığı hükümetine ve genellikle Ruslara karşı kalbinde sönmez bir kin ve düşmanlık oluşturmuştur. Göz göre göre Türklerin Hıristiyanlaştırılmasına ve milli camialarından çıkarılmalarına son derece üzülmüştür (Mura, 2012, s. 48).

6.6. Yusuf Akçura'nın Türkçülük Anlayışı

Türkçü-milliyetçi çağdaşlaşma ve modernleşme düşüncesinin sosyal temellerinde: Avrupa'da meydana gelen değişme süreci ve bu sürecin ürünü olan sanayileşen toplum yapısı etkili olmuştur. Avrupa'da meydana gelen siyasi değişmeler sonucu milliyetçilik anlayışına sahip fikir adamları, her milletin kendi devletine sahip olması gerektiği düşüncesiyle geniş kitleleri harekete geçirerek taraftar toplamaya çalışmışlar. Osmanlı Devleti'nin bir imparatorluk olması nedeniyle milli devlet düşüncesine pek sıcak bakmadığı bilinen bir gerçek olsa da bu gerçeği engelleyecek gücü de yoktur. Bu yüzden Osmanlıya bağlı birçok ulus milli devletlerini kurma düşüncesi ile harekete geçmeye başlamışlardır.

Dünyada gelişen olaylar çok milletli bir yapıya sahip Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkisi altına almıştır. Tanzimat döneminde Batıya gönderilen aydınlar, Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik akımına karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasına engel olmak amacıyla Osmanlı tebaasının bütünü bir millet olarak düşünmüşlerdir. Yani bu düşünürler Osmanlıcıdır (Akçura, 2015a, s. 22-28). Fakat Osmanlı vatanına bağlı, Osmanlı vatandaşlarının vatanseverliği idealine dayanan Osmanlıcılık akımının imparatorluğun çöküşünü durduramadığı anlaşılınca İslamcılık fikrine yönelmişlerdir. Bununda amaca ulaşamaması üzerine Türkçülük fikri Osmanlı aydınları için yeni ufuklar vadeden bir fikir olarak görülmüştür.

Tanzimat devresinde "*Türk*", "*Türklük*", "*Türk Milleti*", "*Türk Milliyeti*" gibi ifadeler rastlanmamıştır. Ancak milli duygu ve düşüncenin büsbütün yok

olmadığına dair gösterilebilecek dil, edebiyat, filoloji ve tarih sahasında bazı eserler vardır (Akçura, 2015a, s. 30).

Yusuf Akçura, Türkçülük fikrinin ilk izleriyle ilgili şunları ortaya koymuştur: *“Dil sahasında Türkçülük fikrinin ilk şuurlu izleri İbrahim Şinasi Efendi'nin eserlerinde görülür. Şinasi'nin Türkçülük fikri, dilin edebiyat şubesinde Ziya Paşa, lügat şubesinde Ahmet Vefik Paşa, filolocyaya (filoloji). tetkiklerinde Mustafa Celaleddin Paşa tarafından işlenir. Ahmet Vefik Paşa'da "Bütün Türkçülük" (Panturquisme). temayülünün bazı izleri görülür. Celaleddin Paşa ise Türk filolocyasından başka, Türk (yalnız Osmanlı Türkü değil, umum Türk). etnolocyaya ve tarihi ile de meşgul olur. Osmanlı ülkesinde ilk defa batı kaynaklarından alınarak Türk tarihine, Türk etnolocyasına dair yazılan eser, Celaleddin Paşa'nın Eski ve Yeni Türkler adlı filolocyaya, etnolocyaya, tarih ve siyasetten bahseden kitabıdır. Bu eser Türk ruhuyla, Türk menfaatlerini savunmak amacıyla yazılır ayrıca, Fransızcadır.”* (Akçura, 2015a, s. 46-47).

İlmi Türkçülüğün önderleri olarak bilinen Ahmet Vefik, Süleyman Hüsnü ve Ali Süavi'nin dil ve tarih çalışmalarıyla imparatorlukta Türklük şuurunun uyanmasında önemli rolleri olmuştur (Gökalp, 2009, s. 4-5). Onların çalışmalarıyla Osmanlı tarihinde Türklük benliği yer almaya başlamıştır. Osmanlı resmi edebiyatında kaba, cahil, göçebe olarak horlayıcı bir üslupla tanıtılan Türk kavramı artık geçmişte şanlı medeniyetlerin kurucusu olan, gurur duyulan bir millet anlamında kullanılmıştır. Türk milletinin tarihsel akışta önemli bir yere sahip olduğunu, çağlar açıp çağlar kapattığını, geniş coğrafyalarda büyük devletler kurup hüküm sahibi olduğunu bunların yanı sıra kültürel, sanatsal ve edebi yönleri ile de derin izler bıraktığını anlatmışlardır.

Batı Türklerinde, Türklük ve Türkçülük fikrinin yaygınlaşmaya başlamasında Doğu alemini özellikle de Türkleri her yönden inceleyen araştırmacıların eserleri de etkilenmiştir. (Akçura, 2015a, s. 55-60).

Batı Türklerinde Türkçülüğün, Türk milliyetçiliği fikrinin ikinci devresi, 1877 Türk-Rus Savaşı'ndan önce başlayıp 1880'lere kadar devam eden dönemi kapsar. Bu devrenin en belirgin Türkçüleri; Süleyman Paşa, Özbekler Şeyhi Süleyman Efendi, Rumelili Ahmed Mithat Efendi ile Ahmed Cevdet Paşa'dır. Bu devirin

Türkçülüğünde dil, tarih, eğitim ve siyasi yönleri ele alınmıştır (Akçura, 2015a, s. 61).

Türk milliyetçiliği fikrinin Osmanlı Türkleri arasında ikinci defa önem kazandığı dönemde bu fikrin Kafkas, Kırım ve Kazan Türkleri içinde de ortaya çıktığı görülmüştür. Kafkas, Kırım ve Kazan'da milliyet fikri, kendi çevre şartlarının yani buldukları çevredeki siyasi, sosyal ve iktisadi şartların ve aynı zamanda Osmanlı ve Rusya'daki fikri sebeplerin etkisi altında ortaya çıkar (Akçura, 2015a, s. 17-18-19). Milliyetçilik fikrinin oluşmasının temel sebeplerinden bir tanesi savaşların insan yaşamındaki etkileri olmuştur.

Batı Türklüğünün, milliyet fikrinin gelişmesinde Azerbaycan, Kırım ve Kazan Türklüğüne etkisi olduğu gibi sonraları Azerbaycan, Kırım ve Kazan Türklüğünün bu sahada gelişen çalışması da Batı Türklüğüne milliyet fikrinin gelişmesinde etkili olmuştur. Yani Türk âleminin en gelişmiş kısmında fikir alış verişi yapılarak Türklük fikir akımı genişletilir ve derinleştirilir (Akçura, 2015a, s. 113).

Türkçülüğün üçüncü aktif devresi 1897-1900 tarihleri arasına rastlamıştır. Bu tarihlerde Şemseddin Sami Bey, Necip Asım Bey, Veled Çelebi Efendi, İkdamcı Cevdet Bey, Emrullah Efendi, Bursalı Tahir Bey, Mehmed Fuad Bey, Müftüoğlu Ahmed Hikmet Bey, Milli Şair Emin Bey önemli siyasi Türkçülerimizdir. Ayrıca bu dönemin diğer Türkçü isimleri Tunalı Hilmi Bey, Akçuraoğlu Yusuf, Hüseyinzade Ali Bey Necip Bey'dir. Türkçülük adına çeşitli eserler yazarak yayımlamışlardır (Akçura, 2015a, s. 114-215).

Türk milliyetçiliği II. Meşrutiyet öncesinde siyasi bir akım haline getirilememiştir. Bunun sebebi çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nde ırka dayalı milliyetçilik duygusunun devletin dağılışına sebep olacağı endişesidir. Fakat bu endişeler de milliyetçilik fikrinin Osmanlı Devleti'nde yerleşmesine engel olamamıştır. Bir taraftan Rusya'dan gelen Türk aydınlarının savunduğu siyasi Türkçülük, diğer taraftan temelleri atılan kültürel Türkçülük, Türk milliyetçiliğini sistemli hale getirmede ihtiyaç duyulan unsurları kısmen hazırlamıştır. II. Meşrutiyetin getirdiği hürriyet ortamı içinde Türk milliyetçiliği fikri belli cemiyetler ve dergiler etrafında canlanıp teşkilatlanmaya başlamıştır.

Türkçülük hareketinin amaçları şöyle özetlenebilir: Türkler dendiğinde etnografya, filologca ve tarih münasebetleri bazen "*Türk-Tatar*" bazen "*Türk-Tatar-Moğol*" diye bilinen bir ırktan gelen, adetleri, dilleri birbirine pek benzeyen, tarihleri birbirlerine etki etmiş kavim ve kabilelerin sentezi düşülmüştür. Bunların içinde Osmanlılar, Tatarlar, Kazanlar, Azerbaycanlılar, Kırgızlar, Yakutlar da "*Türkler*" tabirinin içinde yer almaktadır (Akçura, 2009, s. 305). Tüm Türklere bir milliyet bilinci ve milli ülküler aşılmalıdır. Bunlar olmadan başarılı olmak pek mümkün değildir (Akçura, 2015, s. 17-18). İslam dünyası ile iyi ilişkiler kurulmalıdır. Türkçülük İslam'a aykırı bir düşünce değildir (Akçura, 2015a, s. 78-80). Siyasal amaçlara ulaşabilmek için, ulusal bir ekonomi politikası izlenmeli ve özellikle kapitülasyonlar kaldırılmalıdır (Akçura, 2009, s. 275- 290). Türkçülere göre Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünün korunması çok zordur (Akçura, 2008, s. 35-36). Türk topluluklarının geçmişleri incelenip, iktisat ve ahlakça yükselmelerine çalışılmalıdır (Akçura, 2009, s. 461).

Yusuf Akçura Türk dünyasının içine düştüğü sıkıntıları görmüş ve bu noktada Türkiye'nin son kale olduğunun düşünmüştür. Türkçülüğün bir bütün teşkil ettiğine inanan bu Yusuf Akçura'nın Türklük anlayışı ve Türkçülüğü üç farklı ortamda geliştirdi: İstanbul, Rusya ve Fransa (Akçura, 2012 s. 101-019).

Yusuf Akçura'nın Türkçülük konusunda gelişip olgunlaşması Paris'te gerçekleşmiştir. Onun Paris'e geldiği yıllarda Paris farklı fikir akımlarının açıkça konulabildiği bir durumdadır. Bu dönemde milliyetçilik bakımından Avrupa yeni bir döneme girmiştir. Yusuf Akçura'ya bu noktada rehberlik eden Türk milliyetçisi Dr. Şerafettin Mağmumi'dir. Ona göre, Osmanlılık fikri çürümüştü ve Türk milliyetçiliği dışında hiçbir kurtarıcı fikir yoktu. Yusuf Akçura'nın Siyasal Bilgiler Fakültesinde almış olduğu dersler neticesinde ve öğretim üyelerin fikirleri doğrultusunda bu fikrinin doğru olduğunu düşünmüştür (Akçura, 2008, s. 12-13).

Yusuf Akçura, Paris'te Albert Sorel ve Emile Boutmy gibi ciddi âlimlerden aldığı derslerle, milliyetçiliği ve Türkçülüğü siyaset alanında düşünmeye başlamıştır (Akçura, 2015a, s. 17-18). Yusuf Akçura, "*Osmanlı Devleti Müesseseleri Tarihi Üzerine Bir Deneme*" adlı bitirme tezinin sonunda pratik bir sonuca varmıştır: "*Genç Türklerin uğrunda çalıştıkları Osmanlı milleti oluşturma hareketi, boş bir girişimdir. Tek çıkar yol milliyetçiliktir.*" (Akçura, 2008a, s. 15).

Yusuf Akçura milliyet fikrinin ortaya çıkışını şöyle açıklamıştır: *“Her kavim hatta her kabile, diğer kavim ve kabilelere karşı daima kendi hususiyetini duymuş ve çoğunlukla kendi üstünlüğünü iddia etmiştir. Bu duygu ve iddia, sanırım ki, milliyet fikrinin içgüdü ile meydana gelen ilk başlangıcıdır.”* (Akçura, 2015a, s. 3451).

Yusuf Akçura'ya göre milliyet fikrinin muhtevası şudur: *“Bir millet meydana getirmiş olan insan toplulukları, bağımsız bir devlet halinde teşkilatlanarak yaşamak hakkına sahiptir.”* (Akçura, 2015a, s. 34). Ayrıca milletin tarifini de şöyle yaparmıştır: *“Millet, aynı ırktan gelmek cihetiyle bedeni yapıları ve lisanı aynı olan, aynı adetler ve ahlak ile donanmış ve ortaklık hasebiyle menfaat ve duygularında ve bundan dolayı itikat ettikleri temel konularda uyum ve imtizaç sağlanmış olan insan bireylerinin teşkil ettikleri bir cemiyettir.”* (Akçura, 2016a, s. 17).

Yusuf Akçura, Türk'ün tarifini yaparken: *“Türkler dediğimiz zaman, etnografya, filolocya (filoloji). ve tarih ilimleriyle ilgilenenlerin bazen "Türk-Tatar", bazen "Türk Tatar-Moğol" diye bahsettikleri bir ırktan gelme, adetleri, dilleri birbirine pek yakın, tarihi hayatları birbirine karışmış olan kavim ve kabilelerin bütününi murad ediyoruz.”* demiştir (Akçura, 2015a, s. 33).

Yusuf Akçura, kabile ve kavmiyet duygusunun, milliyet fikri derecesine yükselmesinin Doğu'da değil Batı'da meydana gelmiş olduğunu ifade etmiştir. Batı ile etkileşimi daha fazla olan Türk toplumları Avrupa'dan çıkan milliyetçilik fikri ile diğer toplumlardan daha önce tanışmışlardır (Akçura, 2015a, s. 34-35).

Yusuf Akçura'ya göre toplumların şekillenmesinde din ve milliyet fikirleri en önemli unsurlardır. Milliyet fikri XIX. yüzyılda dünya medeniyet tarihine en çok tesir eden kavramdır. Bu fikrini; *“Milliyet fikrine, bu azim kuvvete hiçbir şey galebe edemedi. Yüz binlerce mevcutlu ordular bu fikir karşısında yenildi. Bugün milliyet kuvvetini yenebilecek kuvvet artık cebir ve şiddet, top ve tüfek değildir. İçtimai ve siyasi inkılapların en kuvvetli amili, içtimai sınıflar ve hâkim ve mahkum milletler arasındaki kuvve-yi hakikiyesin muvazenesi olup, zahiri ve ehemmiyetsiz vakıaların tesiri pek azdır.”* (Akçura, 2015a, s. 24). ifadeleri ile açıklamıştır.

Türkçülüğün başarılı olabilmesini maddi bir temele dayandırılmasına bağlayan Yusuf Akçura, insanların hayatında maddi ihtiyaçların büyük bir önem taşıdığını,

milliyetin isteğe göre oluşmadığını, doğal süreç içerisinde kendiliğinden meydana geldiğini belirtmiştir (Akçura, 2015a, s. 24-52).

“Ben Müslüman ve Türküm” diyerek Türkçülük anlayışının maddi ve manevi temellerini ortaya koymuştur. İslam medeniyetinin Arapların malı değil, bizzat Türklerin iştirakiyle vücuda gelmiş bir medeniyet olduğuna inanmıştır. Türklerin İslam medeniyeti içinde oynadıkları rolün yalnız kültür alanındaki başarılarla izah edilemeyeceğini, Türklerin aynı zamanda askeri başarılarıyla da İslam medeniyetini düşman saldırılarından koruyarak medeniyetin devamlılığını sağladığını belirtir. Aynı şekilde Türklerin Rusya'da da Rus kültürünün gelişmesinde önemli bir rol oynadıkları görüşünde olmuştur (Akçura, 2015a, s. 24-25-53).

Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset’inde Türk Birliği siyasetini, bu siyasetin faydalarını ve önündeki engellerini tartışmıştır. Akçura bu konuyla ilgili:

“Türk Birliği siyasetiyle Osmanlı ülkesindeki Türkler, hem dini hem ırki bağlar ile pek sıkı, yalnız dini olmaktan sıkı, birleşecekler ve esasen Türk olmadığı halde bir dereceye kadar Türkleşmiş sair Müslim unsurlar Türklüğü benimseyecek ve henüz hiç benimsememiş unsurlar da Türkleştirilebilecekti.”

“Lakin asıl büyük fayda; dilleri, ırkları, adetleri ve hatta ekseriyetinin dinleri bile bir olan ve Asya kıtasının büyük bir kısmıyla Avrupa’nın Şarkına yayılmış bulunan Türklerin birleşmesine ve böylece diğer büyük milletler arasında varlığını muhafaza edebilecek büyük bir siyasi milliyet teşkil eylemelerine hizmet edecek ve iş bu büyük toplulukta Türk toplumlarının en güçlü ve en medenileşmiş olduğu için Osmanlı Devleti en mühim rolü oynayacaktı...” (Akçura, 2008, s. 58-59).

Bu faydalara rağmen, Osmanlı ülkesinde yaşayan, Müslim olup da Türk olmayan ve Türkleştirilmesi de mümkün bulunmayan kavimlerin Osmanlı Devleti’nin elinden çıkması ve İslamiyet’in Türk ve Türk olmayan kısımlara ayrılarak, artık Osmanlı Devleti'nin Türk olmayan Müslümanlar ile ciddi bir ilişkisi kalmaması durumu oluşmuştur.

Türkleri birleştirme politikasının uygulamaya koymak kolay olmamıştır. Her ne kadar Batının tesiriyle Türkler arasına milliyet fikirleri girmeye başlasa da bu durum henüz pek yenidir. Türklük fikirleri, Türk edebiyatı, Türkleri birleştirmek hayali yeni oluşmuş bir fikirdir. İslamiyet’te gördüğümüz o kuvvetli teşkilattan, o pür hayat ve

hissiyattan, sağlam bir teşkilatlanmayı meydana getirebilecek madde ve hazırlıklardan hiçbirisi Türklükte yoktur. Osmanlı Devleti döneminde eski Türkler tarihlerini unutmuşlardır. Fakat şu da unutulmamalıdır ki, zamanımızda birleşmesi muhtemel Türklerin büyük bir kısmı Müslüman'dır. Bu noktada İslam dini, büyük Türk milliyetinin oluşmasında önemli bir unsur olabilir (Akçura, 2008, s. 58-60).

Yusuf Akçura, *"Zamanımız tarihinde görülen umumi cereyan ırklardır. Dinler, din olmak bakımından, gittikçe siyasi ehemmiyetlerini kaybediyorlar, içtimai olmaktan daha ziyade şahsileşiyorlar. Cemiyetlerde vicdan serbestliği, din birliğinin yerini alıyor... Dolayısıyla dinler ancak ırklarla birleşerek, ırklara yardımcı ve hatta hizmet edici olarak, siyasi ve içtimai ehemmiyetini muhafaza edebiliyorlar demiş ve Rusya'da Ortodoksluğu, Almanya'da Protestanlığı, İngiltere'de Anglikanlığı, muhtelif memleketlerde Katolikliği örnek göstermiştir."* (Akçura, 2008, s. 60).

Yusuf Akçura, Türklerin birleşmelerine dış engel olarak sadece menfaati gereği Rusya'nın karşı çıkacağını, diğer bazı devletlerin ise Rusya'nın aleyhine olması dolayısıyla bunu destekleyeceklerini ifade etmiştir (Akçura, 2008, s. 61).

Yusuf Akçura, yukarıda da ifade edildiği gibi Türk Birliği siyasetinin, uygulanabilmesi halinde Osmanlı ülkesindeki Türklerin hem dini hem ırkî bağlar ile pek sıkı bir şekilde birleşebileceği kanaatindedir (Akçura, 2015a, s. 172).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Doğu İslami toplumlarının Türk milliyetçiliğini gerçekleştirmeye çalıştığını belirten Yusuf Akçura, Türk milletinin amacının da Türk milliyetçiliğini gerçekleştirmek olduğunu söylemiştir. Bu düşüncesini yalnız bu amaca hizmet eden kişileri ile gerçekleştirebileceğini ifade etmiştir (Akçura, 2015b, s. 110-111). Türk milliyetçiliğinin şekillenmesinde önemli çalışmalarda bulunan ve hayatını Türk milleti ve milliyetçiliğine adayan Yusuf Akçura bu gayeye hizmet amacıyla Türk Ocakları'nda verilen serbest yüksek derslerin hedefini de üç kelime ile özetlemiştir: milliyetçilik, halkçılık ve aydınlık! (Akçura, 20015b, s. 118).

Yusuf Akçura, Türkçülük siyasetini iki koldan incelemeye çalışmıştır (Akçura 2015b. s. 21).

a- Demokratik Türkçülük,

b- Emperyalist Türkçülük.

Yusuf Akçura, demokratik Türkçülerin milliyet esasını her millet için bir hak olarak görmüştür. Türkler için de talep ettikleri bu hakkı, diğer milletlere de aynı derecede hak olarak tanıdıklarını belirtmişlerdir. Mesela demokratik Türkçüler Osmanlı İmparatorluğu'nda Arapların, Arnavutların ve diğer milletlerin bu hakka istinaden haklı olarak istediklerinin verilmesine taraftardır (Akçura, 2015b, s. 28).

Yusuf Akçura, emperyalist Türkçülerin ise daha çok Avrupa nasyonalistlerine benzediklerini, bunların yalnız hakka değil sırf kendi kuvvetlerini artıran milliyetçiliğe taraftar olduklarını söylemişlerdir. Yusuf Akçura, bu konuda Rusya'yı örnek gösterir. Rusya içindeki ve dışındaki Slavlar için gerekirse savaşa dahi girerler. Ama diğer milletlerin, Finlerin, Gürcülerin, Türklerin tabii haklarını bile kabul etmezler (Akçura 2015b, s. 29).

Kendini demokratik Türkçü olarak tarif eden Yusuf Akçura, emperyalist milliyetçiliğin dünyada henüz bitmediğini fakat er ya da geç yok olmaya mahkûm olduğunu söylemiştir. Yusuf Akçura, Osmanlı Türklerinin de demokratik Türkçülük sancağı altında toplanmalarını, onu bütün gayretleriyle müdafaa etmelerini ve asla ellerinden düşürmemelerini istemektedir (Akçura, 2015b, s. 29).

7. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK' ÜN HAYATI VE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

7.1. Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı

Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, Türk devrimini oluşturan ve uygulayan Mustafa Kemal 1881 yılında Selanik'te doğmuştur. Baba tarafından Hafız Ahmet Efendi XIV-XV. yüzyıllarda Konya ve Aydın'dan getirilip Makedonya'ya yerleştirilmiştir (Aydemir, 1981). Babası Ali Rıza kendi halinde yaşayan yumuşak huylu, ağır başlı bir kişiliğe sahiptir (Bayur, 1997, s. 7). Annesi Zübeyde Hanım, 1861 yılında Selanik'e yakın Langaza kasabasında doğmuştur. Annesi de Konya, Aydın ve Karaman bölgesinden gelen Oğuz, Türkmen boylarına mensuptur (Bayur, 1997, s. 6).

Mustafa Kemal, ilk olarak annesinin isteği üzerine mahalle mektebine gitmiştir. Ancak belirli bir süre sonra Ali Rıza Efendi, Mahalle Mektebi'nden alarak Şemsi Efendi Okuluna göndermiştir (Atay, 1955, s. 7).

Ali Rıza Efendi 28 Kasım 1893'te Selanik'te vefat eder (Bayur, 1997, s. 7). Ali Rıza Efendi'nin vefatı ve Zübeyde Hanım'ın çocukları ile kardeşinin yanına gitmesi Mustafa'nın bir süre eğitim görmesine mani olmuştur. Altı ay kadar süren çiftlik yaşamından sonra Mustafa'nın Selanik'e gelmesiyle eğitime devam etmeye başlamıştır. Mustafa Selanik'te Mülkiye Rüştiyesi'ne (Sivil Ortaokul - 1894). yazılmıştır (Aydemir, 1981, s. 49). Ancak bu okuldaki öğrenciliği uzun sürmemiştir (Atay, 1955, s. 8). Çocukluğundan itibaren askerliğe büyük bir ilgi duyan Mustafa, asker olmak istemiştir. Hatıralarında kendisinin anlattıklarına göre, üniformalı olarak Askeri Rüştiyeye giden komşularından Kadri Bey'in oğlu Ahmet ve sokaklarda gördüğü üniformalı subaylar onun askerlikle ilgili heveslerini iyice artırmıştır. (Atay, 1955, s. 8). Selanik Askeri Rüştiyesi (Askeri Ortaokul). adı ile anılan bu okulda Mustafa, geleceğini küçük yaşında belirleyerek asker olmaya kesin olarak karar vermiştir. Annesinin bütün karşı çıkmalarına rağmen de bu kararından vazgeçmez (Aydemir, 1981, s. 52-53).

1894'te Selanik Askeri Rüştiye'sine başlaması Mustafa'nın hayatına yön veren bir dönüm noktası oluşturmuştur (Bayur, 1997, s. 8). Çalışkanlığı ile hocalarının gözüne girmiş, hocaları tarafından çabucak sevilmiştir. Mustafa adlı matematik öğretmeni, bir gün Mustafa'ya: “*Oğlum senin de ismin Mustafa benimde... Bu böyle olmayacak arada bir fark bulunmalı, bundan sonra adın Mustafa Kemal (olgun, eksiksiz). olsun.*” demiştir. Okulu bitirdiğinde “*Mustafa Kemal*” olarak anılmıştır (Bozkurt, 2014, s.21) (Aydemir, 1981, s. 63).

1896 yılında Selanik Askeri Rüştiye'sini dördüncü olarak bitirmiştir. Daha sonra Manastır Askeri İdadisi (Manastır Askeri Lisesi). sınavlarını kazanmıştır. Bu yatılı okulda farklı ortamlardan bu farklı mizaçtaki öğrenciler bulunur Mustafa bu okulda çeşitli konularda canlı, serbest ve doyurucu bir ortam bulmuştur (Aydemir, 1981, s. 70). Mustafa Kemal'in Askeri İdadi'sinde görüşleri gelişmiş, geniş boyutlar kazanmıştır. Özellikle ülke sorunlarına duyduğu ilgi artmış, vatansever ve özgürlükçü bir genç olmuştur (Bayur, 1997, s. 11). Mustafa Kemal, Manastır Askeri İdadi'sini başarı ile bitirmiş İstanbul'a gelerek Harp Okulu'nun Piyade sınıfına girmiştir(13 Mart 1899) (Bircan, 1997, s. 11).

Harp Okulu'nda siyasi fikirler belirmeye başlamıştır. Namık Kemal'in şiirlerini okuyarak vatan, milliyet ve hürriyet duygularını geliştirmiştir (Armstrong, 2014, s. 23). Harp Okulu eğitimi ve öğrenimi Mustafa Kemal'in hem vatan, millet, Türklük fikirlerinin olgunlaşmasında hem de Batı'ya dönük çağdaşlaşma düşüncelerinin gelişmesinde önemli bir dönem oluşturmuştur (Karaosmanoğlu, 1971, s. 104). Harp Okulu'nu bitirince Mustafa Kemal Harp Akademisi sınıfına seçilmiştir (1902). Harp Akademisi'ni Kurmay Yüzbaşı olarak bitirmiş ve politika işlerine de iyice merak sarmıştır (Atay, 1955, s. 10).

37. Kurmay içinde bir süre görev aldıktan sonra Şam'daki V. Orduya gönderilmiştir (Aydemir, 1981, s. 86-89). Mustafa Kemal ordu içinde bir subay olduğu halde kendisini herkese saydırmış, üstlendiği görevleri üstün başarıyla yerine getirmiş, komutanlarının sevgisini kazanmıştır (Aydemir, 1981, s. 90-92).

1906 yılında arkadaşlarıyla “*Vatan ve Hürriyet*” derneğini kurmuşlardır (Aydemir, 1981, s. 92-93). Bu gizli oluşumun Suriye ve yöresinde örgütlenme görevini

Mustafa Kemal üstlenmiştir (Bayur, 1997, s. 16). Yine bu dönemde Yüzbaşı Hakkı Baha Bey'in evinde birkaç arkadaşı ile toplanarak "*Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin Selanik Teşkilatını*" kurmuşlardır (Atay, 1955, s. 15).

Daha sonra topçu stajı yapmak üzere tekrar Şam'a dönmüştür. Staj bitince Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) rütbesini alarak V. Ordu Kurmay Başkanlığı'na atanmıştır (20 Haziran 1902). Daha sonra aynı yıl 13 Ekim'de Makedonya'daki III. Orduya tayin edilmiştir (Atay, 1955, s. 17).

1908 Meşrutiyetine karşı yapılan bir ihtilal patlak vermiştir (Bayur, 1997, s. 35). Hemen ayaklanmayı bastırmak için bir ordu kurulmuş ve ordunun Kurmay Yüzbaşılığına Mustafa Kemal getirilmiştir. Bu orduya "*Hareket Ordusu*" adı verilmiştir (Armstrong, 2014, s. 50). Hareket Ordusu isyanı bastırmıştır (Bayur, 1997, s. 36-37). Bu olaydan sonra Mustafa Kemal III. Ordu'ya atanmıştır. İtalya o dönemde Osmanlı'nın Kuzey Afrika'da ki tek eyaleti olan Trablusgarp'a (Libya) saldırmıştır (30 Eylül 1911) (Aydemir, 1981, s. 139-140).

Mustafa Kemal, İtalyanların işgal ettiği Trablusgarp'ı savunmak amacıyla gönüllü olarak bölgeye gitmiştir. Bingazi ve Derne'de güçlü İtalyan ordusuna umulmadık biçimde karşı koymuştur (Bayur, 1997, s. 50). Fakat I. Balkan Savaşı'nın çıkması ile subaylar geri çağırılmış ve barış antlaşması yapılmıştır (18 Ekim 1912)

1912/1913 Balkan Harbi'nde Mustafa Kemal Bolayır Kolordusu Kurmay Başkanlığı'na getirilmiştir. Balkan Harbi'nde Osmanlı Devleti ağır kayıplar vermiştir (Bayur, 1997, s. 52). Osmanlı ordusu, paramparça olmuştur (Bayur, 1997, s. 54). Balkan Savaşları'nın sona ermesiyle Osmanlılık fikri ilk darbeyi almış olur bu savaşlar Türk toplumunun milli bilincinin oluşmasında etkili olmuştur (Arık, 1986, s. 56). Ziya Gökalp "*Durma Vur!*" adlı eserinde bu durumu şöyle ifade etmiştir: (Gökalp, 2015b, s. 115-116).

"Durma Yunan, durma, kibrini artır!

Türklüğün başına hakaret yağdır!

Uyuyan bir kavme bu zillet azdır.

*Kalmış aç ve garip, kendi ilinde;
Vur eski kölesi, utandır onu;
Bırakma uyusun, uyandır onu!”*

1 Mart 1914’te Mustafa Kemal, Sofya Ateşemiliteri olarak yarıbaylığa yükselmiştir. Mustafa Kemal, Sofya’da Ateşemiliteri iken 28 Temmuz 1914’te I. Dünya Savaşı başlamıştır. İstanbul’a gelmiş ve Enver Paşa ile görüşmüştür (Bayur, 1997, s. 68). Almanya’nın yanında bir an önce savaşa girilirse kazançlı olunacağı düşünülmüştür (Keleşyılmaz, 1996, s. 32-33). Bu anlayışla Osmanlı Devleti I. Dünya savaşına girmiştir. Bu savaşta Mustafa Kemal Anafartalar, Arıburnu, Conkbayırı’nda yaptığı savaşlarla askeri yeteneğini kanıtlayarak imkânı bulmuştur (Armstrong, 2014, s. 66). Mustafa Kemal’in ismi, geniş kitleler tarafından ilk olarak bu savaştan sonra duyulmuş, gelişen olaylar içinde giderek büyüyerek sonunda tarihi bir hüviyete kavuşmuştur (Karaosmanoğlu, 1971, s. 36-37).

Mustafa Kemal Çanakkale dönüşü İstanbul’da bir süre kaldıktan sonra bazı işlerini yoluna koymak üzere Sofya’ya gitmiştir. Orada bulunurken XVI. Kolordunun Komutanlığına atanmıştır. Bir süre sonra XVI. Kolordu, Kafkas Cephesine sevk edilmek üzere Diyarbakır’a nakledilmiştir. 1 Nisan 1916 da Mirlivalığa (Tuğgeneral). terfi olmuş ve Mustafa Kemal bu tarihten sonra Mustafa Kemal Paşa olmuştur (Bayur, 1997, s. 96).

Mustafa Kemal Doğu cephesinde önce Rus saldırılarını durdurmuştur. 7-8 Ağustos 1916 tarihlerinde Muş ve Bitlis’in kurtarılmıştır. Rusya da ortaya çıkan iç olaylar neticesinde düşman cepheden sessizce çekilmiştir (Bayur, 1997, s. 108-109).

Mustafa Kemal, İstanbul’da bulunduğu 15 Aralık 1917 yılında geleceğin padişahı Vahdettin’in Almanya’ya yapacağı resmi geziye katılmıştır (Yavuz, 1999, s. 37).

I. Dünya Savaşı bitiminde 1918’de Mondros Mütarekesi Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiştir. Şartları oldukça ağır olan bu anlaşma Mustafa Kemal’i haddinden fazla üzmüş ve onu kabullenmeyeceğini belirtmiştir (Atay, 1955, s. 35).

7 Kasım 1918' de İstanbul'dan gelen emirle Mustafa Kemal'in cephedeki görevi bitmiş, Harbiye Nezareti emrine verilmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal 13 Kasım 1918 sabahı İstanbul'a varmıştır. Denizden karşıya geçerken İstanbul'a gelen işgalci gemileri görmüş ve şu sözleri söylemiştir: "*Geldikleri gibi giderler...*" (Atay, 1955, s.36). Mustafa Kemal ve arkadaşları Anadolu'ya geçerek milletle bir bütün olarak kurtuluş savaşını başlatmayı amaç edinmişlerdir (Atay, 1955, s.37).

Mustafa Kemal Samsun'a IX. Ordu Müfettişi olarak atanmıştır (30 Nisan 1919). Böylece Mustafa Kemal Samsun'dan itibaren bütün Doğu illerindeki askeri ve sivil yöneticilere emir verme yetkisine sahip olmuştur (Atay, 1955, s. 38-40). 19 Mayıs 1919' da Samsun' a giden Mustafa Kemal, Samsundan Havza'ya geçmiş bir süre orada kaldıktan sonra oradan Amasya'ya geçmiştir. Görüş ve düşüncelerinin bir an önce kişisel olmaktan çıkararak bütün milletin bağımsızlığının tehlike de olduğunu, İstanbul hükümetinin sorumluluğunu yerine getirmediğini, milletin bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararlığı ile kurtulacağını ifade etmiştir. Mustafa Kemal Amasya Genelgesi için "*Milli bir silkinme ile geçirilen felaketlerin sona ereceğini ifade eder.*" Böylece Amasya Genelgesi'ni (21/22 Haziran 1919) yayınlamış ve Kurtuluş Savaşının amacı, gerekçesi ve yöntemi belirtmiştir (Yalçın, 2008, s. 174-175).

Erzurum Kongresi'ni 23 Temmuz 1919 yılında toplanmıştır. Alınan kararlar ile Türklerin hangi doğrultu da gideceğini ifade etmiştir. Aynı doğrultuda Sivas'ta 4-11 Eylül 1919 yılında düzenlenen kongrede ise Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar daha genişletilmiştir. Amasya Görüşmeleri (20 - 22 Ekim 1919) ile de İstanbul Hükümeti, Anadolu'da ki Milli Mücadele hareketini resmen tanımıştır. Mustafa Kemal'in hazırladığı ve Misak-i Milli(Milli Ant) adını taşıyan esaslar 28 Ocak 1920 de Mebusan Meclisi tarafından kabul edilmiştir (Turan, 2011, s.68-71).

Misak-i Milli son Osmanlı Mebusan Meclisinde kabul edilmesi ile İstanbul işgal edilmiş ve birçok Türk aydını Malta'ya sürgün edilmiştir (Kılınçkaya, 2008, s. 172). İstanbul'un işgali Türk milletinin kaderinde bir dönüm noktası oluşturmuştur. Mustafa Kemal'in yaptığı çalışmalar sonucunda yeni seçilen milletvekilleri, Meclis-i Mebusan'dan kalan milletvekilleri ile 23 Nisan 1920'de millî iradeyi egemen kılmak amacıyla TBMM'nin açılmıştır (Turan, 2011, s.71-73).

Sevr Antlaşması imzalanmıştı. Fakat padişah, saltanat şurası, TBMM tarafından imzalanmadığı için Sevr Antlaşması'nın (10 Ağustos 1920). hiçbir hükmü kabul edilmemiştir. Sevr Antlaşması, vatanseverlerin direnme gücünü bir kat daha artırmıştır (Kılınçkaya, 2008, s. 182-135).

Millet artık Mustafa Kemal etrafında toplanarak milli bir mücadele olmadan vatanın düşmandan kurtarılamayacağını anlamıştır. Kurtuluş mücadelesi, İnönü Savaşları 6-10 Ocak 1921 / 11-23 Mart 1921 savaşlarında başarı kazanılması ile güçlenmiştir (Akşin, 2013, s. 161). Kütahya-Eskişehir Savaşı'nda (17-20 Temmuz 1921). yapılan muharebe de Türkler yenilmiştir. 5 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal "Başkomutan" seçilmiş. Tekâlif-i Milliye(7-8 Ağustos 1921). emirleri çıkarılmıştır (Turan, 2011, s.129-130).

23 Ağustos günü Sakarya'da taarruz savaşı başarı ile sonuçlandırılmıştır (23 Ağustos/12 Eylül 1921). Bu zaferden sonra Mustafa Kemal'e "*Gazilik*" unvanı ve "*Mareşallik*" rütbesi verilmiştir (Akşin, 2013, s. 164). Sakarya savaşından sonra 30 Ağustos günü düşmanın büyük bir kısmı yok edilmiştir (Turan, 2011, s. 132-133).

Mustafa Kemal çeşitli rahatsızlıklar geçirmiş fakat onu esas sarsan bir karaciğer hastalığı olan siroz hastalığı olmuştur (Atay, 1955, s.82). Bu hastalık neticesinde 17 Ekim de ilk ağır komaya girmiş, 8-10 Kasım 1938 günü saat 09.05 surlarında vefat etmiştir (Atay, 1955, s. 84).

7.2. Millet ve Milliyetçilik Anlayışı

Mustafa Kemal'in, millet tanımında en dikkat çeken unsur milli kültürüdür. Bu doğrultuda yaptığı millet tanımında milleti şöyle ifade etmiştir; "*Millet dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği siyasi ve sosyal bir birliktir.*" (Afetinan, 2015, s. 26). Mustafa Kemal ayrıca Türk milliyetçiliğin belli bir vatani olduğunu şu düşünceleri ile ifade etmiştir: "*Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir.*" Mustafa Kemal ileri görüşlü bir lider olarak dönemin koşullarını iyi değerlendirir kendinden öncekilerin ve kendi dönemindeki kişilerin kurmaya çalıştığı gibi ütöpik (hayalperest). düşüncelerle uğraşmayarak gerçekleştirebilecek hedefler doğrultusunda hareket etmiştir.

Mustafa Kemal; *“Milli fikrin, ahlakın, duygunun, heyecanın hatıra ve geleneklerinin millet bireylerinde oluşmasını ve kökleşmesini sağlayan ortak geçmişin, birlikte yapılmış tarihin, vicdanları ve zihinleri doğrudan doğruya birleştiren ortak dilin, milletlerin oluşumunda en önemli etken olduğunu ifade eder.”* (Afetinan, 2015, s. 32). Bir milletin gerçekten de hayatını sürdürebilmesi onu var eden milli kültürünü koruması ile gerçekleşebilir. Bir milletin oluşabilmesi ve benliğini sürdürebilmesi için milli kültüre sahip olmasını şart olarak görmüştür.

Mustafa Kemal’in millet anlayışı, bugün de önemini korumakla birlikte onun milliyetçilik anlayışı kültürel milliyetçilik anlayışına uygundur. Milletin çağdaş düşüncelere uygun bilimsel bir tanımını yapma gereği duyan Mustafa Kemal, millet tanımını şöyle yapmıştır:

“ Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan, beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimi olan ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden meydana gelen cemiyete millet namı verilir.” (Afetinan, 2015, s. 32-33).

Mustafa Kemal her millete uyabilecek bu genel tanımın yanı sıra Türk milletinin oluşumunda etkili olan doğal faktörleri şöyle sıralamıştır:

“Siyasi varlıkta birlik, Dil birliği, Yurt birliği, Irk ve menşe birliği, Tarihi Karabet (Yakınlık-Akrabalı, Ahlaki karabet (Yakınlık-Akrabalık.” (Afetinan, 2015, s. 30).

Bu millet görüşünün ışığı altında Mustafa Kemal, milliyet düşüncesini şöyle açıklamıştır: *“Bir milletin diğer milletlere oranla tabii veya sonradan kazanılmış özel karakter sahibi olması, diğer milletlerden farklı bir varlık teşkil etmesi, çoğu zaman onlardan ayrı olarak onlara paralel gelişmeye çalışmasına milliyet düşüncesi denir.”* (Afetinan, 2015, s. 33). Bu düşünceye göre her birey ve her millet kendi hakkında iyi niyet, topraklarına bizzat, kayıtsız sahip olma ayrıca kendi yaşam hakkına karar verme hakkına ve hürriyetine sahiptir.

Türk milliyetçiliği ise, *“İlerleme ve gelişme yolunda ve milletlerarası temas ve ilişkilerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla uyum içinde yürümekle beraber, Türk toplumunun özel karakterlerini ve başlı başına bağımsız kimliğini korumaktadır.”* (Afetinan, 2015, s. 34).

Milliyetçilik Atatürk ilkelerinin temel yapı taşlarından biri olmakla birlikte Türk İnkılabının gerekçesini ve hedefini tayin etmektedir. Türklük bilincinin temel yapı taşını oluşturmakla birlikte Türk milletini çağdaş bir yapıya kavuşturmaya çalışmış bir ülküdür (Kılınçkaya, ed., 2008, s. 502). Bilimsel Türk milliyetçisi olan Ziya Gökalp'a göre Türklük vurgusu şu şekilde önem kazanmıştır: (Gökalp, 2014b, s. 202-203).

“Anadolu İnkılabına kadar, devletimiz, milletimizin, hatta lisanımızın adlar “Osmanlı” kelimesi idi. Türk kelimesi ağza alınmazdı. Hiç kimse “Ben Türküm” demeye cesaret edemezdi.. Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin irşad ve rehberliğiyle Türkiye düşman istilasında kurtarılırken, diğer taraftan da devletimize, milletimize, lisanımıza hakiki adlarını verdi ve siyasetimizi mutlakiyetin ve unsurlar siyasetinin son izlerinden bile kurtardı...”

Mustafa Kemal gerçekleştirdiği köklü inkılaplarla Türk toplumunu çağdaş milletler seviyesine yükseltirken, bu anlayışa uygun olarak milliyetçiliğe de yeni bir anlam ve çağdaş bir içerik kazandırmış onu Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerinden birisi haline getirmiştir. Böylece milliyetçilik anlayışı bağımsızlık mücadelesinde emperyalist devletlere bir tepki milliyetçiliği olmaktan çıkarmış gerçekçi, ileriye dönük, çağdaş ve birleştirici bir yapıya kavuşturmuştur (Afetinan, 2015, s. 34).

Mustafa Kemal'in milliyetçilik anlayışının oluşması ve büyüüp gelişmesinde birçok etken rol almıştır. Mustafa Kemal daha okul sıralarında Namık Kemal'in vatan, hürriyet ve milliyet konulu yazılarından etkilenmiştir. Düşünceleri ve yüreği ile Türk milliyetçiliğinin filizlenmesinde etkili olan Namık Kemal gibi birçok Türk milliyetçisi Osmanlı Devleti'ni parçalayacağı endişesi ile Türklük davasını açık bir şekilde savunamamışlardır. Mustafa Kemal'in öğrencilik yıllarında okuduğu kitaplar etkisi ile milliyet duyguları oluşmaya başlamıştır (Feyzioğlu, 1996, s.8).

Milli Mücadele döneminde, büyük güçlerin emperyalist düşüncelerle dünyaya saldırmaları karşısında Türkiye'de Türk milliyetçiliği bu saldırılara bir tepki olarak açık bir şekilde ortaya çıkmıştır (Eroğlu, 1992, s.76). Ayrıca bu mücadele Türk toplumunda ümmet düşüncesinden millet bilincine geçişin de bir aşaması olmuştur ve Türk toplumunun emperyalizme karşı direnme gücünü arttırmıştır. Tarihsel süreç içerisinde Türk Milliyetçiliği; İslam ümmetçiliğinden çok milleti Osmanlıcılığa, oradan siyasi İslamcılığa ve son olarak Türk Milliyetçiliği ve vatanperverliği

şeklinde bir gelişme göstermiştir. Mustafa Kemal gerçekleştirdiği köklü inkılaplarla Türk toplumunu modern milletler seviyesine yükseltirken bu anlayışa uygun olarak Kurtuluş Savaşı'ndaki milliyetçi düşünceye de yeni bir anlam ve modern bir yapı kazandırmış onu modern Türkiye'nin temel ilkelerinden birisi haline getirmiştir. Böylece milliyetçilik anlayışı, akılcı, gerçekçi, ileriye dönük, modern, demokratik, toplayıcı ve birleştirici bir hüviyet kazanmıştır (Feyzioğlu, 1996, s. 35).

Milli birlik ve beraberlik düşüncesi Mustafa Kemal'in milliyetçiliğinin doğal bir sonucu olarak doğmuştur. Irkçılığı ve komünizmi reddeden bir anlayışa sahiptir (Feyzioğlu, 1996, s.35). Mustafa Kemal, Türkiye'yi parçalamak amacıyla din ve etnik farklılıklar kullanılarak yapılan eleştirilerin bireyler üzerinde yapacağı etkinin küçük çaplı olacağını belirtmiştir. Çünkü Türkiye'yi oluşturan bireylerin ortak geçmişe, tarihe, ahlaka, hukuka sahip olduklarını, geleceklerini Türk milleti ile birlikte gören etnik ve dini yapıların Türk devletini yaşatabilmek için canlarını Kurtuluş Savaşı'nda ortaya koyduklarını söylemiştir (Yalçın ed., 2008, s. 390-392).

Milli birlik ve beraberlik, düşüncesi bireyleri birbirine bağlamıştır. Mustafa Kemal Kurtuluş Savaşı sırasında başlayan milli birlik düşüncesine son derece önem vermiştir (Eroğlu, 1992, s.77). Bu düşünce etrafında Türk milleti maddi ve manevi olarak birleşmiştir. Misak-ı Mili, Misak-ı İktisat gibi millet birliğini sağlamaya yönelik düşünceler üretilmiştir (Kılıçkaya ed., 2008, s. 510).

Mustafa Kemal millet hayatında milli kültürün yer ve öneminin bilincine sahiptir. Bu doğrultuda Türk kültürünün araştırılması için tarih alanında Türk Tarih Kurumu,⁴ dil

---

⁴Mustafa Kemal Atatürk'ün teşvikleri ile kurulan Türk Tarih Kurumunun(1932).amacı Avrupalıların, Türkleri sarı ırka mensup olduğunu, yıkıcı ve toplumsal düzeni bozan olarak, kültürel eser meydana getirmemek gibi görüşler ileri sürerek Türk milletini barbar ve yayılmacı olarak yansıtılması üzerine bu gibi düşüncelerin bilimsel bir doğruluğunun olmadığını ispat etmek için kurulmuştur. Bu düşüncelerin doğru olmadığını akademik bir çerçevede çalışmak için tarihin bunu ortaya koyacak en büyük manevi destek ve delil olduğunu düşüncesi ile önce kütüphane kurmakla işe başladı. Bunu büyük bir anket takip etti. Türkiye'de tarihle uğraşanlar, Türk tarihi ile ilgili kitapları incelemeye tayin edildi ve netice itibariyle Mustafa Kemal Atatürk'ün, Türk Tarih Tezinde belirttiği hususları şöyle ifade edebiliriz: 1-Türkler, brakisefal ve

alanında Türk Dil Kurumunun kurulmasının yanı sıra üniversiteler ve fakülteler kurulmasına da büyük önem vermiştir. Türk milletinde ortak kültürü geliştirme ve toplumdaki bireylerin kendi geçmişleri ile ilgili bilgi sahibi olarak geleceğe güvenle bakmaları da Mustafa Kemal için önemlidir. Bu kurumlar aracılığı ile millet olmanın iki önemli temeli olan dil ve tarih konularında bilimsel çalışmalar yaptırmıştır. Bu çalışmalarla Türk insanının milli bilince kavuşması yolunda önemli adımlar atılmış, bunun yanı sıra tarihi gerçekleri göz ardı ederek Türklere karşı yapılan haksız saldırılara da cevaplar verilmiş ve Türk milletinin dil ve tarih alanında eski bir tarihe ve geniş bir yelpazeye sahip olduğu Türk topluluklarının ortaya çıkarmış olduğu uygarlıkların gerçek değerleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan çağdaş medeniyete yönelirken Türk milletinin karakterini temsil ederek oluşmakta olan kültürün milli bir tabana oturmasını sağlamak amacıyla Türk tarihi ile ilgili araştırma ve incelemelere öncülük etmiştir. Bunlarla birlikte kültürü geniş halk kitlelerine yayarak milli birliği sağlamlaştırmak amacıyla üst tabaka ile alt tabakanın bütünleşmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Mustafa Kemal'in sistemli olarak yürüttüğü bu kültür politikası ile Türkiye'de çağdaş manada millet olma sürecini başlatılmıştır. Türk Tarih Kurumunun ve Türk Dil Kurumunun çalışmaları ile yeni Türk devletinin ideolojisine uygun Türk milliyetçiliği oluşturulmuştur (Kılınçkaya ed., 2008, s.335- 351). Atatürk milli birliğin sağlanmasında milli eğitime büyük görev düştüğünü de şu sözleriyle açıklamıştır:

"Efendiler! yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekları eğitimin sınırları ne olursa olsun, ilk önce ve her şeyden önce Türkiye'nin bağımsızlığına kendi benliğine, milli geleneklerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etmek gereği

---

beyaz ırktandır. 2-Beyaz ırkın anayurdu Orta Asya'dır. Medeniyetin beşiği Türklerin anayurdu olan Orta Asya'dır. 3- Anayurtları olan Orta Asya'dan değişik sebeplerle göç eden Türkler böylece dünyaya medeniyeti yaymışlardır.4- Anadolu'nun ilk yerli halkları da Türklerdir, dolayısıyla buranın ilk sahipleri Türklerdir. 5-Türklerin İslam Medeniyetine katkıları araştırılmalıdır.5- Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili iddialar araştırılmalı, gerçek ortaya çıkarılmalıdır. Bilimsel temellere yanarak geliştirilen Türk Tarih tezi yeni Türkiye Devletinin fikri yapısına uygun olarak Türk milliyetçiliğini bilincini uyandırmak ve geliştirmek için çalışmalar sürdürmüştür. (Kılınçkaya ed., 2008, s. 335-339).

öğretilmelidir. Dünyada milletlerarası duruma göre böyle bir mücadelenin gerektirdiği manevi unsurlara sahip olmayan kişilere ve bu nitelikte kişilerden oluşmayan toplumlara hayat ve bağımsızlık yoktur." (Atatürk, 2006, s. 153).

Mustafa Kemal'in milliyetçilik anlayışının önemli bir özelliği de sınıf mücadelesini reddetmesi ve sosyal dayanışmayı esas almasıdır. Mustafa Kemal; Türk toplumunu teşkil eden köylü, çiftçi, işçi, esnaf, sanatkar, sanayici, tüccar, serbest meslek sahibi ve memur gibi her çeşit meslek ve zümreleri, aynı milli toplumun birer unsuru olarak, sosyal adalete uygun esaslar içinde, ahenkli bir tarzda işbirliği yapmalarını; bunlar arasında çıkabilecek anlaşmazlıkların da millet yararını her şeyin üstünde tutarak uzlaştırılmasını ve bağdaştırılmasını öngören temel bir görüşe sahip olmuştur (Kılınçkaya ed., 2008, s.512)., (Feyzioğlu, 1996, s.55).

Mustafa Kemal Türk milletinin milli birlik ve beraberlik duygusu içinde kalkınacağını, bireylerin siyasi ve hukuki bakımdan birbirlerine üstünlüklerinin olmadığını ancak ekonomik hayatın kaçınılmaz sonucu olan farklılaşmanın bireylere yarar sağlamayan sınıf mücadelesinin olmadığını, sosyal adalet ve sosyal güvenlik tedbirlerine yol açması gerektiği görüşünü savunmuştur (Saray, 2012, s.145).

Mustafa Kemal'in milliyetçilik anlayışı; akılcı, gerçekçi, çağdaş, medeni, ileri dönük, demokratik, toplayıcı, birleştirici, yüceltici, insancıl ve barışçıdır (Feyzioğlu, 1996, s.35). Bu temeller üzerine kurulan bir milliyetçilik anlayışı komünizm ile yan yana gelmeyeceği gibi ırkçılık ile de asla bağdaşmamıştır (Kılınçkaya, ed., 2008, s.510).

Mustafa Kemal milliyetçilik anlayışı ırkçılığı reddetmiştir. Mustafa Kemal benimsediği ve büyük bir tutku ile savunduğu Türk milliyetçiliği ırkçı yaklaşımı kesin bir şekilde reddetmiştir. Aynı ortak geçmişe, tarihe, ahlaka, haklara sahip bulunan milletimizin ortak ideallerini benimseyen kaderlerini Türk milletine bağlamış olan bütün Türk vatandaşlarını Türk olarak kabul etmiştir (Saray, 2012, s. 146).

Milliyetçilik konusunda son derece hassas olan Mustafa Kemal'in milliyetçilik anlayışı asla bencil ve kibirli bir milliyetçilik değildir (Eroğlu, 1992, s. 62). Onun milliyetçilik anlayışında Türk milleti ve bu milletin menfaatleri önemli bir yere olmuştur. Mustafa Kemal'in milliyetçilik anlayışı insanlık tarihi içinde her zaman başka milletlere tahammül(tolerans). gücüne göstererek ülke ekonomisini etkili

olarak kullanarak ülkeyi çağdaş düzeye çıkarmak temel amaçları arasındadır. Çağdaşlaşma yolunda uygar devletlerle ilişki kurmak esas alınmıştır (Feyzioğlu, 1996, s.78). Mustafa Kemal bu konuda düşünceleri şöyledir:

“Milli hudutlarımız içinde her şeyden önce kendi kuvvetimize dayanarak varlığımızı devam ettirmek; millet ve memleketin gerçek mutluluğuna ve bayındırlığına çalışmak... Genel olarak erişilmeyecek hayali emeller peşinde milleti uğraştırmamak ve zarara sokmamak... Uygar dünyadan, uygar ve insani davranış ve karşılıklı dostluk beklemektir... ” (Atatürk, 2008, s. 299).

Mustafa Kemal'in milliyetçilik anlayışı barışçıdır. *“Medeni cihanda medeni ve insani muameleye ve karşılıklı dostluğa intizar etmek.”* (Karal, 1958, s. 197). Bu konuyla ilgili olarak yine *“.. Millet hayatı tehlikeye uğramadıkça, harp bir cinayettir.”* (Kılınçkaya ed., 2008, s 515-516). diyerek, Türkiye'nin milli menfaatlerinin bir gereği olan Lozan'dan sonra samimi ve dürüstçe barış idealini savunmuştur. Mustafa Kemal'in dış politikadaki milliyetçilik anlayışında millet çıkarları ön plandadır. *“Milli Siyaset”* ilkesi doğrultusunda hareket etmiştir. Milli siyasetin uygulanmasında ise milli bağımsızlık, misak-ı milli, milletler arası hukuka saygı esas alınmıştır. Bu esasalar *“Yurtta sulh cihanda sulh”* ilkesine bağlı barışçı ve insancıl bir anlayışa sahiptir. Türk insanı önce kendi milletinin ilerlemesi ve mutluluğu için çalışacak fakat başka milletlerin iyiliğini de düşünecektir (Yalçın ed., 2008, s. 359).

Mustafa Kemal'in *“Pan”* düşüncesi hakkındaki görüşleri ise şöyledir; müttefikleri Sovyet Rusya'yı tedirgin etmesi muhtemel olan her hareketten kaçınmıştır. Ona göre Türk milleti, ülkesini yeni sınırları içinde geliştirmeli, gücünü bu yolda harcamalıdır. Bu doğrultuda Türk Ocağı'nın programında yer alan Türkiye hudutları dışındaki Türklerle münasebet kurmak ilkesini değiştirmiştir. Bunun yerine Türk Ocağı'nın çalışma sahası Türkiye Cumhuriyeti hudutlarını aşmamış fikrini getirmiştir (Heyd, 1980, s.94). Mustafa Kemal *“Turancılık”* fikrini hiçbir zaman kabul etmemiş. Nutuk'ta bu düşüncesini şöyle dile getirmiştir:

“Panturanizm siyasetinin başarıya ulaştığına ve dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte tesadüf edilememektedir. Irk ayrılığı gözetmeksizin, bütün insanlığı içine alan tek bir dünya devleti kurma hırslarının sonuçları da tarihe yazılmıştır. İstilacı olmak hevesleri konumuzun dışındadır. İnsanlara her türlü şahsi

duygu ve bağlılıklarını unutturup, onlara tam bir kardeşlik ve eşitlik içinde birleştirerek, insancı bir devlet kurma teorisinin de kendisine göre şartları vardır.

Milletimizin, güçlü, mutlu ve istikrarlı yaşayabilmesi için, devletin bütünüyle milli bir siyaset izlemesi, bu siyasetin iç teşkilatımıza tam olarak uyması ve ona dayanması gerekir.” (Atatürk, 2008, s. 299).

Mustafa Kemal’in milliyetçilik anlayışının temel özelliklerinden birisi de gerçekçiliktir. Türk milletinin varlığının ve hayati menfaatlerinin Pan-İslamizm, Pan-Turanizm gibi uzak hayallere feda edilmemesi gerektiğini daha Milli Mücadele'nin başında vurgulayan Mustafa Kemal;

“...Büyük hayaller peşinde koşan, yapamayacağımız şeyleri yapar görünen sahtekar insanlardan değiliz. Efendiler; Büyük ve hayali şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın düşmanlığını, garazını, kinini bu memleketin ve milletin üzerine topladık. Biz Pan-İslamizm yapmadık. Belki (yapıyoruz yapacağız).dedik. Düşmanlar da (yaptırmamak için bir an önce öldürelim).dediler, Pan-Turanizm yapmadık (Yaparız yapıyoruz dedik, yapacağız dedik).yine (öldürelim).dediler. Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız kavramlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın sayısını ve üzerimizdeki baskıları artırmaktan ise, tabii sınırı, meşru sınırı dönelim. Efendiler, Biz hayat ve bağımsızlık isteyen milletiz. Ve yalnız ve ancak bunun için hayatımızı esirgemedik harcarız.” (Atatürk, 1961, s. 201). Sözleriyle bunu ifade etmiştir

Mustafa Kemal’in milliyetçilik anlayışının bir diğer özelliği de laik bir anlayışa sahip oluşudur. İslam dininin her şeyden önce akla ve mantığa dayanan tabii bir dindir bu nedenle devlet işleri ile dinin ayrılmasını esas alan laikliğin, Türk toplumunun temel ilkelerinden biri haline gelmesiyle dinin birleştiricilik rolünü Türk milliyetçiliği almıştır (İnalçık, 2009, s. 40-41). Böylece toplumumuzun ümmet yapısından çağdaş manada millete geçiş süreci başlamıştır.

Mustafa Kemal, bireylere din ve ibadet hürriyeti tanıyan bir düşünceye sahiptir. Her birey istediği gibi düşünmek, istediğine inanmak, istediği gibi yaşamak hürriyetine sahiptir (Feyzioğlu, 1996, s. 51). Fikirlerin inançların başka olmasından şikâyet

etmemek gerektiği üzerinde durmuştur. Çünkü tek bir fikir etrafında toplanmak hareketsizliği simgelemektedir. (Afetinan, 2012, s. 71-73).

Mustafa Kemal'in, milliyetçilik ilkesinin belirgin genel çerçevesi ve hedefleri şöyle özetlenebilir: Milliyetçilik ilkesi milli birlik ve bütünlüğün güvencesidir (Saray, 2012, s. 141). Milli devlet ve milli egemenlik ilkeleri Atatürk milliyetçiliğinin doğal sonuçlarıdır (Yalçın, ed., 2008, s. 391). Mustafa Kemal'in, milliyetçilik anlayışı laik bir yapıya sahiptir (Kılınçkaya, 2008, s. 517-518). Milliyetçilik Türk kültürünü yükseltmeyi, Türk milletini çağdaş medeniyet seviyesinin üzerine çıkarmayı hedef seçmiştir (Saray, 2012, s.147). İnsan haklarına saygılıdır. Hürriyete ve insan şahsiyetine değer vermiştir (Yalçın, ed., 2008, s. 397). Mustafa Kemal'in Türk milliyetçiliği çağdaşlaşmayı amaçlar, akılcı ve medeniyetçidir (Yavuz, 1999, s. 85). Atatürkçü Milliyetçilik anlayışı sosyal adaletten yanadır ve sınıf kavgasını reddetmiştir (Saray, 2012, s. 144-145). Atatürk'ün Milliyetçilik anlayışı, O'nun Türklük duygusuna ve milletine olan güvenine dayanmıştır (Keskin, 1999, s. 105). Atatürkçü Milliyetçilik anlayışı "*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*" istek ve inancını gerçekleştirmeyi amaçlamıştır (Keskin, 1999, s. 122).

Mustafa Kemal'in milliyetçilik anlayışı, küllerinden yeniden doğan Anka Kuşu gibi Türkiye'de bağımsızlık mücadelesi veren milletini yeniden var etmiştir. Bu mücadele Türk milletinin ve Mustafa Kemal'in dünya devletleri arasındaki saygınlığını göstermiştir.

7.3. Mustafa Kemal Atatürk'ün Din Anlayışı

Mustafa Kemal, dini bir vicdan meselesi olarak görmüştür ve dini Allah ile kul arasında aracısız bir ilişki olarak kabul eder (Eroğlu, 1992, s.83). Ayrıca dini, milli kimliğin oluşmasında en önemli temel unsurlardan biri olarak görmüştür.

Mustafa Kemal rasyonel bir din anlayışına sahip olmakla birlikte dine sonradan giren hurafe, bidat ve gericiği neden olabilecek şeylere karşıda olumsuz bir bakış açısına sahiptir. O dini algısını akli, mantıki ve rasyonel bir tabana oturtmuştur (Tüfekçi, s. 116). İslam dininin akla muhalif, ilerlemeye engel

hiçbir şey ihtiva etmediğini belirtmiştir. Mustafa Kemal'in bu konu hakkındaki düşüncesi şöyledir:

“Din, bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünce ve tefekkürü muhalif değiliz. Biz sadece din işlerini, millet ve devlet işleriyle karıştırmamağa çalışıyor, kaste ve fille dayanan taassupkar hareketlerden sakınıyoruz.” (Yaşa, 1988, s.92).

Mustafa Kemal, din seçiminde kimsenin zorlanamayacağını düşünce ve vicdan özgürlüğünü temel bir hak olarak öngörmüş ve bireylerin bu hakkına hiç kimsenin karışma yetkisinin olmadığını şöyle ifade etmiştir: (Afetinan, 2015, s. 71).

“Türkiye’de hiçbir kimse fikirlerini zorla başkalarına kabul ettirmeye kalkışamaz ve böyle bir şeye izin verilemez. Artık içten inanalar, derin iman sahipleri, hürriyetin gerekliliklerini öğrenmiş görünüyorlar...”

Mustafa Kemal din ve mezhep kavgalarını önlemek, dini kullanarak siyasi çıkar elde etmek isteyenleri engellemek için çalışmalar yapmıştır. Ayrıca Atatürk, gerçek dine ne kadar bağlı ise hurafelerden ve bid’atlardan oluşan; akla, mantığa ve bilime yer vermeyen din anlayışına o kadar karşıdır. Zaten bu hurafe ve bid’at anlayışına İslam dini de karşıdır. Bu Konu ile ilgi Mustafa Kemal, bir konuşmasında şunları ifade etmiştir: (Karal, 1981, s.70).

“Türk milleti daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır demek istiyorum. Dinime, bizzat hakikate nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum. Şuura muhalif (anlayışa ters), terakkiye mani (ilerlemeye engel), hiçbir şey ihtiva etmiyor (içermiyor). Hâlbuki Türkiye’ye istiklalini veren (bağımsızlığını sağlayan). bu Asya milletinin içinde, daha karışık, sun’i (yapay), itikat-ı batıladan ibaret (batıl inançlardan oluşan).bir din daha vardır. Fakat bu cahiller, bu acizler sırası gelince tenevvür edeceklerdir (aydınlanacaklardır).Onlar ziyaya (aydınlığa, ışığa).takarrüp edemezlerse (yaklaşamazlarsa).kendilerini mahv ve mahkûm etmişler demektir. Onları kurtaracağız.”

“Efendiler, tekke ve zaviyelerle, türbelerin seddi ve alelumum tarikatlerle şeyhlik, dervişlik, müritlik, çelebilik, falcılık, büyücülük ve türbedarlık ve ila... gibi birtakım unvanların men ve ilgası da Takriri Sükun Kanunu devrinde yapılmıştır. Bu husustaki icraat ve tatbikat, heyeti içtimaiyemizin, hurafepere, iptidai bir kavim olmadığını göstermek noktai nazarından, ne kadar elzem idi; bu, takdir olunur.” (Atatürk, 2006, s. 247).

Mustafa Kemal taassuba şiddetle karşı durmuştur. Mustafa Kemal memleketi mahveden, harap eden fenalıkların hep din kisvesi altında millete sunulduğunu fark etmiştir. Bilginin ve bilginin kıyafetle değil beyinle, düşünceyle bilinebileceğine inanmıştır. Nitekim o bir sözünde;

“Birtakım şeyhlerin, dedelerin, seyyitlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve falcılara, büyücülere, üfürükçülere, nüshacılar tali ve hayatlarını emniyet eden insanlardan mürekkep bir kütleye, medeni bir millet nazariyle bakılabilir mi ? Milletimizin, yanlış manada gösterebilen ve asırlarca göstermiş olan bu gibi anasır ve müessesat, yeni Türkiye Devletinde, Türk Cumhuriyetinde idame edilmeli miydi ?” (Atatürk, 2006, s. 606-607). ifadelerini kullanmıştır.

Din adına insanları sömürenlere karşı olan Mustafa Kemal, gerçek din âlimlerini her zaman takdir eder, hizmetlerini över ve onlarla iftihar etmiştir. Mustafa Kemal çıktığı yurt gezilerinde daima hocalar ve din görevlileriyle görüşmüş, konuşmuş, zekâ ve bilgisiyle göze çarpanları takdir etmiştir. Mustafa Kemal İslam’da ruhbanlığın veya dinin özel bir grubunun olmadığını belirtmiştir (Tüfekçi, s. 121).Herkesin dinin emirlerini öğrenmekle yükümlü olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal konu ile ilgili olarak:

“İslam hayatı içtimaiyesinde hiç kimsenin bir sınıfı mahsus halinde muhafaza mevcudiyete hakkı yoktu. Bizde ruhbanlık yoktur. Hepimiz eşitiz ve dinimizin hükümlerini eşit olarak öğrenmeye mecburuz. Her fert, dinini, din işlerini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da mekteptir.” (Atatürk, 2006, s. 211).

Dini lüzumlu bir kurum olarak gören ve dinsiz bir milletin yaşayamayacağını söyleyen Mustafa Kemal, bu görüşünün doğal sonucu olarak din eğitimini milli eğitimin ilk hedefleri arasına almıştır, her bireyin dinini diyanetini öğrenmesini gerekli görmüş ve bu eğitimin tek yeri olarak okulları göstermiştir. Medreselerin kapatılmasını din eğitiminin engellenmesi olarak algılamamak gerektiğini belirtmiştir. Medreseler sadece din eğitimi veren yerler değildir ve medreseler kapatılınca medreselerde verilen din eğitimi okullarda verilmeye başlanmıştır. Din eğitiminin gerekliliğini kabul eden Mustafa Kemal din eğitiminin okullarda çağdaş olarak verilmesini daha doğru bulmuştur (Atatürk, 2006, s. 211).

Mustafa Kemal İslam dinini, bilime, fenne, akla ve mantığa dayalı çağdaş biçimde algılamış, uygulamış ve kendinden sonra da bu şekilde uygulanması gerekliliğini söylemiştir ve bu konunun özenle üzerinde durmuştur. Mustafa Kemal'e göre: (Atatürk, 2006, s. 211).

“Bizim dinimiz, en makul ve tabii bir dindir. Ve ancak bundan dolayıdır ki son din olmuştur. Bir dinin tabii olabilmesi için akla, fene, ilme ve mantığa uyması lazımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen uygundur.”

Mustafa Kemal'e göre İslam'da özel ve üst bir sınıf yoktur. Böyle bir sınıfın varlığını sürdürme hakkı da yoktur. Çünkü İslam dininde ruhbanlık yoktur. Konu ile ilgili olarak Mustafa Kemal: (Atatürk, 2006, s. 211).

“İslam sosyal hayatında hiç kimsenin özel bir sınıf halinde mevcudiyetini muhafazaya hakkı yoktur. Kendilerinde böyle bir hak görenler dini emirlere uygun harekette bulunmuş olmazlar. Bizde ruhbanlık yoktur, hepimiz eşitiz ve dinimizin hükümlerini eşit olarak öğrenmeye mecburuz. Her fen dinini, din duygusunu, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da mekteptir.” diyerek bunu bir kez daha ifade etmiştir.

Mustafa Kemal Allah ile kul arasına girerek çeşitli şekillerde kendilerine kazanç sağlayan ve insanları içi boş çeşitli fikirlerle kandıran kişilere daima karşı olur. Sağlığında onlarla mücadele eder cumhuriyeti de onlarla mücadele

etmesi gerekli şekilde karar ve bu işler de yetkili ve ehil olabilecek gerçek din bilginlerinin yetişmesini ister (Tüfekçi, s. 120).

Mustafa Kemal İslam'ı dinamik ve çağdaş bir anlayışla karşılar. O İslam'ın dinamik bir yapıya sahip olduğunu sürekli vurgular ilerleyebilmek için çalışmak gerektiğini, bazı çevrelerce ilerlemeye engel gibi yansıtılmaya çalışılan dinimizin çalışmayı emretmesi ve akıl sahiplerine hitaplarıyla ilerlemeye mani olmaktan ziyade ilerlemenin önemli araçlarından biri olduğuna dikkat çeker. Mustafa Kemal'in bu düşünceleri aşağıdaki ifadelerinden daha iyi anlaşılmaktadır:

“İslam dinimiz çalışmayanın insanlıkla alakası olmadığını bildiriyor. Bazı asri olmayı kafir olmak sanıyorlar. Asıl küfür onların bu zannıdır. Bu yanlış tefsiri yapanların maksadı, İslamların kafirlere esir olmasını istemek değil de nedir?”
(Karal, 1981, s.70).

Mustafa Kemal'in, hutbe konusundaki görüşleri ise şöyledir:

“Minberlerden halkın anlayabileceği lisanla ruh ve dimağa hitap olunmakla ehli islam vücudu canlanır, dimağı saflanır, iman kuvvetlenir; kalbi cesaret bulur. Fakat buna nazaran huteba-i kiramın haiz olmaları lazım gelen evsaf-ilmîye, liyakat-ı mahsusa ve ahval-i alamme vukuf haiz-i ehemmiyettir.”
(Atatürk, 1961, s. 231-232).

Mustafa Kemal Türkçe ezanın gerekliliğini belirtmiştir. “*Hutbe*”nin herkesin anlayacağı dilde söz söylemek anlamına geldiğine değinmiştir. Konularını da askeri, idari, mali, siyasi, sosyal konuları kapsamında açıklamıştır. Hutbelerin halkın anlayacağı dilde yazılmasının gerekliliğini ifade etmiştir (Tüfekçi, s.118).

Mustafa Kemal Allah'a ve İslam dinine samimiyetle bağlıdır. O, din adına insanların sömürülmesine, dinin siyasete karıştırılmasına ve dinin çeşitli sebeplerle ve değişik şekillerde istismarına karşı olmuştur. Zaten Mustafa Kemal'in karşı olduğu bu zümrelere dinde karşı olmuştur. Mustafa Kemal peygamberimize ve Kur'an'a büyük önem vermiş; İslam dünyasının geri

kalışını ise dine bağlamaz, geri kalışın sebebinin zihniyet meselesi olduğunu belirtmiştir (Bayur,1997, s.350-351).

Mustafa Kemal'e göre laiklik, sadece din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasından ibaret bir devlet yönetimi kuramı değil aynı zamanda egemenlik kaynağının tanrı gücüne dayalı monarşik düzen yerine, halk egemenliğine dayanan laik cumhuriyet düzenini sağlanmıştır. Türkiye de laikliğin diğer amacı hayat tarzı, dünya ve toplum sorunlarına akılcı ve bilimci bir bakış açısı getirerek çağdaş ve milli bir devlet yapısı ortaya çıkarmak hedeflenmiştir (Kılınçkaya, ed., 2008, s. 529-530).

Laiklik ile siyaseti, hukuku, eğitimi, ekonomiyi, sanatı vb. toplum ve devlet hayatının gerekli kıldığı bütün alanları dinin, dinsel kuralların etkisinden, arındırılmasını hedeflemiştir. Laik devlette din hürriyeti sağlanarak düşünce, akıl, bilim ve bireyin özgürleştirilmesi önemi vurgulanmıştır (Kılınçkaya, ed., 2008, s. 526-527). Mustafa Kemal bu konu hakkındaki düşünce şöyledir: (Afetinan, 2015, s. 71).

“Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dini yoktur. Devlet yönetiminde bütün yasalar, kurallar, bilimin çağdaş medeniliğe sağladığı esas ve şekillere, dünya ihtiyaçlarına göre yapılır ve uygulanır. Din anlayışı vicdanî olduğundan Cumhuriyet, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin çağdaş ilerleyişinde de başlıca başarı etkeni görür.”

7. 4. Dil ve Milliyetçilik

Bir millet kendi öz yapısıyla oluşturduğu değerleri kendi milli diliyle, milli edebiyatı ile ifade etmelidir. Bu amaçla yeni Türk devletinin kurulması ile yapılan devrimlerden birini de dil alanında ki çalışmalar oluşturmuştur. Dil ile ilgili yapılan çalışmalar zaman içerisinde sistematik ve bilinçli bir şekilde uygulanmaya konmuştur (Korkmaz, 2009, s.184).

Mustafa Kemal, dil çalışmaları ile ilgilenilmesi için Türk Dil Kurumunu⁵ kurmuştur. Bu bakımdan dil inkılabının dayandığı fikir temeller şöyle sıralanabilir: (Karal, 1985, s.166-1779) (Yelok, 2008, s. 81) (Aksoy, 1963, s. 27-28).

- Yabancı etkiler altında benliğini kaybetmiş olan dilimizin millileştirilmesi; ona kendi yapı ve işleyişine uygun bir gelişme yolunun çizilmesi,
- Bilimsel yollar ile incelenerek aslındaki güzelliğin ve tarihi zenginliğin ortaya konması,
- Türkçemize, kelime türetme ve terim yapma imkanları bakımından işleklilik kazandırılarak, uzun vadede zengin bir kültür dili durumuna getirilmesi,
- Aydınların dili ile halkın dili, konuşma dili ile yazı dili arasında, Osmanlı Türkçesi dolayısıyla ortaya çıkan açıklığın kapatılması,
- Dile millet varlığı içinde birleştirici ve bütünleştirici bir nitelik kazandırılması,
- Aydınlar ile halk arasındaki, dil ayrılığından kaynaklanan kültür kopukluğunun giderilerek kültürün tabana yayılması,
- Türkçenin hem eğitim hem de bilim ve kültür dili haline getirmesi,
- Bilim, teknik ve sanat alanlarında Türkçeye dayalı bir terim sistemine sahip olunması.

---

⁵Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan Türk Dil Kurumu(1932) üyeleri; Sami Rifat, Ruşen Eşref(Ünaydın), Celal Sahir(Erozan) ve Yakup Kadri'dir (Karaosmanoğlu). Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulma amacı, "*Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek*" olarak tespit edilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün kendisi de Türk dili üzerindeki yerli ve yabancı araştırmaları inceleyerek, dönemindeki bilginleri Türk dili üzerinde araştırmalar yapmaya yönlendirmiştir. Bu araştırmalar sonucunda birçok cilt halinde ortaya çıkacak olan tarama, terim, derleme, sözlük ve gramer ile ilgili çalışmalar da Mustafa Kemal Atatürk'ün destekleri ile ortaya çıkarılmıştır. Türk Dil Kurumu'nun kuruluşuyla birlikte çağdaş Türkçede Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde dilde millileşme önemli bir ivme kazanmıştır (bkz.: Aksoy, 1963, s. 27- 52). Bu kurum ile Türk dilinin önemi ortaya koyulmaya çalışılmış Türk milletinin dilinin eski ve köklü bir geçmişe sahip olduğu vurgulanarak.

- Türkçenin tarihi grameri yazılmalıdır.
- Gazetelerde dille ilgili bölümlere yer verilmelidir.
- Türkçenin tarihi Sümer, Eti gibi eski diller ve Hint Avrupa Sami dillerle karşılaştırılmasının yapılmasının gerekliliği belirtilmiştir.

Dil inkılabının dayandırıldığı bu temel ilkeler aynı zamanda dilin sosyal ve kültürel yapı ile ilgili olan bağlantılarını da içermiştir. Mustafa Kemal Türk dilini yönlendirmek üzere verdiği direktiflerde, dil gerçeğinden hareket ederek dil ile millet ve dil ile kültür arasındaki bağı hep ön planda tutmuştur. Çünkü dil ile toplum ve o toplumun belirli ölçüler ile şekillenmesi demek olan millet arasında çok sıkı bir manevi bağ vardır. Bir topluluğun millet niteliğini kazanabilmesi, her şeyden önce o millete has gelişmiş milli bir dilin varlığına bağlı olmuştur. Dil bir milletin duygu ve düşünce tarzı, tarihi ve toplumsal akışı ile birlikte yol aldığından o milletin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Milli birlik ve beraberlik de ancak toplum bireylerini birbirine bağlama da en kuvvetli unsur olan dille sağlanabilmiştir. Millet bütünlüğünün geleceği de yine dille güvence altına alınabilmiştir (Eroğlu, 1992, s.77-79). Bu gerçekleri Mustafa Kemal şöyle ifade etmiştir: *“Kültür işlerimiz üzerine, ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk tarihini, doğru temelleri üzerine kurmak; öz Türk diline, değeri olan genişliği vermek için candan çalışmakta olduğunu söyleyelim. Bu çalışmaların göz kamaştırıcı verimler vereceğine şimdiden inanabilirsiniz.”* (Atatürk, 1961, s. 377).

Mustafa Kemal Atatürk 1 Kasım 1932 yılında ki meclis açılış konuşmasında dil çalışmalarının önemini şu sözlerle belirtmiştir:

“Milli kültürün her çığırda açılarak yükselmesini Türk Cumhuriyeti'nin temel dileği olarak temin edeceğiz. Türk dilinin kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için bütün devlet teşkilatımızın dikkatli, alakalı olmasını isteriz.” (Atatürk, 1961, s. 372).

Dil inkılabının kendi içindeki basamaklanması şöyledir: (Karal, 1985, s.168). Dil inkılabını milli eğitim temeline oturtacak yazı inkılâbının yapılması. Arapça, Farsça derslerinin öğretimden kaldırılarak yeni kelime ihtiyacı için bu dillere başvurma yolunun kapatılması. Türk Dili Tetkik Kurumu kurularak Türk dili çalışmalarına başlanması. Türk dili konusundaki çalışmaları bilim temeline oturtacak tedbirlerin alınması.

Mustafa Kemal, halkına Türk ulusal bilincini aşılarken bir taraftan da “*Türk Ulusal Dili*” üzerine çalışmış ve dil devrimini gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalar Türkçe açısından oldukça önemlidir çünkü Osmanlı Devleti döneminde statü farklılığına bağlı olarak halk içerisinde zamanla kutuplaşmalar başlar ve halk biriyle konuşup anlaşma olanağını hemen hemen yitirmiştir. Arapça ve Farsça kelimeler arasında Türkçe, neredeyse silinip gitmiştir (Kılıçkaya, ed., 2008, s. 340-341). Bütün bu karmaşıklığa son vermek isteyen Mustafa Kemal düşüncelerini şöyle dile getirmiştir

“Bizim ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulundurarak, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bunu anlamak mecburiyetindeyiz.” (Yaşa, 1988, s. 55).

Dil devrimi, gerçekte milliyetçilik devriminin bir bakıma tamamlayıcısı olmuştur. Yeni harflerin kabulünden sonra ilk on yıl içinde dilimizdeki öze dönme, arınma ve millileşme hızlanmıştır. Zira yeni yazı halkı Arapça ve Farsça sözlerden uzaklaştırmış Türkçe konuşup yazmaya yöneltmiştir (Kılıçkaya, ed., 2008, s. 343).

Mustafa Kemal, Türk dilinin yazılışına uygun olan sesli ve sessiz harfleri bilimsel metotlarla bir araya getirerek Türk konuşma fonetiğine uygun bir yazı sistemini (alfabe).kazandırır. Böylece, Türk dili tekrar bağımsızlığa kavuşmuştur. Bunun neticesinde Arapça, Farsça kelimeler kendiliğinden ayıklanmaya başlamıştır(Akşin, 2013, s.202). Mustafa Kemal dil devrimi ile aynı zamanda terminoloji dediğimiz, bilim adamları tarafından konulmuş, insanlığın müşterek malı olan uygarlığın her bir uzmanlık ve bu uzmanlıkların belli bölümlerinin anlatımında kullanılan sözcükler ile ilgili çalışmalar da yapmıştır. Türkçe karşılıkları bulunamayan bu gibi kelimelerin uluslararası kullanımlarını kabul etmiştir (Lewis, 1998, s. 428- 429). Cumhuriyete kadar Arap kültürü etkisiyle Arap dili ve grameri ile türetilen uzmanlık terminolojilerini kullanırken Mustafa Kemal, batılılaşma yolunda, batı terminolojilerini millileştirmeyi de dikkate alarak Türk diline kazandırmıştır. Böylece batı bilimine kolaylıkla ayak uydurmak ve batı uygarlığına yetişmek için, ulusumuza büyük bir atılım hızı kazandırmıştır (Kılıçkaya, 2008, s. 347-351).

Mustafa Kemal “*Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*” kitabında Türk dili ile ilgili olarak şöyle söylemiştir:

"Türk milletinin dili Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay anlaşılabilir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Bir de Türk dili, Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz felaketler içinde ahlakının, ananelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin kısacası bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir." (Afetinan, 2015, s. 26-27).

Mustafa Kemal, çeşitli zamanlarda yaptığı konuşmalarda Türkçenin yabancılıklarından arındırılması gerektiğini vurgulamıştır, Türkçenin aslında zengin bir dil olduğunu bilinçle işlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bir başka konuşmasında ise şöyle der:

"Her kavramı ifadeye kabiliyeti vardır. Yalnız onun bütün varlıklarını aramak, bulmak, toplamak, onlar üzerinde işlemek lazımdır." (Yaşa, 1988, s. 54). demiştir

"Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması milli hissin gelişmesinde başlıca etkidir." (Yaşa, 1988, s.55).

Mustafa Kemal dil ve kültürün, bir toplumun deneyimlerin sonucu olarak kuşaktan kuşağa aktarılması ile oluşan bir sermaye olduğunu ve bu doğrultuda milli duyguların, milli bilincin oluşmasında ve taşınmasında dilin temel belirleyici olduğunu ifade etmektedir (Eroğlu, 1992, s.21). Mustafa Kemal bu düşüncelerini şu sözleri ile ifade etmiştir:

"Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir." (Yaşa, 1988, s. 54). *"Milli bilincin ayakta kalabilmesi ve uyanık bulunması için dil ve tarih uğrunda çalışmaya mecburuz."* (Yaşa, 1988, s. 54).

Mustafa Kemal'in dil için belirlediği hedef de Türkiye Cumhuriyeti'nin temel prensibi olan milliyetçilik doğrultusunda şekillenmiştir. Mustafa Kemal çağdaşlaşma ve uygarlaşma yolunda, çağdaşlaşmış devletleri örnek almış ancak onların oluşturduğu projeleri olduğu gibi almak yerine bu projeleri Türk toplum yapısına uygun hale getirerek çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkacak bir devlet anlayışını benimsemiştir (Yavuz, 1999, s.89). Bu doğrultuda Türkçeyi döneminde

yaygın olarak kullanılan diller arasında yer alması için çeşitli çalışmalarda bulunulmuştur. Çünkü Mustafa Kemal dil ve millet arasındaki ilişkiyi anlamıştır, bu ilişkiyi şöyle anlatmıştır:

“ *Türk dili, Türk milleti için kutsal bir hazinedir.*” (Yaşa, 1988, s. 54). “*Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir.*” (Yaşa, 1988, s. 55).

“*Kültür işlerimiz üzerine, ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk tarihini, doğru temelleri üzerine kurmak; öz Türk diline, değeri olan genişliği vermek için candan çalışılmakta olduğunu söylemeliyim. Bu çalışmaların göz kamaştırıcı verimler vereceğine şimdiden inanabilirsiniz.*” (Atatürk, 1961, s. 377).

Mustafa Kemal Atatürk’ün bizzat yönlendirmeleriyle Avusturyalı dilbilimci Agop Martayan’ın (*Dilaçar*). Güneş-Dil Teorisi tezi ortaya çıkarılmıştır. Buna göre, Türk dili tarihten önceki uygarlıklara kadar uzanan eski ve yüksek kültür dilidir. Türkler birçok sözcüğü göçler yoluyla dünyaya yaymıştır. Bu yönden sözlüklerde kaynağı bilinmeyen nice sözcükler Türkçe olabilir. Bu görüşle Mustafa Kemal Atatürk, dilimiz üzerindeki çalışmalara bir derinlik getirmek, onun eskiliğini ve bütün dillere kaynaklık ettiğini göstermek istemiştir (Kılınçkaya ed., 2008, s. 349-351).

7. 5. Ekonomi ve Milliyetçilik

Mustafa Kemal’in milli ekonomi görüşünü anlayabilmek için öncelikle bu ekonomi anlayışının oluşumunu şekillendiren Osmanlı ekonomisine anlaşılması gerekmektedir. Osmanlı Devleti’nin ekonomisinin temelini tarım oluşturmuştur. Ürettiği tarım ürünlerinin iç ve dış pazara satışını azınlıklar ya da diğer devletler gerçekleştirmiştir. Bu durum ise ilerleyen süreçte Osmanlı Devleti’ni hayli zor bir duruma sokmuştur. Osmanlı Devleti fetih politikası ile askeri alanda güçlü bir konuma gelmiş geniş sınırlara ulaşmışken aynı gücü ekonomik alanda gösterememiştir (İnalçık, 2011, s. 11-13). Mustafa Kemal “*Siyasî, askerî zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadî zaferlerle desteklenmezse payidar olamaz, az*

zamanda söner.” (Atatürk, 2006, s. 216). sözünü bu durumdan edindiği deneyimler sonucu söylemiştir.

Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk dönemden (1920).itibaren ekonomide tam bağımsızlığı ilke edinmiş. Bu anlayışla Lozan Barış Antlaşması(24 Temmuz 1923).imzalanmıştır. Bu antlaşmayla beraber Türkiye siyasi bağımsızlığına kavuşur. Yine ekonomik gelişmeleri sağlamak amacıyla İzmir iktisat Kongresi(18 Şubat 1923). yapılmış. Türkiye Büyük Millet Meclisi ekonomi siyasetini şöyle belirlemiştir; tarım, ticaret, sanayi çalışmalarını bir bütün olarak ele almak bunları birbirinden ayırmamak. Ayrıca milli ekonominin kuruluşunu sağlamak suretiyle cumhuriyet devletinin sosyoekonomik temelini kısa sürede oluşturacak milli bir ekonomi meydana getirmek (Ahmad, 2011, s. 186-187). Yeni Türk devletinin ekonomi modelinin temelleri şu doğrultuda şekillenmiştir: (Karal, 1985, s. 170-190).

- Sanayiye canlandırmak ve modern bir yapıya kavuşturmak.
- Yerli ve yabancı sermayeyi ve çiftçileri özendirici faaliyetlerde bulunmak.
- Ormanlarımızı iyi bir şekilde korumak ve onlardan yararlanmak.
- Kamu yararına olan kurumları devletleştirmek.
- Ekonomik hayatın denetiminin milli unsurlara geçmesini kolaylaştırmak.
- Madenlerimizi işletmek ve bu konuda çalışmalarda bulunan sermaye sahiplerine teşvikte bulunmak.
- Her türlü sanayi kuruluşunu himaye etmek ve kurulmasına teşvik etmek.
- Yerli üretimin geliştirilmesine çalışmak.
- Milli üretimi korumak ve geliştirmek.
- Kara ve demir yolları yapımına öncelik vermek.
- Deniz ve hava yolları için teknik donanımı iyileştirmek.

Türkiye Cumhuriyeti ilk kurulduğu zaman Osmanlı Devleti'nden kalma iç ve dış borçlar ekonomisini yormuştur. Bunun yanı sıra dışa bağımlılığı kesmek amacıyla yerli sanayiye oluşturmakta hiç kolay olmamıştır. Çünkü ülkede kayda değer bir sermaye birikimi olmadığı için bir başka deyişle, yanlış politikalar nedeniyle Türk burjuvazi sınıfı oluşamadığından yatırım yapabilecek zengin de yoktur. Ticaret Osmanlı döneminde % 85'i Rum, Ermeni ve Yahudilerin elindeydi. Bu da Türkiye Cumhuriyeti Devleti için ekonominin sıfırdan alınarak yeniden planlanması gerekli kılmıştır (Ahmad, 2011, s. 179- 180). Mustafa Kemal her alanda tam bağımsızlığı

hedeflediği gibi ekonomik alanda da tam bağımsızlığı hedefler bu nedenle milli ekonomi oluşturma yolunda her alanda millileşme yoluna gidilerek bağımsız milli bir ekonomi ortaya koymaya çalışılmıştır.

Mustafa Kemal milli ekonominin çok zor koşullar altında, bağımsızlık ilkesinden ödün vermeden ülkenin kendi sınırlı kaynakları ile gerçekleştirilebileceğini düşünmüştür. Bu fikirden hareketle Mustafa Kemal ekonomik alandaki kalkınma hamlelerini zorunluluk nedeniyle devlet eliyle gerçekleştirilmesini daha uygun görmüştür (Karal, 1985, s.174).

Mustafa Kemal, Osmanlı döneminde Türk köylüsünden vergi ve asker alınıp ve buna karşılık olarak onlara hiçbir şey verilmemesi şeklindeki uygulamayı kaldırarak bazı grupların elinde olan kurum ve kuruluşların millileştirilmesi yönünde bir ekonomik politikayı uygulamaya koymuştur. Mustafa Kemal bu doğrultuda Türk köylüsü üzerinde büyük sıkıntılara son vermek için ekonomide köylü ve köycülük siyaseti izlemeye başlamış bu siyasetin esasları şunlardır: (Karal, 1985, s. 175-179). Köylüyü zor durumda bırakan vergiler kaldırılmalıdır. Köylünün üretim imkânları arttırılmalıdır. Köylünün bilgisini yükseltmek gereklidir. Toprağı olmayan köylüye toprak verilmelidir. Aşar vergisinin kaldırılmalıdır. Para ve kredi yardımı yapılmalıdır. Yeni tarım ürünleri üretmeye teşvik edilmelidir. Ziraat okulları açmalıdır.

Bütün bunlardan hareketle Mustafa Kemal milli ekonominin gelişmesi için çok önemli gördüğü Türk köylüsü hakkındaki düşünceleri şöyle ifade etmiştir:

“Türkiye’nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan Türk köylüsüdür. O halde, herkesten daha çok refah-mutluluk ve servete hak kazanmış ve layık olan köylüdür.”
(Yaşa, 1988, s.83).

Anadolu’nun asırlarca birbirine yabancı kalan bölgelerini yakınlaştırmak ve imar etmek, devlet otoritesini her bölgede hissettirmek için Cumhuriyet döneminde ulaşım alanında yenilikler ve ilerlemeler sağlamak bununla birlikte ülkenin milli iktisadını geliştirmek için Osmanlı döneminde yabancıların tekelinde olan demiryollarını devletleştirme yoluna giden Mustafa Kemal bu doğrultuda demiryollarının kullanım hakkının Türk şirketlere verilerek ekonomik alanda bağımsızlaşma ve millileşme yönünde önemli bir başarı kazanılacağı düşüncesindedir. Mustafa Kemal’in en büyük

hedeflerinden biri olan ülkeyi demir ağlarla örme dönemi de başlamıştır. Bu işlemlerin tek elden ve devlet kanalıyla yapılmasını incelenmesini kolaylaştırmak için Devlet Demir yolları kurulmuştur. Ulaştırma ve dış ticaretin geliştirilmesi ve karlılığın artırılması için denizcilik alanında Osmanlı döneminde dış güçlerin elinde olan limanlar yeni düzenlemeler yapılarak devletleştirilir. Deniz ticaretine paralel olarak Türk Hava Yolları gelişme göstermiştir. Dönemin şartları göz önüne alındığında devletleşme bir zorunluluktan özel sektörün bu faaliyetleri gerçekleştirecek ekonomik gücünün olmaması devletçilik politikasının uygulanmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda ise ekonomik bağımsızlık gerçekleştirilmiştir. (Karal, 1985, s. 187-190). Mustafa Kemal bu konu hakkında görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Demir yolları bir ülkeyi uygarlık ve refah nurlarıyla aydınlatan kutsal bir meşaledir.” “Ekonominin gelişmesinde başlıca lüzumlu olan yollar demiryolları, limanlar, kara ve deniz ulaştırma milli mevcudiyetin maddi ve siyasi kan damarlarıdır. Refah ve kuvvet vasıtasıdır.” (Atatürk, 1961, s. 398).

Mustafa Kemal milli ekonomi hakkında düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“Endüstrileşmek en büyük milli davamız arasında yer almaktadır. Çalışması ve yaşaması için ekonomik elemanları memleketimizde mevcut olan büyük her çeşit sanayi kuracağız ve işleteceğiz. En başta vatan müdafası olmak üzere, mahsullerimizi kıymetlendirmek ve en kısa yoldan en ileri ve refahlı Türkiye idealine ulaşabilmek için bu bir zarurettir.” (Atatürk, 1961, s. 396).

İlerlemenin temelini sanayileşme olarak gören Cumhuriyetin kurucu kadrosu, tarımın yanında sanayileşmenin de üzerinde durmuştur. Sanayi alanında 1927 yılında “Teşvik-i Sanayi Kanunu” ve “Sanayi Kuruluşlarının Teşviki ve Korunması Kanunu” kapsamları genişletilmiş ve bunları desteklemek için İş Bankası kurulmuştur (Kılınçkaya, 2008, s. 536). Yapılan kanunlarla çeşitli vergi muafiyetleri ve teşvikler verilmiştir. Çeşitli küçük ölçekli fabrikaları ve işletmeleri büyük ölçekli fabrika ve işletmelere dönüştürme çalışmaları yapılmıştır. Verilen teşviklere ve uygulanan vergi muafiyetlerine rağmen sanayi alanında istenildiği kadar bir gelişme yaşanmamıştır (Karal, 1985, s. 182).

Cumhuriyet hükümetinin ticaret politikasının genel çerçevesi şöyledir: (Karal, 1985, s. 185-186). Milli üretimi korumak, milli üretimi sağlamak, özel sektör teşviki, ayrıcalıklar verilerek yabancı sermaye çekilmeye çalışmak, yerli malı haftaları ile milli ürünlerin önemini belirtmek, milli gelirdeki artışlar bütün sosyal sınıf ve tabakalara dağıtmak, gelir dağılımında eskiye göre adaletli olunur.

Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin ekonomik politikasını belirleyen iki önemli olay meydana gelmiştir. Bunlar: (Kılınçkaya, ed., 2008, s. 537). 1929 yılında meydana gelen ekonomik krizin olumsuz etkileri. 1929 yılında Lozan'daki sınırlamaların kalkması olumlu etkisidir.

Yaşanan bu gelişmeler sonucunda Türkiye'de devletçilik politikasının uygulanmasına geçilmiştir. Devletçilik politikasına geçişte şu nedenler etkili olmuştur: (Kılınçkaya, ed., 2008, s. 537-538).

- 1929 Dünya Ekonomik krizinin ortaya çıkardığı ekonomik sorunlar tüm dünyayı etkilediği gibi Türkiye etkilemiştir. Devlet krizle müdahale edecek tedbirler alma yoluna gitmiştir. Krizin serbest teşebbüs sisteminin etkili olmadığı için gerçekleştiği şeklinde yorumlayarak krizden etkilenmemiş gibi görünen Sovyet modeline doğru bir yönelme olmuştur.
- Lozan Barışının getirmiş olduğu ekonomik sıkıntılar(Gümrük vergilerinin yüksek olmaması, yerli ürünlerin yabancı ürünlerle rekabet edememesi gibi nedenlerden). Türk ekonomisini olumsuz etkilenmiştir.
- Yeteri kadar sermayenin olmaması, Burjuva sınıfının istenilen düzeyde olmaması devlet müdahalesini zorunlu kılmıştır.
- Teknik eleman yetersizliği ve girişimci kişilerin yok denecek kadar az olması da bir başka etken olmuştur.

Yeni Türkiye devletçiliğinin iktisadi politikası 1930'dan sonraki düzlemde görünümü "*ılımlı devletçilik ekonomisi*" anlayışıdır. "*ılımlı devletçilik ekonomisi*" yaklaşımı sosyalizm ve kapitalizm benzeri bir yaklaşım olmayıp esas itibarıyla, ekonominin gerekli altyapısını hazırlayıp kalkınma sürecine paralel olarak piyasa ekonomisine geçişin gerçekleştirilmesidir. Atatürk'ün devletçilik anlayışı bir kalkınma modelidir. Atatürkçü devletçilik, kamu hizmeti dışındaki ticari ve sınai teşebbüslerinin pazar ekonomisi kuralları gereğince kurulup işletileceği ve günü gelince geniş bir mülkiyet

zemini üzerinden özel kesime devredileceği, kalkınmada devlet öncülüğünü tanıyan bir pazar ekonomisidir (Kılıçkaya, ed., 2008, s. 539-540).

Mustafa Kemal'in devletçilik ilkesi esas itibarıyla bir kalkınma modeli olup katı bir ideoloji olarak algılanmamalıdır. Atatürk'ün devletçilik ilkesi değerlendirilirken dönemin ekonomik koşulları göz önünde bulundurulmalıdır. Atatürk döneminde uygulanan devletçi iktisat politikasının, 1930'lu yıllarda ağırlık kazanması, devletçilik ilkesinin zaruret sonucunda ortaya çıktığı tezini doğrulamıştır.

Mustafa Kemal devletçiliği: *“Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş ve Türkiye'ye has bir sistemdir. Kişinin çalışmasını esas almakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde, millet refaha kavuşturmak ve ülkeyi geliştirmek için, milletin genel ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde özellikle ekonomik alanda devleti fiilen alakadar etmek mühim esaslarımızdadır.”* şeklinde ifade etmiştir (Yalçın, ed.,2008, s.400).

Mustafa Kemal'in devletçilik politikası, yalnız iktisat politikası ile ilgili bir kazanım değildir. Devletçilik politikası, aynı zamanda, tam bağımsızlık ilkesinin bütünlenmesidir. Mustafa Kemal, siyasi bağımsızlığın ancak ekonomik bağımsızlıkla sürdürülebileceğini söyleyerek gelecekteki yöneticileri uyarmıştır. Ancak daha sonra gelen kadrolar bir kalkınma modeli olan devletçilik ilkesini devam ettirememişler ve yanlış kalkınma stratejileri izleyerek ekonomiyi dışa bağımlı bir hale getirmişlerdir (Yalçın ed., 2008, s.391).

Mustafa Kemal'in devletçilik (karma ekonomi).anlayışı iki başlıdır. Bu oluşum özel sektörün teşebbüs edemediği yatırımların devlet eliyle gerçekleştirmek ve özel sektörün çeşitli iş alanlarındaki girişimlerini desteklemek. Devletin, "*Karma ekonomi*" politikasına göre kurduğu sanayi kuruluşlarına ve ortaklıklara Kamu İktisadi Teşebbüsü denilir. Dünya ekonomisi, tarihinin en ağır ekonomik krizini (24 Ekim 1929) yaşarken, Türkiye Mustafa Kemal'in akılcı ekonomi politikaları sayesinde bu buhranı en hafif biçimde atlattır (Kılıçkaya, ed., 2008, s. 541-542).

Mustafa Kemal serbest piyasa ekonomisine karşı olmamış zaman içinde özel sektörün gelişip devlet sektörünün üstlendiği işlerin bir kısmını devralmasını istemiştir. Bu nedenle, devletçilik ilkesi ekonomide bütün işleri her zaman devlet

yapacak anlamına gelmemiştir. Mustafa Kemal'in bu konu hakkında görüşleri şöyledir:

“Ekonomik kalkınma, Türkiye'nin, hür, bağımsız, daima kuvvetli, daima daha refahlı Türkiye idealinin, belkemiğidir.” Mustafa Kemal göre: *“Bir milletin kültür seviyesi; üç sahadaki, devlet-fikir ve ekonomi sahalarındaki faaliyet ve başarılarının neticelerinin toplamı ile ölçülür.”* (Yavuz, 1999, s. 90). Sözüyle ekonominin önemini gerçekçi bir şekilde ifade etmiştir.

Mustafa Kemal'in ekonomik anlayışı şöyle özetlenebilir; özel girişime dayalı ama özel girişimin yeterli olmadığı alanları devletin milli ekonomi temelinde canlandırması, yabancı sermayeye karşı olmayan ancak bunun da milli çıkar çerçevesinde değerlendirildiği bir ekonomik siyaset anlayışına sahiptir.

SONUÇ

Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura Türk milliyetçiliğinin oluşma evresinde ve kurumsallaşmasında önemli çalışmalarda bulunmuşlardır. Milliyetçilik fikrinin sistemli hale gelmeye başladığı Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet'in ilan edildiği yıllarda Abdülhamid rejimine yönelik liberal muhalefet hareketlerine katılmışlardır. Bu iki fikir adamı, Jön Türk devriminden sonra Türkçü düşünce hareketlerinin baş aktörlerinden olmuşlardır. Daha sonra her ikisi de Kemalist rejimi destekleyerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde milletvekili olmuşlardır. Mustafa Kemal'in fikirlerinin alt yapısını oluşturan bu fikir adamları her ne kadar aynı fikirleri savunsalar da aralarında farklılıklar vardır. “*Üç Tarz-ı Siyaset*” in yazarı tarihçi Yusuf Akçura'nın Türk milliyetçiliği çok erken bir tarihte oluşmuşken, Ziya Gökalp Durkheim sosyolojisine dayalı fikirlerini geliştirip uzun süre ümmetin türevi olan bir ulus anlayışını savunmuştur. Mustafa Kemal'in milliyetçilik düşüncesi ise öğrencilik yılları ve Kurtuluş Savaşı'nda Türk milletinin bağımsızlık mücadelesi etrafında şekillenmiştir.

Ziya Gökalp'a göre Türk milliyetçiliği öncelikle bir fikir hareketi olarak ortaya çıkmıştır ve bu hareketin kökenleri Avrupa'ya uzanır. Türkçülük akımının Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkmasından önce Avrupa'da ortaya çıkan Türklüğe dair iki hareket mevcuttur. Bu hareketler:

- Fransızcada Turquerie denilen Türkperestliktir(Türk hayranlığıdır). Türk sanatı Avrupa'daki sanatseverler tarafından dikkat çeker ve büyük bir kitleyi etkisi altına almıştır (Gökalp, 2009, s. 1).
- Avrupa'da ortaya çıkan diğer hareket ise Türkoloji'dir. XVIII. yüzyılda bir kısım Şarkiyatçı, çeşitli çalışmalarla Türklerin eski bir millet olduğunu, pek geniş bir alanda yayılmış bulunduğunu ve çeşitli zamanlarda dünyaya egemen olup devletler ve yüksek uygarlıklar kurduğunu ortaya çıkarırlar. Türk tarihinin unutulup, reddedilen bölümüne ait yeni bilgiler zamanla Türklerin kendilerine de ulaştırılmış (Gökalp, 2009, s. 1-9).

Bu yeni fikirlerin Türklere ulaştığı kanallardan biri dışarıya gönderilen öğrencilerdir. Diğer bir kanal 1848 devriminden sonra Türkiye'ye yerleşen Macar ve Polonyalı sürgünlerdir. Rus Panslavizm'ine karşı Tatarların ayaklanması ve Avrupa

milliyetçiliğinin ortaya koyduğu fikirlerden Türk ve Tatar aydınlarının etkilenmeleri Türkçülüğün daha da büyümesine neden olmuştur (Lewis, 1998, s.343).

Yusuf Akçura'ya göre Türk milliyetçiliğinin kökenleri Rusya Müslümanları arasında bulan Türk ulusal düşüncesinin ortaya çıkışı temel bir sosyoekonomik bir değişimi yansıtmaktadır; bu hareket, kendine bir ulusal pazar oluşturmak ve siyasi özerkliğini ilan etmek isteyen Türk burjuvazisinin oluşumuna koşul olarak ortaya çıkar. XIX. yüzyılın ekonomik değişimi imparatorluktaki Hıristiyan azınlıkların Türk toplumuna karşı zenginleşmesine yol açtığı için, bu ekonomik etken durumu Osmanlı Devleti'nde ulusal duyguların uyanışında etkili olmuştur (Georgeon, 2009, s.95).

Kurtuluş Savaşı sırasında Türk milletinde, milliyetçilik fikrinin gelişmesi üzerine milli birlik, milli bağımsızlık ve milli egemenlik gibi düşüncelerin meydana gelmesine sebep olur. Mustafa Kemal ise bu ilkeleri rehber alarak, Türk toplumunu dağılma tehlikesinden kurtararak Müdafaa-i Hukuk Hareketi içindeki dağılık yerel güçlerin temsilcileri cemiyet ve kongreleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bünyesinde Misak-ı Milli, Misak-ı İktisad gibi sentezler içinde değerlendirmiş. Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan Türk milleti bu kaynaşma temeline dayanmıştır. Böylece Milli Mücadele hareketi toplumun ümmet halinden millet haline geçiş sürecinde önemli bir rol oynar. Bu sebeple Türkiye'de çağdaş manada bir millet oluşturma ve ona muhteva kazandırma Türk Milli Mücadele hareketi ile birlikte Mustafa Kemal tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Çünkü Mustafa Kemal bölgeciliğin yerine Türk milliyetçiliğini geçer, Türk toplumunu ortak hedefler çerçevesinde birleştirmiştir (Yalçın, 2008, s. 391-392).

Yusuf Akçura'ya göre; "*Millet, ırk ve lisanın esasen birliğinden dolayı içtimai vicdanında birlik hasıl olmuş insan toplumdur.*" (Akçura, 2015a, s.17). Ziya Gökalp'e göre; "*Millet lisanca, dince, ahlakça bediiyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir topluluktur.*" Gökalp en sağlıklı tarifi kendiliğinden bulduğunu söylemiştir: "*Dili dilime uyan, dini dinime uyan*" (Gökalp, 2014b, s. 37-38.). diyerek tarif etmiştir. Mustafa Kemal'e göre ; "*Millet, dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu siyasal ve sosyal bir birliktir.*" (Afetinan, 2015, s. 26).

Yusuf Akçura'nın tanımında esas alınan unsurlar ırk ve dil birliğiyken; Ziya Gökalp'de ırk kavramının yanında kavim, coğrafya, siyasi sınırlar, ümmet ve kişisel iradenin de yeterli olamayacağını, milleti bir arada tutan bağın sosyoloji ilmine dayalı olarak *"terbiyede, kültürde, yani duygularda iştirak"* olduğunu öne sürmüştür. Etnik kökene bakılmaması gerektiğini söyleyen Ziya Gökalp, *"Ben Türküm"* diyen herkesi Türk tanımak gerektiğini söylemiştir. Mustafa Kemal'in millet tanımının da ise dil ve kültür öğeleri temele almıştır. Görüldüğü üzere bu üç fikir adamının millet tarifi kendilerine has öğeleri barındırmaktadır.

Bu üç fikir adamı da Türkçe'nin sadeleştirilmesi temel yaklaşımında hem fikir olmuşlardır. Yusuf Akçura'ya göre; *"Müşterek bir şive kabul edilecekse, bütün Arapça, Farsça kelimeler atılmalı ve Osmanlı Türklerince alışılmış olsun veya olmasın bütün Türk lehçelerinden kökler alınmalıdır."* (Akçura, 2015a, s. 25). Ziya Gökalp ise Genç Kalemler' de Ömer Seyfettin ile birlikte yürüttükleri çalışmalarda olduğu gibi sadece Türkçede karşılığı olan Arapça ve Farsça kelimeleri atmak gerektiğini savunur. Ayrıca, dini sahada da Türkçe kullanımını savunmakta; *"Tilavetler müstesna olmak üzere, Kur'an-i Kerim'in ve gerek ibadet ve ayinlerden sonra okunan bütün dualarla münacatların ve hutbelerin Türkçe okunması çok faydalı olur."* (Gökalp, 2015c, s.57). düşüncesi üzerinde durmuştur. Mustafa Kemal ise hutbeden maksat ahalinin aydınlanması ve doğru yolun gösterilmesidir... Hutbe okuyanlar halkın kullandığı dille konuşması gereklidir... Bundan ötürü hutbeler tamamen Türkçe ve zamanın gereklerine uygun olmalıdır şeklinde düşünmüştür (Yaşa, 1988, s. 92-93). Türkçenin yaygınlaşmasını ve gerekliliğini vurgulamıştır.

Din, Ziya Gökalp'ın millet tanımında kültürün bir unsuru olarak yer aldığı gibi *"Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak"* formülünde de, Türk kimliği kadar önemli bir yer tutar. Millet ve ümmetin karşıt tezler olmadığını belirtmiştir, bu iki kavramı sentez haline getiren en önemli düşünürlerimizden biri olan Ziya Gökalp'e göre; *"Kutsal varlık olarak yalnızca iki şey vardır: millet ve ümmet."* Ziya Gökalp milliyetçiliğinde millet ve ümmet; Türklük ve İslamiyet iki kutsal değer konumundadır.

Yusuf Akçura ise, milletin tanımında dine yer vermemekle birlikte, İslam'ın Türk milliyeti bakımından önemli bir rol üstlenebileceğini ifade etmiştir; *"...Zamanımızda birleşmesi muhtemel Türklerin büyük bir kısmı Müslüman'dır. Bu cihetle, İslâm dini,*

Türklüğün birleşmesinde şu hizmeti yerine getirebilmek için, son zamanlarda Hıristiyanlıkta olduğu gibi, içinde milliyetlerin doğmasını kabul edecek şekilde değişmelidir. Bu değişme ise hemen hemen mecburidir de: zamanımız tarihinde görülen umumi cereyan ırklardadır. Dinler, din olmak bakımından gittikçe siyasi ehemmiyetlerini, kuvvetlerini kaybediyorlar." (Akçura, 2008, s. 59-60). Üç Tarz-ı Siyaset adlı makalesinde, Türk Birliği ve İslam Birliği siyasetleri arasında kolaylıkla bir tercih yapamaması ve tereddütler geçirmesi, Türk Birliği siyasetini önerirken; *"Osmanlı ülkesindeki Türklerin hem dini, hem ırki bağlar ile pek sıkı, sadece dini olmaktan sıkı birleşmesi"* sonucunun elde edileceğini ifade etmiştir. Bu da onun millet hayatında dini bağlara değer verdiğini göstermiştir. Görüldüğü üzere milliyet anlayışında dinin yeri bakımından Ziya Gökalp ile Yusuf Akçura arasında farklılıklar vardır ama bu büyük bir fark veya uçurum anlamında değildir.

Mustafa Kemal İslam'ı dinamik ve çağdaş bir yapıya sahip olduğu şeklinde yorumlamıştır. İslam dinin kendine has bir yapısının olduğunu, dini siyaset alet etmenin doğru olmadığını şekildin de ki düşüncesi şöyledir: *"Mukaddes ve tanrısal inançlarımızı ve vicdani değerlerimizi, karanlık ve kararsız olan her türlü menfaat ve ihtiraslara görünüş sahnesi olan siyasiyattan ve siyasetin bütün kısımlarından bir an evvel ve kesin şekilde kurtarmak milletin dünyevi ve uhrevi saadetinin emrettiği bir zarurettir. Ancak bu suretle İslam dinin yüksekliği belirir."* (Yaşa, 2008, s.94). Mustafa Kemal millet tanımında da yer almayan din olgusu bir inanç, vicdan meselesi olarak düşünmektedir.

"Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesinde Akçura; Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük fikirlerini açıklayarak bunların hangilerinin Osmanlı Devleti için daha yararlı ve uygulanabilir olduğunu sorgulamıştır. Akçura'ya göre bu görüşler birer seçenektir ve bunlardan birinin tercih edilmesi gerekir.

Ziya Gökalp ise, bu üç tarzı da kabul etmemiş ama hepsinin ana fikirlerini kendi Türkçülük anlayışında birleştirmeye çalışmıştır. *"Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak"* kavramlarını savunmuş ve bu konuda yazılan makalesini bir kitapta toplamıştır. *"Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, Batı medeniyetindenim"* (Gökalp, 2014b, s. 83). demek suretiyle bu üç kavramda birleşen bir milliyetçilik anlayışını seslendirir. Bu üç kavramın her birinin farklı bir ihtiyaca cevap verdiğini

ifade etmiştir. Bu ülküler arasında bir zıtlık olmadığını bunların birbirini destekler nitelikte olduğunu ifade etmiştir (Gökalp, 2015c, s.20).

Yusuf Akçura, Azerbaycan Türklerinden Hüseyinzade Ali Bey'in bir şiirine yer vermiştir, onun Turancılığın ilk taraftarı olduğunu iddia etmiştir. O'na göre şairini Turancı yapan şiir şöyledir: (Akçuraoğlu, 2009, s. 434).

"Sizlersiniz, ey kavm-i Macar bizlere ihvan:

Ecdadımızın müştereken menşei Turan

Bir dindeyiz biz, hepimiz hak-perestan;

Mümkün mü ayırsın bizi İncil ile Kur'an?

Cengizleri titretti şu afaki seraser

Timurları hükmetti şehinşahlarayekser

Fatihlerine geçti bütün kişver-i kayser..."

Yusuf Akçura, bu şiire göre Hüseyinzade'nin Pantürkizm'e değil daha geniş olan Pantürkizm'e taraftar olması gerektiğini ifade etmiştir (Akçuraoğlu, 2009, s.435). Görüldüğü üzere Yusuf Akçura'daki Turancılık anlayışı, Macarları da içine alan ve din farkı gözetmeyen bir özellik taşımıştır. Ziya Gökalp'ın Turan konusundaki meşhur şiiri, onu bu konuda en ön safa yerleştirmiştir:

"Vatan ne Türkiye'dir Türk için ne Türkistan;

Vatan büyük ve müebbed bir ülkedir: Turan!" (Gökalp, 2015b, s. 22).

Bu şiir, Türklerin sadece Osmanlılarla sınırlı olmadığını, geniş coğrafyalarda yaşayan Türk ırkına mensup olan diğer Türkler ile ilişkiye geçmenin gerekliliğini ve özellikle tarih ve dil alanında çeşitli çalışmaların yapılmasına gerektiğini belirtmiştir.

Ziya Gökalp'ın Turan konusundaki bir başka tanımı da; *"Türklerin oturduğu, Türkçenin konuşulduğu bütün ülkelerin toplamı."* olduğu şeklindedir. Turanı kapsayan Türk milleti ise bugünkü Türk dünyası gerçekliğinden oluşacak bir millettir. Bunun yolu da dil birliğini sağlanması ve dile dayalı ortak bir kültür geliştirilmesidir. Ziya Gökalp'ın milliyetçilik yaklaşımının temeli olarak ele aldığı

kültür onun Turancılık görüşünün oluşmasında da kendini göstermiştir. Yusuf Akçura'ya nazaran Ziya Gökalp'te güçlü bir kuramsal yaklaşım ve güçlü bir düşünce gücü göze çarpmış ve onu Türk milliyetçiliği tarihinde önemli bir yere oturtmuştur.

Mustafa Kemal'in Turan düşüncesi hakkındaki görüşleri ise şöyledir; müttefiki Sovyet Rusya'yı tedirgin etmesi muhtemel olan her harekettten kaçınmıştır. Ona göre Türk milleti, ülkesini yeni sınırları içinde geliştirmeli, gücünü bu yolda harcamalıdır. Bu doğrultuda Türk Ocağı'nın programında yer alan Türkiye hudutları dışındaki Türklerle münasebet kurmak ilkesini değiştirmiştir.

Yusuf Akçura Türk ekonomik yapısının temelini oluşturan zümrelerin çiftçi ve çobanların olduğunu ifade etmiştir. Sanayi ve ticaretle geçinen burjuva sınıfı pek azdır (Akçura, 2015b, s.126). Osmanlı Devleti'nin ayakta kalabilmesi için kendi içerisinden çıkartacağı bir orta sınıf veya burjuva sınıfına ihtiyaç olduğunu düşünmüştür. Yusuf Akçura göre Tanzimat'tan sonra, Türk esnaf ve tüccarları Avrupa kapitalizminin, Avrupa sermayesinin istilasına uğradığı için Osmanlı Devleti'nde küçük ve orta ölçekte sanayi hemen hemen hiç kalmamıştır (Akçura, 2015b, 70-74). Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda burjuvazisi batı kapitalizmine aracılık eden Yahudi, Ermeni ve Rum gibi yabancıların koruyuculuğunu üslenmiştir. Eğer, Türkler kendi içlerinde Avrupa sermayesinden de istifade ederek bir sermayedar burjuva sınıfı ortaya çıkaramayacak olurlarsa yalnız memur ve köylüden oluşan bir topluluk olarak kalmıştır (Akçura, 2015b, s.161- 166).

Ziya Gökalp'in "*Türkçülüğün Esasları*" adlı eserinde Türk toplumunun ekonomik yapısını şekillendiren temel yapının yaşam tarzları olduğunu da şu şekilde ifade etmiştir: "*Türkler hürriyet ve istiklali sevdikleri için, komünist olamazlar. Fakat eşitliği sevdiklerinden dolayı, fertçi de kalmazlar. Türk kültürüne en uygun olan sistem solidarizm yani tesanütçülüktür. Ferdi mülkiyet dayanışmaya yaradığı nispette meşrudur. Sosyalistlerin ve komünistlerin ferdi mülkiyeti ilgaya teşebbüs etmeleri doğru değildir. Yalnız, sosyal dayanışmaya yaramayan ferdi mülkiyetler varsa, bunlar meşru sayılamaz. Bundan başka, mülkiyet yalnız ferdi olmak lazım gelmez. Ferdi mülkiyet gibi, sosyal mülkiyet de olmalıdır. Cemiyetin bir fedakârlığı veya zahmeti neticesinde meydana gelen ve fertlerin hiçbir amelinden meydana gelen fazla kazançlar cemiyete aittir.*" (Gökalp, 2014b, s.199).

Mustafa Kemal'in ekonomik hayat hakkındaki fikirlerini; ziraat, ticaret, sanayi faaliyetleri ve bayındırlık işleri, bir bütün olarak düşünülmesi gerektiği bunların birbirini destekler nitelikte olması gerekliliği fikri oluşturmuştur (Yaşa, 1988, s.81).

Mustafa Kemal'in milli ekonomi düşüncesinde yabancı sermayeden faydalanmamak gibi bir düşünce mevcut olmamasına rağmen, kapitülasyonların doğurmuş olduğu imtiyazlar daha sonra II. Dünya Savaşının araya girmesiyle büyük gelir kaynaklarının devlet tarafından kullanılması üzerine 1950'den sonra yabancı sermayeden faydalanma yollarına gidilebilir. Düşüncesi etrafında şekillenmiştir (Karal, 1958, s.174).

Mustafa Kemal'e göre Türk milli ekonomisinin temeli ziraattır. Bu nedenle ziraatte kalkınmaya öncelik verilmelidir (Yaşa, 1988, s.82). Bu doğrultuda köylü ve köycülük siyaseti izlenir.

Yusuf Akçura, Batı medeniyetinin maddi olarak ilerde oluşunu kabul etmiştir. İlerlemek isteyen toplumlarında dikkatini şu noktaya çekmiştir: Batı medeniyetinin ilerlemesinin nedenlerinden birisi hatta en önemlisi eğitim ve öğretimin yaygınlaşması ve eğitilmiş kişilerin artırılmasına verdiği önemdir. Batı medeniyeti hususunda ilim ve marifet hem yayılmış, hem derinleştirilmiştir Batı, bu noktada umumi, mecburi, ücretsiz eğitim ve öğretimde başarılı olmuştur (Akçura, 2015b, s. 90).

Yusuf Akçura göre eğitim ve öğretim alanında yapılacak inkılapların temel esasları ve hazırlanacak eğitim programları da; milliyetçi, modern, bilimsel çevre merkeze alınmıştır (Kat, 2010, s.98).

Ziya Gökalp'e göre modern bir millet, pozitif ilimler doğrultusunda düşünen bu doğrultuda hareket eden varlıktır. Ona göre milletin düşünüşü bilim ile felsefe, duyusu din ile sanat, iradesi ahlak, siyaset ve iktisattır (Ülken, 2007, 53).

Mustafa Kemal'e göre eğitim ve öğretim şu ilkeleri barındırmalıdır (Yaşa, 1988, s. 47).Eğitim milli olmalıdır, Eğitim bilimsel olmalıdır, Eğitim laik olmalıdır, Eğitim karma olmalıdır, Eğitim uygulamalı olmalıdır.

Mustafa Kemal her alanda olduğu gibi, evrensel dünyanın bir parçası olabilmek için, eğitim alanında da Türk eğitim sistemini genel standartlarına ulaştırmayı

hedeflemiştir. Mustafa Kemal ülkenin içinde bulunduğu mevcut durum karşısında eğitim alanında yeni yapılanmalara gidilmesi gerektiğini söylemiş, millî eğitime çok büyük bir önem vermiştir.

Mustafa Kemal öğretmenlerden beklentisini şu sözlerle belirtir: “*Cumhuriyet, sizden fikirleri hür, vicdanı hür, irfanı hür, nesiller ister.*” (Karal, 1981, s. 82).

Osmanlı Devleti'nin yıkılma aşamasında olduğu yeni Türkiye Devleti'nin ise kurulma döneminde olduğu zamanda Türk toplumunun siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal sorunlar ile karşılaşan Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk bu sorunları ilgi alanlar doğrultusunda çözüm önerileri sunmuş çözmeye çalışmıştır. Yani, Ziya Gökalp sosyolog, Yusuf Akçura tarihçi ve Mustafa Kemal ise bir devlet adamı olarak sorunlara çözümler getirmişlerdir. Bu farklılıklar onların mesleki donanımlarının bir sonucudur. Ziya Gökalp, Türkiye de sosyoloji alanın da önemli çalışmalara öncülük etmiş üniversitelere ve liselere sosyolojinin girmesine vesile olmuştur. Yusuf Akçura tarih öğretmenliği yapmış ve Türk Tarih Kurumunun kurulmasında etkili olan kişilerden biri olmuş. Mustafa Kemal ise Türk milletinin bağımsızlık mücadelesinde önemli simalardan biri olur ve yeni Türk Devleti'nin fikri temellerini hayata geçiren önemli devlet adamı olmuşlardır.

Ziya Gökalp, Diyarbakır'da dünyaya gelmiş eğitimi için İstanbul'a gelmiş yükseköğretimle birlikte Türk düşünce yapısına katkılarda bulunmuştur. Dönemin düşünce yapısına uymayan fikirleri benimsediği için Diyarbakır'a sürgün edilmiştir. Yusuf Akçura, Simbir'de (Kazan) doğmuştur. Ailevi nedenlerden dolayı İstanbul'a gelmiş eğitimini burada tamamlamış ve Türk Dünyasının emperyalist düşünceler karşısında savunuculuğunu üstlenmiş, gizli örgütlerle iş birliği yaptığı gerekçesi ile Trablusgarp'a sürgün edilmiştir. Mustafa Kemal Selanik'te doğmuş, eğitimi için İstanbul'a gelmiş, Türk milletinin makus kaderini değiştirmiştir.

Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'ın fikri bakımdan birbirinin zıttı değil, Türk milliyetçiliğinin biri diğerini tamamlayan kişilikleridir ve bunların milliyetçilikle ilgili fikri yapıları uygulama noktasında Mustafa Kemal tarafından hayat bulmuştur. Tanzimat'tan ve en az bu yüzyılın başından beri Osmanlı ve Türk cemiyetinde millet, milliyetçilik ve Türk milliyetçiliği konularının işlenip şekillendirilmesinde ve hatta kültür ve fikir hayatı bakımından toplumun geliştirilip bugünkü şeklini almasında bu

fikir adamlarının etrafında toplanan idealist zümreler özellikle belirli yıllarda başrolü oynamıştır.

Aynı toplum içerisinde Mustafa Kemal'in önderliğinde Türk milleti için Türk milliyetçiliği ışığında yeni bir devir açılmıştır. Mustafa Kemal önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti ile yeni bir dönem başlamıştır. Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp, Mustafa Kemal'in takdirini kazanmışlardır. Bu iki düşünürün fikirlerinden oldukça etkilenen Mustafa Kemal ilke ve inkılaplarını gerçekleştirirken onların düşüncelerinden faydalanmıştır.

Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde sosyoloji, dil, tarih, ekonomi, felsefe vb. konularda önemli fikir açılımları yaparlar. Onların bu yaklaşımları yeni kurulan devletin temel yapısını oluşturmuştur. Ziya Gökalp Kemalist Türkiye'nin fikir hocası olmuştur.

Türk düşünce hayatında Türk milliyetçiliğinin oluşmasında önemli rol oynayan Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura toplumun yaşam felsefesinin ilkelerini ortaya çıkarmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nde milli devlet anlayışının oluşmasında etkili olan fikri kaynakların temelini oluşturmuşlardır. Ortaya koymuş oldukları temeller Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünce yapısının şekillenmesinde de etki olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri olan Mustafa Kemal Atatürk bu iki fikir adamının düşüncelerinden etkilenerek millileşme aşamasında onların teoride kalan fikirlerini uygulamaya koymuştur. Ziya Gökalp bir sosyolog olarak, Yusuf Akçura bir tarihçi olarak, Mustafa Kemal Atatürk ise bir devlet adamı olarak Türk milletinin içinde bulunduğu kaostan kurtulmasının tek çaresini Türk milliyetçiliğinde görüp hayatları boyunca bu uğurda çalışmalar yapmışlardır.

Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura, Tanzimat Dönemi sonlarında ortaya çıkan fikir akımlarından olan Türkçülük fikrini savunmuşlardır ve siyasal hayatta da yer bulmasını sağlamışlardır. Hayatları boyunca milliyetçilik fikri etrafında; milli bağımsızlık, milli egemenlik, milli ekonomi hedeflerine ulaşmak için çalışmışlardır. Millileşme ülküleri Mustafa Kemal Atatürk tarafından uygulanmaya konulmuştur. Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve kurumsallaşması aşamasında Mustafa Kemal Atatürk'ün yanında yer almışlardır. Bu üç fikir adamının yaptıkları faaliyetler sonucunda Türk milliyetçilik ideali hayat bulmuştur.

Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk Türk milletinin bağımsız, güçlü, çağdaş ve diğer milletler arasında saygın bir konumda olması için büyük çaba göstermişlerdir. Kurtuluş savaşında kazanılan askeri başarıyı ekonomik ve siyasi başarılar ile taçlandırmak gerekliliğinin üzerinde durmuşlardır. Milli şuurun oluşmasının ve geliştirilerek sürdürülmesinin millileşme ile gerçekleşeceğini ifade etmişlerdir.

Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk, Türk toplumunun içinde bulunduğu buhrandan çıkmasının ancak çağdaşlaşma yolunda ilerleyerek sağlanabileceğini ifade etmişlerdir. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletinin milli değerlerine bağlı kalacak şekilde sürdürecekleri yaşayış ve çalışmalarla modern ve güçlü bir devlet olarak yerini alacağına inanmışlardır.

Genel bir çerçeveden bakıldığında Osmanlı Devletini kurtarmaya yönelik olarak ortaya çıkan fikir akımlarından hiçbiri Türk milliyetçiliği kadar etkili olmamıştır. Bu da Türk milliyetçiliğini savunan Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın fikirlerinin doğru temeller üzerine inşa edildiğini göstermektedir. Mustafa Kemal'in devlet modeli bu inşanın temeli niteliğindedir.

KAYNAKLAR

Kitaplar:

- Afetinan, A. (2015) *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Afyon, E. (2010) *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Atatürk, M. K. (2007). *Nutuk (1919-1927)* (Yay. Haz. Zeynep Korkmaz) Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Atatürk, M. K. (2006) *Söylev ve Demeçler*. Cilt I-II. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Atatürk, M. K. (1961) *Söylev ve Demeçler*. Cilt. I-II. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Atay, F. R. (1955) *Babamız Atatürk*. İstanbul: Doğan Kardeşler Yayınları.
- Ahmad, F. (2011) *İttihatçılıktan Kemalizme* (çev. Fatmagül Berktaş) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, F. (2012) *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (çev. Yavuz Alogan) İstanbul : Kaynak Yayınları.
- Aydemir, Ş. S. (1981) *Tek Adam*. Cilt 1. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akşin, S. (2013) *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınevi.
- Armstrong, H. C. (2014) *Bozkurt*. İstanbul: Kamer Yayınevi.
- Arık, R. O. (1986) *Coğrafyadan Vatana*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı yay.
- Akçura, Y. (2008) *Üç Tarz-i Siyaset*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Akçura, Y. (2015a) *Türkçülüğün Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş.
- Akçura, Y. (2015b) *Siyaset ve İktisat*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş.
- Akçura, Y. (2010) *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Akçura, Y. (2009) *Türk Yılı* (haz: Arslan Tekin & Ahmet Zeki İzgöer). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Akçura, Y. (2012) *Hatıralarım* (yay. haz. Erdoğan Mura). Ankara: Hece Yayınları.

Akçura, Y. (2016a) *Muasır Avrupa'da Siyasi ve İctimai Fikirler ve Fikri Cereyanlar*. Ankara: Ötüken Neşriyat A. Ş.

Akçura, Y. (2016b) *Şark Meselesine Dair*. Ankara: Ötüken Neşriyat A.Ş.

Aksoy, Ö. A. (1963) *Atatürk ve Dil Devrimi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Anderson, B.(2014) *Hayali Cemaatler*. İstanbul: Metis Yayınları.

Atatürk, M. K.(2007) *Nutuk: 1919 – 1927*. İstanbul: Atatürk Araştırma Merkezi.

Bayur, Y. H. (1997) *Atatürk Hayatı ve Eseri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Bora, T. & Gültekingil, M.(Ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt 4. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bircan, O. (1997) *Belge ve Fotoğraflarla Atatürk'ün Hayatı*. İstanbul: M.E.B,

Brockelman, C. (1992) *İslam Ulusları ve Devletleri*. Ankara: Türk Tarihi Yay.

Çam, Y. (1991) *Atatürk' ün Okuduğu Dönemde Askeri Okullar Rüştüye, İdadi, Harbiye*. Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları.

Dündar, O. *Mustafa Kemal Atatürk 1.Cilt*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara,

Erişirgil, M. E. (1984) *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Erdoğan, M. (2005) *Hatıralarım Yusuf Akçura*. Ankara: Hece Yayınları.

Eroğlu, H. (1992) *Atatürk ve Milliyetçilik*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi yay.

Eldem. V. (1994) *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu yay.

- Engin, V. (2011) *II. Abdülhamid ve Dış Politika*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Smith, A. D. (2014) *Milli Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Feyzioğlu, T. (1987) *Atatürk ve Milliyetçilik*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Georgeon, F. (2009) *Osmanlı Modernleşmesi(1900-1930)*.(Çeviren Ali Berktaş)
İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Georgeon, F. (2005) *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)*.
İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gellner, E. (2013) *Uluslar ve Ulusçuluk*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Gökalp, Z. (2015a) *Altın Işık*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş.
- Gökalp, Z. (2015b) *Kızıl Elma*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş.
- Gökalp, Z. (2009) *Türkçülüğün Esasları*. Konya: Mola Kitap.
- Gökalp, Z. (2015c) *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*. İstanbul: Ötüken
Neşriyat A. Ş.
- Gökalp, Z. (2014a) *Türk Töresi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş.
- Gökalp, Z. (2014b) *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş.
- Gökalp, Z. (2015d). *Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş.
- Gökalp, Z. (2015e). *Yeni Hayat*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş.
- Heyd, U. (2010). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat yay.
- Heyd, U (1980) *Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Sebil Yayınları.
- Heywood, A. (2004) *Siyaset Teorisine Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Hroch, M. (2011) *Avrupa'da Milli Uyanış*. İstanbul: İletişim Yayınları

- Hobsbawm, E. J. (2010). *Milletler Ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınlar.
- İnalçık, H. (2009) *Atatürk ve Demokratik Türkiye*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Joseph, S. N. J. & Welch, D. A (2013) *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak* (Çeviren: Renan Akman) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kat, G. (2010) *Cumhuriyet Döneminde Yusuf Akçura*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kafesoğlu, İ. (2000) *Türk Milli Kültürü*. Ankara: Ötüken Neşriyat A. Ş.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1971) *Atatürk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Karal, E. Z. (1981) *Atatürk'ten Düşüncüler*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Karal, E. Z. (1958) *Türkiye Cumhuriyeti'nin Tarihi*. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Keskin, M. (1999) *Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik*. Anlayışı. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Keleşyılmaz, V. (1999) *Teşkilatı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kılınçkaya, D. (Ed.) (2008) *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Koca, S. (2003) *Türk Kültürünün Temelleri (Cilt II.)*. Ankara: Odes Ltd. Şti.
- Korkmaz, R. (Ed.) (2009) *Yeni Türk Edebiyatı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Koloğlu, O. (2008) *Avrupa'nın Kışkacında Abdülhamit*. Ankara: İletişim Yay.
- Köseoğlu, N. (2005) *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş.
- Lewis, B. (1998) *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mardin, Ş. (2011) *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İstanbul: İletişim yay.

- Mccarthy, J. (2012) *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı(1821-1922)* (Çeviren: Fatma Sarıkaya). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Saray, M. (2012) *Atatürk'ün Türklük ve Milliyetçilik Anlayışı*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Sander, O. (2010) *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*. Ankara: İmge Kitabevi yay.
- Sander, O. (2011) *Siyasi Tarih(İlkçağlardan 1918)*. Ankara: İmge Kitabevi yay.
- Sav, E. (2001) *Atatürk ve İki Büyük Türk düşünürü Namık Kemal, Ziya Gökalp*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Sami, Ş. (2010) *Kamus-ı Türki*. İstanbul: Çevik Matbaacılık.
- Selim. Y. (ed.).(2005) *Taşnak Hoybun*. İstanbul: İleri Yayınları.
- Şenoğlu, K. (2009) *Yusuf Akçura Kemalizmin İdeoloğu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Smith, A. D. (1994) *Milli Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Tanör, B. (2011) *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi yay.
- Temir, A. (1987) *Yusuf Akçura*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tuna, K. & Coşkun İ(ed.).(2010) *Ziya Gökalp*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Türköne, M. (2012) *Milletler ve Milliyetçilikler*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Turan, M. (2011) *Siyasi ve Hukuki Açından Milli Mücadele*. Ankara: Berikan yay.
- Ülken, H. Z. (2006) *Ziya Gökalp*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Önder, A. T. (2010) *Türkiye'nin Etnik Yapısı Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler*. Ankara: Kripto Kitaplar.
- Örs, H. B. (Der.).(2014) *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Yayınları.

Özkırımlı, U. (2013) *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Özdemir, H. (2010) *Yabancı Diplomatların Tanıklıklarıyla Atatürk'ün liderliği*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Parla, T. (2005) *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*. İstanbul: Deniz Yayınları

Ülger, E. (2015) *Atatürk Milliyetçiliği*. İstanbul: Parola Yayınları.

Vakkasoğlu, V. (2012) *Tarih Aynasında Ziya Gökalp*. İstanbul: Nesil Yayınları.

Yavuz, Ü (1999) *Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Yalçın, S. (Ed.).(2008) *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Yaşa, D. (1988) *Atatürkçülüğün Esasları*. Ankara: Aydoğdu Ofset Mat.

Togay, M. F (1944) *Yusuf Akçura'nın Hayatı*. İstanbul, Hüsnütabiat Basımevi

Tüfekçi, G. D. *Atatürk'ün Düşünce Yapısı*. Ankara: Aydın Matbaacılık

Makaleler:

Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu Tebliğleri(11-12 Mart 1985)
Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay. Ankara: 69 Seri. Sayı IX

Keskin, M (2003) *Ziya Gökalp'in Din Anlayışı*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 8: 101-118.

Karaer, İ (2016) *İlk Dönem Türk Yurdu'nda Dış Türkler ve Türkçülük(1911-1918)*.
Türk Yurdu Dergisi. Eylül 2016. Sayı 349: VII. Bölüm

ÖZGEÇMİŞ:	
Adı, Soyadı :	Ahmet AYDIN
Doğum yeri ve tarihi :	Erzurum / Ilıca, 25.06.1990
Medeni Durumu :	Bekâr
Askerlik Durumu :	Tecilli
Sürücü Belgesi :	Var
Uyruğu :	Türk
Dini :	İslam
AİLEVİ BİLGİLER:	
Baba Adı, soyadı :	Bünyamin AYDIN
İşi :	İL Özel İdare'de (işçi).
Anne Adı, Soyadı :	Leyla AYDIN
İşi :	Ev hanımı
Kardeş sayısı :	3 (2 erkek, 1 kız).
İşleri /Eğitim Durumları :	Hayriye AYDIN (Öğretmen)., Yusuf AYDIN (lise)., Ali AYDIN (Üniversite Mezunu).
EĞİTİM BİLGİLERİ:	
İlkokul :	ERZURUM Ahmet Yesevi ilköğretim Okulu
Okulu Ortaokul (ilköğretim) :	ERZURUM Ahmet Yesevi İlköğretim Okulu
Lise :	ERZRUM İMBK LİSESİ
Üniversite:	Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Yıl:	2009 -2013
Lisans derecesi:	3.01
Yüksek lisans:	Tezli Yüksek Lisans, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Tezli).,(Türkçe).
Yıldız Teknik Üniversitesi:	Pedagojik <i>Formasyon</i> Eğitimi Sertifika
HABERLEŞME:	
İkametgâh adresi :	Osman Beştaş Mah. Zafer Evler B/BLK KAT 4 NO: 8 Palandöken/ Erzurum
Cep :	0534 740 92 40
Mail :	Ahmetfarktarih@gmail.com